

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta humanitních studií

Orální historie – soudobé dějiny

Bc. Tereza Fechtnerová

**KAŽDODENNÍ ŽIVOT ZAMĚSTNANCŮ URANOVÝCH
DOLŮ PŘÍBRAM V OBDOBÍ TZV. NORMALIZACE**

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Lenka Krátká, Ph.D.

Praha 2021

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 23. 7. 2021

.....
Bc. Tereza Fechtnerová

Poděkování:

Velice ráda bych poděkovala PhDr. Lence Krátké, Ph.D. za odborné vedení diplomové práce, poskytnutí cenných rad a připomínek, trpělivý přístup a ochotu i čas, které mi věnovala při konzultacích. Děkuji pracovníkům archivu DIAMO, státní podnik, kteří se mnou strávili nejméně zimní pátek nad bádáním v archivních materiálech. Děkuji také všem narátorům, kteří se zúčastnili výzkumu a poskytli mi řadu důležitých informací. Děkuji Honzovi Hnátkovi za morální podporu i technickou pomoc v terénu při výjezdech za výzkumem. Srdečné díky si zaslouží můj tatínek, ing. Jan Fechtner, který i přes mou tvůrčí krizi nepřestal věřit ve zdárné dokončení práce. V neposlední řadě děkuji svému dědečkovi, Václavu Královi, který mi vnukl myšlenku pracovat s tematikou uranových dolů a bez něhož by práce nebyla kompletní.

Abstrakt

Předkládaná diplomová práce se zabývá každodenním životem horníků, kteří pracovali v uranových dolech na Příbramsku v období tzv. normalizace. S využitím metody orální historie se snažím zachytit běžný život obyčejných lidí na pozadí jednoho historického období, a to se zřetelem na pracovní výhody, které jim poskytoval jejich zaměstnavatel. Práce je zakotvena v bohaté pramenné základně, kterou primárně tvoří rozhovory přímo s pamětníky dané doby, sekundárně pak archivní materiál a relevantní odborná literatura. Hlavním cílem práce je zjistit, proč se muži rozhodli vykonávat náročné povolání horníka, jak se o ně podnik staral, jaké příspěvky jim nabízel a celkově jak na život na uranu dnes nazírají ti, kteří byli jeho samotnými aktéry.

Abstract

This diploma thesis is focused on everyday life of employees working in the uranium mines in Příbram during the so-called normalization. Using the method of oral history, I try to capture the ordinary lives of ordinary people against the background of one historical period, with regard to the work benefits which were provided to them by their employer. The thesis is anchored in a rich source base, which primarily consists of interviews conducted directly with witnesses of the time, secondarily of archival material and relevant literature. The main goal of the thesis is to find out why young men decided to pursue the hard work of a miner, how the company took care of them, what contributions the employer offered to them and, in general, how the people involved see uranium life today.

KLÍČOVÁ SLOVA

hornictví, každodenní život, normalizace, orální historie, uran

KEYWORDS

mining, everyday life, normalization, oral history, uranium

Obsah

ÚVOD	6
1 METODOLOGICKÁ ČÁST	8
1.1 Výběr tématu a jeho vymezení.....	9
1.2 Použité zdroje.....	10
1.2.1. <i>Prameny</i>	10
1.2.2. <i>Literatura</i>	11
1.2.3. <i>Internet</i>	14
1.3 Metody sběru dat.....	16
1.3.1. <i>Orální historie jako primární výzkumná metoda</i>	16
1.3.2. <i>Výběr natárotů</i>	17
1.3.3. <i>Realizování rozhovorů</i>	24
1.3.4. <i>Vlastní pozice ve výzkumu</i>	26
1.3.5. <i>Analytické a interpretační postupy</i>	27
1.3.6. <i>Etické otázky výzkumu</i>	28
2 HISTORICKÝ KONTEXT	30
2.1 Těžba uranu v Československu.....	30
2.2 Těžba uranu na Příbramsku.....	32
2.2.1. <i>Těžba uranu v letech 1949-1956</i>	33
2.2.2. <i>Těžba uranu v letech 1956-1965</i>	36
2.2.3. <i>Těžba uranu v letech 1966-1991</i>	37
3 EMPIRICKÁ ČÁST	42
3.1 Rozhodnutí být horníkem	42
3.2 Zdař Bůh! aneb běžný den horníka	47
3.3 Lékařská péče.....	55
3.4 „Úraz na díle, přistavit výtah na 20. patro!“	56
3.5 V záři uranu.....	59
3.6 Na vydejchání do lázní.....	62
3.7 „Vážený pane soudruhu, prosím jeden byt“	67
3.8 Dostatek v době nedostatku?.....	71
3.9 Život v organizacích	73
3.10 Život společenský	76
3.11 Odchod do důchodu	81
3.12 Síla kolektivu	82
ZÁVĚR	86
SEZNAM ZKRATEK	89
BIBLIOGRAFIE	90
PŘÍLOHY	94

ÚVOD

Když jsem se v prvním ročníku magisterského studia rozhodovala, jakému tématu bych se ve své diplomové práci chtěla věnovat, věděla jsem, že problematiku nechci volit náhodně, respektive bez jakéhokoli vlastního vztahu k dané oblasti. Vzhledem k tomu, že pocházím z rodiny s dělnickými kořeny, ve které se všichni – jak se lidově říká – živilí rukama, bylo poměrně rychle jasné, jakým směrem se práce bude ubírat. Ať už se u nás po mužské linii dědilo povolání horníka nebo po ženské se opakovalo řemeslo švadleny, až generace mých rodičů (tj. 1960-1970) toto předávání žezla narušila a změnila tak opakující se vzorec těchto dělnických povolání na úřednická zaměstnání vyžadující vysokoškolské vzdělání. Ačkoli pokračuji ve šlépějích rodičů a cítím se v tomto směru více svá, chci tuto práci věnovat havířům, kteří v dobách svého mládí vykonávali neuvěřitelně fyzicky namáhavou práci v podzemí, aby uživili své rodiny *tam nahoře*, a při světle petrolejky v prašném a nedostatečně větraném prostředí důlních chodeb riskovali své chlapecké životy, které se s každým prokopaným metrem níž měnily v dospělácké a ryze mužské charaktery.

Z hlediska časového úseku se mi nabízí zajímavá oblast k zmapování, a to každodennost v podniku Uranové doly v Příbrami v období tzv. normalizace. Po druhé světové válce byla otázka produkce tohoto strategického materiálu stále aktuálnější. Jeho získání znamenalo mocenskou převahu v bipolárním světě studené války, ve které se východní státy Sovětského bloku snažily vyrovnat západnímu světu mocností v čele s USA a jeho první jadernou zbraní.¹

Vzhledem k tomu, že se na území tehdejšího Československa nacházely bohaté zásoby uranového materiálu, byl na jeho těžbu v poválečných letech i v období tzv. normalizace kladen vysoký důraz. Horníci z celého Československa byli lákáni na zaměstnanecké příspěvky na práci v uranových dolech, a ačkoli se jednalo o nejen fyzicky a mentálně namáhavou ale i zdraví nebezpečnou práci, právě často avizované pracovní výhody byly primárním důvodem k nastoupení do zaměstnání v podniku Uranové doly.

Předkládaná diplomová práce nese téma Každodenní život zaměstnanců Uranových dolů Příbram v období tzv. normalizace. Tento podnik má za sebou mnohaletou historii a vývoj, který šel ruku v ruce s politickou, ekonomickou i společenskou situací, začínal přirozeně od těžkých počátků a přes vrcholový rozkvět a vyčerpání materiálu dospěl ke svému zániku. V dobách největší slávy zaměstnával podnik více než 9000 zaměstnanců, od vedoucích osob a technických špiček v oboru, přes administrativní pracovníky až po horníky a jiné, kteří se živilí *čistě rukama*.

Cílovou skupinou pro tuto práci byli havíři, kteří pracovali na uranu v sedmdesátých a osmdesátých letech.² Na základě jejich vzpomínek, dostupné literatury a archivních

¹ 70. let od zahájení těžby uranu na Příbramsku. Příbram: DIAMO, státní podnik, odštěpný závod uranových ložisek, 2019, s. 6.

² Celý těžební podnik měnil v průběhu svého fungování své názvy i přívlastky. Pro účely této práce považuji za dostatečné používat jako název podniku *uranové doly* (s malými počátečními písmeny), často uváděné ve zkratce UD. Čtenář také narazí na slovní spojení *na uranu*, které nese stejné významové označení, totiž zaměstnání u podniku Uranové doly. Vzhledem k tomu, že jsem chtěla vyjádřit vděk a úctu k havířům a jejich slangu, rozhodla jsem se toto slovní spojení používat i v odborné části práce, a to bez jakýkoli doplňujících vysvětlení a jiných odkazů, které by poskytovaly jeho definici.

dokumentů jsem se pokusila vytvořit obrázek toho, jak vypadal běžný život horníka v Příbrami, o němž se vypráví, že *se až na dřinu na šachtě měl velmi dobře*. Jak vypadal jeho běžný den? S čím se musel v podzemí potýkat? Jaké nadstandardní příspěvky mu podnik poskytoval? Jak pečoval o jeho zdraví, když se každý den vystavoval nevhodným pracovním podmínkám? Jak péči o zaměstnance a celkově život na uranu vnímali samotní aktéři, tedy zaměstnanci podniku? Tyto a další otázky se snažím v práci zodpovědět. Nahlédnu do každodenních životů lidí, kteří se v době nedostatku spotřebního zboží a front na něj měli relativně dobře a mohli žít tak, jak jim to umožnily podmínky vnější a vnitřní. Práci zpracuji primárně s využitím orálně-historických rozhovorů s pamětníky a doplňkově dalších pramenů.

Práce je rozdělena do třech částí a dále do dílčích a na sebe navazujících kapitol. Podrobné vymezení tématu a rovněž teoreticko-metodologické zakotvení je předmětem metodologické části, jež navazuje bezprostředně na tento úvod.

Po metodologické části jsem se rozhodla pro začlenění části s názvem historický kontext, kterou považuji za nezbytnou pro kontextuální zasazení práce. Třebaže se budu věnovat jednomu historickému období, pro uvedení do problematiky je zapotřebí prezentovat historii těžby uranu, a to zejména v období po druhé světové válce, v šedesátých letech a posléze tzv. normalizační éru. Vzhledem k tomu, že se zaměřuji na oblast Příbramska, věnuji několik slov i hornické historii tohoto královského města, a to ve spojitosti s počátkem havířství i s uranovou érou. Kapitoly jsou zpracovány na základě dokumentů, které mi poskytl k nahlédnutí Státní archiv DIAMO v Příbrami. Využívám zde i odborné literatury a knižních materiálů z Knihovny DIAMO v Příbrami.

Empirická část představuje jádro práce a ve svých kapitolách odkrývá každodenní život horníků ve sledovaném období; rozebírá dílčí oblasti obyčejného života horníků s ohledem na pracovní výhody a to na pozadí doby tzv. normalizace. Zaměřila jsem se na motivy, které horníky na uran přivedly. Zobrazuji jejich běžný den na šachtě; zachycuji náročnost pracovního prostředí, kolegy, bezpečnost práce, úrazovost aj. Věnuji se rovněž mimopracovnímu životu, kde předkládám skutečnosti k obyčejným aspektům jako bydlení, shánění zboží či společenskému životu horníka. Nakonec se dotknu tématu odchodu do důchodu a kolegiality. Primárním zdrojem jsou zde rozhovory se samotnými aktéry, přičemž cílem není prezentovat vyčerpávající výčet odpovědí na danou problematiku, ale poskytnout náhled každodenního života specifické skupiny lidí, kteří se svou pracovní činností zasadili do tvorby nedávných dějin. V závěrečné části jsou shrnuty získané poznatky.

Zde uvádím jednotlivé názvy podniku v průběhu let: 1949: Inspektorát VII Příbram; 1956: JD Příbram n. p.; 1960: JD 9. květen v Konětopech n. p.; 1965: JD Příbram n. p.; 1966: UD Příbram n. p. Konětopy; 1969: ČSUP oborový podnik, UD Příbram, o. z. Konětopy; 1976: ČSUP koncern, Uranové doly Příbram, k. p. Konětopy; 1978: ČSUP, Uranové doly Příbram, k. p. Příbram; 1990: ČSUP, Uranové doly Příbram, o. z.; 1991: podnik zrušen, závody součástí Správy uranových ložisek. Zdroj: DIAMO, státní podnik.

1 METODOLOGICKÁ ČÁST

Vzhledem k tomu, že vzpomínky a každodenní život zaměstnanců uranových dolů jsou alfou a omegou mé práce, ukázala se jako nejvhodnější výzkumná metoda orální historie v kombinaci s analýzou archivních pramenů a odborné literatury a následnou interpretací získaného materiálu. V následujících kapitolách se zabírám metodologickými aspekty výzkumu.

Nejprve bych ale ráda věnovala pár slov pojmu každodennost. Ačkoli se definice každodennosti jakožto „*bezprostředně prožívaný svět člověka, omezený jeho tělesným bytím, svázaný s plynutím času a vpletený do sítě sociálních vztahů, jež je utkána z významů*“³ může zdát zcela jasná, v pojetí výzkumného bádání je to s jejím výměrem složitější a často samotní vědci si nejsou jistí, jak jej pojmut. Jedna z možností je rozdělení do rovin, přičemž v první je kladen důraz na vytvoření základu založeného na dostupných pramenech, pomocí kterého vědec získá objektivní přehled o politické, právní nebo bezpečnostní situaci v daném prostředí. To je doplněno o rovinu druhou, která svou podstatu nese v subjektivním psychologickém a sociálním obsahu, jako jsou lidské zkušenosti, zvyky či vzorce chování. Takové pojetí každodennosti uplatnila i česká historiografie, pro kterou bylo studium každodennosti a bádání v životech obyčejných lidí klíčem pro přezkoumání dosavadního pohledu na socialistické Československo.⁴ Tento přístup k pojetí každodennosti jsem aplikovala i v této práci, ve které jsem využila *objektivních* pramenů a dostupné literatury a obohatila je o *subjektivní* narativní prameny poskytnuté přímo aktéry podniku.

Pohled na dějiny prostřednictvím každodennosti nabízí možnost interpretovat minulé děje skrze prožívání každodenního života jednotlivcem nebo společenskou skupinou, kterých se určitá část *velkých dějin* nemusela vůbec dotknout. Důraz se klade na prožívání běžných a často se opakujících událostí a činností, které zcela zásadně ovlivňují životy jednotlivců. Proto jsou kapitoly této práce věnované oblastem, které utvářely každodenní život na uranu a dotýkaly se všech jejich účastníků.

Jiří Kubeš ve své publikaci *Dějiny každodennosti* uvádí, že „*každodennost v sobě zahrnuje velké množství různých metodologických přístupů, které jsou inspirovány zejména etnografií a sociologií [...]*“⁵ Při výzkumu v oblasti každodennosti se nabízí široká škála možných pramenů, které lze pro porozumění zkoumaného fenoménu využít. V případě mého výzkumu jsou to nejen písemné prameny, ale – s ohledem na téma týkající se soudobé historie – narativní prameny, které jsem získala využitím metody orální historie (viz kapitola 1.3 metody sběru dat).

³ SEDLÁK, Petr. *Každodennost jako předmět a koncept dějepisného poznání*. In: *Soudobé dějiny*. Roč. 20, 2013, s. 156.

⁴ Tamtéž, s. 121-127.

⁵ KUBEŠ, Jiří. *Dějiny každodennosti II.(1500-1750), díl I*. Dostupné online z: https://ff.upce.cz/sites/default/files/public/st49717/dejiny_kazdodennosti_ii_140598.pdf

1.1 Výběr tématu a jeho vymezení

Jak jsem již avizovala v úvodní části práce, téma jsem nechtěla volit náhodně. K hornické tematice mě přivedla zkušenost mých prarodičů, prastrýců a ještě starších příbuzných předků, kteří fáráli převážně v uhelných dolech na Kladensku. Na uranu v Příbrami byl zaměstnán můj dědeček, jehož vyprávění mi poprvé vnuklo myšlenku zpracovat tuto problematiku v rámci diplomové práce.

Po učinění rozhodnutí, že se budu věnovat tematice uranových dolů, pro kterou mám v roli pamětníků k dispozici několik bývalých horníků, jsem si pokládala otázku: jaké informace mi mohou informátoři poskytnout, abych obohatila tuto oblast o nová fakta? Ve výkladu toho, jaké výhody přinášelo zaměstnání u státního podniku typu uranové doly navzdory stejně spjatým nevýhodám, se snažím o pochopení, proč se tenkrát *mladí kluci*, jako byl můj dědeček, rozhodli vykonávat povolání horníka na uranu? Ve snaze najít na tuto hlavní výzkumnou otázku odpověď se zaměřuji na oblast pracovní a mimopracovní s důrazem na tyto pracovní benefity:

- nadstandardní mzdové ohodnocení
- lékařská péče
- občerstvení na pracovišti zdarma
- lázeňské rekreace
- přidělení podnikového bytu
- nadstandardní zásobování Příbrami
- příspěvky při odchodu do důchodu

Každodennost se pak snažím zobrazit s ohledem na:

- běžný den horníka
- život v organizacích
- společenský život

Práce je postavena na rozhovorech přímo s aktéry uranového podniku získaných metodou orální historie a na bohaté pramenné základně, jednak uložené v podnikovém archivním fondu, kam mi byl umožněn přístup, jednak relevantní odborné literatuře. Na základě toho se pokouším nalézt odpovědi na výše uvedenou otázku a zjistit, jak celkově život na uranu vnímali samotní zaměstnanci podniku, konkrétně horníci.

Když jsem zvolila téma a stanovila konkrétní problematiku, jež se chci ve výzkumu věnovat, musela jsem jej vymežit z časového hlediska. Uranové doly mají bohatou historii a její výčet by dalece přesáhl požadavky pro diplomovou práci. Rozhodnutí věnovat se tzv. normalizační éře, kterou lze datovat od roku 1968 (případně 1969) až do Sametové revoluce v roce 1989 a pádu komunistického režimu, bylo vztahováno k předpokladu, že potencionální narátoři by ve sledované době dosahovali věku zhruba 20 až 35 let, tudíž dnes představují více než sedmdesátileté pamětníky, kteří jsou schopni poskytnout svá svědectví. Jádrem práce jsou tedy 70. a 80. léta, kdy podnik spadl pod centrální řízení státu a mocný vliv sovětského vedení.

Vedle časového ohraničení bylo možné se zabírat také geografickým vymezením práce, protože k těžbě uranu docházelo na několika desítkách míst v tehdejší Československu. Příbramský region jsem vybrala záměrně, protože právě tam můj dědeček pracovně působil a část rodiny tam dodnes žije. Navíc v blízkém okolí jsem strávila své dětství na rodinné chalupě a vždy mě fascinovaly těžní věže, které jsou vidět na několik kilometrů daleko. Oblast Příbramska je mi osobně blízká a problematiku uranových dolů jsem se rozhodla v rámci této práce prozkoumat blíže.

Tematické vymezení práce jsem již naznačila v úvodu a výše. Pozornost v problematice uranových dolů bych mohla věnovat různým oblastem podniku, od technických, přes způsoby hloubení, po metody zpracování uranu aj. Tato spektra přenechám ke zpracování kompetentním odborníkům a studentům škol daných oborů. Rovněž ekonomické stránce podniku by se měla věnovat osoba s ekonomickým zaměřením. Já tyto specifické okruhy zmíním pouze okrajově, a to ve spojitosti s hlavním tématem této práce, tedy s každodenností zaměstnanců.

Diplomová práce svým charakterem navazuje na podobné typy prací, které byly již v minulosti na Pracovišti Orální historie – soudobé dějiny zpracovány a rovněž se týkaly tematiky každodenních životů lidí z různých podniků. Domnívám se, že problematika uranových dolů by pro svou povahu mohla tento repertoár bohatě doplnit.

1.2 Použité zdroje

Pro tematiku uranového hornictví existuje celá řada odborné literatury. Vztahuje se na uranový průmysl komplexně, ale lze najít i knihy věnující se přímo oblasti Příbram. Ne vždy jde o publikace, které by byly pro mou práci zcela relevantní; z velké části se jedná o výklad technického a přírodovědného charakteru. Najdou se však i svazky hodné dalšího využití, byť jen jako prameny pro uvedení neznalého čtenáře do obrazu celé problematiky.

Jako nejlepší zdroj informací o podniku se ukázaly archivní prameny a literární díla napsaná především bývalými vedoucími pracovníky, resp. řediteli podniku. Narativní prameny jsem vytvořila spolu s narátory.

1.2.1. Prameny

Pro svou povahu jakožto rozsáhlého energetického podniku jsou písemné prameny uranových dolů uloženy na několika místech; Od Národního archivu Praha, přes Státní oblastní archiv v Praze či Státní okresní archiv Příbram, po Archiv DIAMO Příbram. Pro účely této práce mi byly poskytnuty k dispozici archiválie z archivu uranových dolů, které lze najít právě v posledním jmenovaném, tedy Archiv DIAMO v Příbrami.

Zkontaktovala jsem vedoucí tamního archivu, paní magistru Pavlu Doležalovou, se kterou jsem se v létě roku 2019 osobně sešla a ke své práci jí poskytla informace. Zažádala jsem o povolení k bádání na ředitelství státního podniku DIAMO. Mé žádosti bylo vyhověno a od konce léta 2019 do konce téhož roku jsem učinila několik návštěv a strávila hodiny nad archivními materiály z vybraných fondů, které pro mě připravila referentka archivu, paní

inženýrka Eva Zemková. Ta mi byla současně po celou dobu mého bádání k dispozici, vyhledávala pro mě relevantní materiál a při každé návštěvě mi poskytovala ochotnou pomoc.

Dokumenty, které jsem měla k dispozici, se týkaly zaměstnanecké problematiky; hledala jsem jakékoli prameny, které by mi pomohly nahlédnout do života zaměstnance uranových dolů. Proto pro mě byly stěžejní materiály personální povahy (směrnice, normy, mzdové výkazy, materiály týkající se bytové problematiky, lékařské péče či rekreací) a BSP či ROH. Dokumenty jsem mohla vyfotografovat, přičemž k dispozici jsem měla archiválie ze dvou fondů:

Uranové doly Příbram NAD 5 (dále jen UD PB – NAD 5)

Československý uranový průmysl, generální ředitelství (dále jen ČSUP GŘ)

Z obou jmenovaných fondů jsem využila archiválie jako personální záznamy, různé zápisy o činnosti daných pracovních úseků a jejich hodnocení, účetní výkazy, korespondence mezi různými úseky, směrnice a další interní záznamy, které mi umožnily nahlédnout do fungování určité části podniku a poskytly mi řadu důležitých informací, které v práci adekvátně cituji. Soupis použitých archiválií se nachází v bibliografické části práce.

1.2.2. Literatura

V práci jsou hojně využity i knižní publikace. Vzhledem k tomu, že záběr práce je široký a kromě každodennosti obsahuje i zmínky ekonomického, technického a historického rázu, bylo nahlíženo i na zdroje z těchto vědeckých oblastí. Při seznamování s tematikou jsem vytvořila rešerši více jak dvaceti pěti titulů, čímž jsem získala hluboké povědomí o daném tématu. V následující části předkládám výčet publikací, které jsem na základě pečlivé rešerše vybrala jako relevantní pro zkoumanou problematiku. Prezentuji díla vážící se k historii hornictví v Československu, dále jmenuji tituly o těžbě uranu na Příbramsku a nakonec i základní literaturu pro kvalitativní výzkum vedený metodou orální historie a studie přímo z dílny Pracoviště orální historie – soudobé dějiny.

Mezi publikace, které předkládají faktografické údaje o těžbě uranu na našem území, lze bezpochyby zařadit *Československý uran 1945-1989* od historika Prokopa Tomka.⁶ Studie shrnuje poznatky o legislativních, ekonomických, bezpečnostních a ekologických aspektech činnosti uranového průmyslu v tehdejší Československu. Zaměřuje se na samotnou těžbu a následný prodej československého uranu v éře komunismu. Ačkoli není příliš rozsáhlá, obsahově je velmi bohatá a poskytuje stěžejní a věcný přehled o dějinách poválečného uranového průmyslu u nás.

Svou kvalitou může této publikaci konkurovat kniha geologa Františka Lepky, a to *Český uran 1945-2002: Neznámé hospodářské a politické souvislosti*.⁷ Zaměřuje se na události, které souvisejí s těžbou a vývozem uranu a na společenskou atmosféru v uranovém průmyslu

⁶ TOMEK, Prokop. *Československý uran 1945-1989*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 1999.

⁷ LEPKA, František. *Český uran 1945-2002: Neznámé hospodářské a politické souvislosti*. Liberec: Knihy 555, 2003.

v dlouhém a na události bohatém období let 1945-2002. Jsou zde předloženy klíčové a utajované údaje, které autor sbíral a shromažďoval po celá léta. Výlučnost uranového průmyslu totiž spočívala právě v přísném utajování a řízení našimi i sovětskými funkcionáři a autor některé z těchto informací odkrývá. Autor se vydání knihy nedomohl, ale rukopisy byly nakladatelstvím pod vedením lektorů upraveny (je uvedeno na konci knihy v redakční poznámce), aby problematika těžby uranu mohla být doplněna o další obohacující dílo.

Z knih, které se váží k městu Příbram jak z obecného vývojového hlediska, tak i ve spojitosti s těžbou uranu, je zapotřebí uvést stejnojmennou knihu od archivářky a ředitelky Státního okresního archivu Příbram, Věry Smolové, *Příbram*.⁸ Je věnovaná královskému městu Příbram a zabývá se existencí města od jeho počátku, přes důraz na své nejznámější poutní místo ze 17. století, Svatou horu, až po seznámení s důležitými mezníky, které tvořily prvotně stříbrné a železné rudy, a nakonec i ty uranové. Předkládá precizní výčet nejen samostatných dějin, ale také jejich spojitost s hospodářským, společenským, náboženským i kulturním vývojem. Tuto publikaci lze rozhodně považovat za základ pro porozumění historickému vývoji města Příbram.

Knihou *Příbram v průběhu staletí*, která vyšla poprvé v roce 1998 při příležitosti 780. výročí existence první písemné zmínky o městě, je další důležitou publikací z dílny historika a od roku 1994 rovněž ředitele Hornického muzea Příbram, Josefa Velfla.⁹ Autor popisuje dějinný vývoj zdejší lokality od prehistorie až k branám 21. století. Seznamuje čtenáře s nejstaršími historickými zprávami o Příbrami a hlavními událostmi ovlivňujícími život města v průběhu staletí. Předkládá cenné informace o jedinečnosti zdejší architektury, o mnoha příbramských osobnostech, které se o rozvoj a slávu hornického města nemalým dílem zasloužily, i o temných stránkách minulosti, zejména z dob válečných a totalitních režimů. Publikace osvětluje život města v kontextu evropských a světových politických a hospodářských událostí, historii spjatou s těžbou nerostných surovin a existencí světoznámého poutního místa Svaté Hory.

Hornická Příbram v proměnách času od Josefa Fryše z roku 2018 je další nepostradatelné dílo pro každého se zájmem o historii tohoto města, mimo jiné se zaměřením na to, co ho učinilo královským, tedy na hornictví.¹⁰ Autor mapuje jeho dějiny od 11. století, ve kterém lze zaznamenat první pokusy o těžbu železné rudy. Přes výčet dějin následujících století se zastavuje u 19. století, které vnímá jako nejvíc prosperující v báňském průmyslu a předkládá informace o pokračování tradice těžby rudy z uranu. Kromě toho prezentuje stovky fotografických historických snímků, které těžbu uranové rudy dokumentují.

Publikace *70. let od zahájení těžby uranu na Příbramsku* je velmi precizně zpracované dílo poskytující výklad od počátku těžby až do jejího ukončení.¹¹ Kniha navíc vypráví, jak se podnik přetvářel v transformačních letech po roce 1989 a jak funguje nyní. Je založená na

⁸ SMOLOVÁ, Věra. *Příbram*. Praha: NLN, Nakladatelství lidové noviny, 2016.

⁹ VELFL, Josef. *Příbram v průběhu staletí*. 2. vyd. Příbram: Městský úřad, 2003.

¹⁰ FRYŠ, Josef. *Hornická Příbram v proměnách času*. Plzeň: Starý most, 2018.

¹¹ *70. let od zahájení těžby uranu na Příbramsku*. Příbram: DIAMO, státní podnik, odštěpný závod uranových ložisek, 2019.

pramenném základu z vlastního podnikového archivu a poskytuje informace mimo jiné i z oblasti personální, které pro svou práci považují za více než užitečné. Přináší navíc druhý pohled na skončenou těžbu uranu u nás, a to na ekologickou stránku věci a napravování újmy způsobené na životním prostředí.

Literární dílo, které se svým zpracováním liší od již uvedených knih, je *Ani gram uranu okupantům!* od bývalého ředitele uranových dolů, inženýra Karla Bočka.¹² Svým poutavým vyprávěním o životě od malého chlapce, kterému gestapo uvěznilo rodiče, přes odbojové aktivity za války, zatčení v roce 1945 a uniknutí popravě v Terezíně, dále přes studium na Vysoké škole báňské a nastoupení do uranových dolů, kterým posléze začal ředitelovat, poskytuje svědectví o jednání sovětských expertů, kteří převzali řízení těžby československého uranu a nastoupili do podnikového vedení. Popisuje snahu ze z této podřízené pozice vymanit, kterou přerušil až onen osudný srpnový den roku 1968, jehož odezvou byla hromadná stávka horníků vedená pod známým heslem *Ani gram uranu okupantům*. Autor byl obviněn ze sabotáže a zatčen s hrozbou až doživotního vězení. Vyvrcholením knihy a jeho příběhu je útěk z budovy generální prokuratury a uniknutí za hranice do západního Německa, kde se pracovní uchytil ve svém oboru a kariéře stoupal výš a výš. Nakonec ale znechucen situací s obchodováním uranu na celosvětovém trhu začal podnikat ve stavebnictví. Do České republiky se vrátil po roce 1989.

Osobně mi v práci byly velmi nápomocné i tematické sborníky. Jedním z nich bylo *Podbrdsko* vydávané od roku 1994 jednou ročně Státním okresním archivem v Příbrami.¹³ Najdeme v něm odborné články různého charakteru; od společenskovedních, přírodovědeckých, etnografických či archeologických. Součástí jsou rovněž vzpomínky pamětníků a obyvatel regionu.

V neposlední řadě je kromě výše uvedených zdrojů nutné uvést také literaturu metodologickou věnující se orální historii v praxi, jejími pravidly a postupy. Za základ považuji publikaci profesora Vaňka a doktora Mückeho, a to *Třetí stranu trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie*.¹⁴ Jedná se o přehlednou publikaci příručkového typu věnující se problematice vlastního rozhovoru, jeho analýze a interpretaci, ale i etickým a legislativním otázkám a pravidlům, kterým by měl výzkum odpovídat a za jejichž dodržení badatel zodpovídá; poskytují přesné návrhy, jakým způsobem kontaktovat narátora, jak získat jejich souhlasy o zpracování a zpřístupnění osobních údajů atd. V případě této knihy musím upozornit na odlišné číslování odkazovaných stran z PDF publikace. Odlišnost v číslování je způsobena převodem tištěné publikace do elektronické verze a změně ve formátování textu. Je-li nadále odkazováno na knihu *Třetí stranu trojúhelníku*, pak číslování odpovídá elektronické verzi knihy.

¹² BOČEK, Karel. *Ani gram uranu okupantům!* Praha: Akropolis, 2005.

¹³ *Podbrdsko: sborník Státního okresního archivu v Příbrami*. Příbram: Okresní úřad v Příbrami, 1994.

¹⁴ VANĚK, Miroslav; MÜCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. 2. přeprac. a dopl. vyd. Praha: Karolinum, 2015. Orální historie a soudobé dějiny.

Starší ale tematicky stejně zaměřenou publikací je od stejných autorů a ještě ve spolupráci s Hanou Pelikánovou kniha *Naslouchat hlasům paměti*, ze které v metodologické části rovněž čerpám.¹⁵

Osobně jsem také vzpomínala a několikrát nahlédla, převážně kvůli tematice etiky při vedení rozhovoru a jeho přepisu, do publikace Jana Hendla *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*, kterou jsem využívala zejména ve výzkumu pro bakalářskou práci.¹⁶ Považuji ji za základ do úvodu pro kvalitativní výzkum a velmi ráda se k ní při svých výzkumech vracím.

Z tematických studií, jejichž výzkumy byly prováděny metodou orální historie, vybírám publikaci profesora Miroslava Vaňka a PhDr. Lenky Krátké, a to *Příběhy (ne)obyčejných profesí: česká společnost v období tzv. normalizace a transformace*.¹⁷

Nakonec jsem musela využít i některých monotematických titulů. Jedním z nich je studie týkající se pojmu každodennosti, a to *Každodennost jako předmět a koncept dějepisného poznání* od Petra Sedláka.¹⁸ Další mi poskytly dílčí informace k dějinným událostem, a to ve světovém měřítku například publikace *Dějiny Spojených států amerických* od autorů G. B. Tindalla a D. E. Shie.¹⁹ Poznatky k Československým dějinám jsem čerpala z knihy *České země v evropských dějinách* od Jaroslava Cuhry.²⁰ Posledním monotematickým titulem byla publikace z oblasti fyziky, a to *Atomová fyzika a elektronová struktura látek* od Stanislava Diniše.²¹

1.2.3. Internet

Internet hrál při uskutečnění mého výzkumu téměř nepostradatelnou roli. Díky němu jsem dokázala vyhledat nejen potřebné zdroje pro svou práci, ale online je pročitat nebo stáhnout, aniž bych musela vždy fyzicky navštívit knihovnu, archiv či jiná pracoviště. Díky internetu jsem ušetřila neskutečné množství času, které bych jinak trávila v knihovnách a studovnách. Navíc se tvorba mé práce protáhla do doby, kdy byl v České republice vyhlášen pandemický stav a zavedena přísná protiepidemická opatření, takže zápůjčky knih online a jejich studium v elektronické podobě se nakonec ukázaly velmi vítané a užitečné.

Na internetu jsem kromě zápůjček literatury využívala přímé internetové zdroje, jako jsou vlastní webové stránky uranových dolů, dnes společnosti zavedené pod jménem DIAMO, státní podnik.²² Tam vedly vůbec mé první kroky při rozhodnutí zpracovat tuto tematiku.

¹⁵ VANĚK, Miroslav, MÜCKE, Pavel, PELIKÁNOVÁ, Hana. *Naslouchat hlasům paměti. Teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007.

¹⁶ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál, 2016.

¹⁷ VANĚK, Miroslav, KRÁTKÁ, Lenka, ed. *Příběhy (ne)obyčejných profesí: česká společnost v období tzv. normalizace a transformace*. Praha: Karolinum, 2014. Orální historie a soudobé dějiny.

¹⁸ SEDLÁK, Petr. *Každodennost jako předmět a koncept dějepisného poznání*. In: *Soudobé dějiny*. Roč. 20, 2013.

¹⁹ TINDALL, George Brown, SHI, David E. *Dějiny Spojených států amerických. 5. doplněné vydání*. Praha: NLN, 2008.

²⁰ CUHRA, Jaroslav. *České země v evropských dějinách. Díl IV. Od roku 1918*. Praha: Paseka, 2006.

²¹ DINIŠ, Stanislav. *Atomová fyzika a elektronová struktura látek*. Praha: Matfyzpress, 2019.

²² <https://www.diamo.cz/cs>

Poskytly mi náhled do profilu podniku z hlediska jeho aktuální struktury (i aktuální informace jsem vzhledem ke své neznalosti považovala při seznámení za důležité a přínosné), činnosti podniku dříve i nyní či souhrnu jeho dějin. Ten je na stránkách sice omezený na výčet nejdůležitějších historických mezníků, nicméně věcný a pro obsáhlejší informace se předpokládá nahlédnutí do relevantní literatury či jiných pramenů; jinak řečeno, pro potřeby internetových stránek je tento výčet dostačující. Za více než přínosnou považuji mapu České republiky se zakreslenými spravovanými lokalitami a označenými místy s těžbou uranové rudy i jiných materiálů. Doufala jsem, že k nahlédnutí bude i mapa jednotlivých šachet v Příbrami a okolí; tuto mapu jsem nakonec získala z osobního archivu svého strýce, geologa Lubora Krále. Rovněž jsem postrádala autentické historické fotografie, byť se v menu nachází sekce *fotogalerie*. K nahlédnutí jsou zde pouze aktuální snímky jednotlivých odštěpných závodů a ředitelství v Příbrami. Stránky nelze považovat jako zdroj historického materiálu, spíše poskytují základní přehled o činnosti podniku a důležité kontakty, ze kterých jsem využila spojení na tamní archiv a ředitelství pro udělení přístupu k bádání.

Velmi přínosným zdrojem mi byly rovněž stránky Hornického muzea Příbram.²³ Přímo v Hornickém muzeu jsem započala první kontakt s potencionálními narátory a od místních průvodců rovněž dostala kontakty do přidružených knihoven či archivu.²⁴ Webové stránky muzea mi přinesly informace, které jsem na stránkách podniku nedohledala – od historických fotografií, přes mapu jednotlivých šachet a dolů, po výčet muzeí, výstav či jiných akcí, kterých jsem se v rámci výzkumu chtěla zúčastnit.²⁵

²³ <https://www.muzeum-pribram.cz/cz/novinky/>

²⁴ První den jsem se dokonce setkala s jedním z narátorů, který byl natolik ochotný, že chtěl rozhovor uskutečnit okamžitě. Vzhledem k tomu, že jsem zatím dělala prvotní průzkum pro započetí svého bádání a na rozhovor nebyla připravená, souhlasil s budoucím termínem a provedl mě alespoň po jednotlivých dolech, k čemuž mi poskytl excelentní výklad.

²⁵ Nakonec byly tyto akce kvůli pandemickému stavu zrušeny. V létě 2020 jsem však učinila jízdu skutečným důlním vláčkem ze Ševčínského dolu přes důl Vojtěch do dolu Anna. Alespoň na chvíli jsem mohla zažít naprostou tmou a stísněnost prostoru při průjezdu Ševčínskou stolou. Rovněž jsem sfárala do podzemí Jánského dolu a cca 810 metrů dlouhou procházkou prošla zachovaná důlní díla. Tento okruh byl fyzicky náročnější, protože v některých částech expozice se muselo lézt po žebříku.

Poslední návštěvu, kterou jsem v rámci výzkumu učinila, byla na Památníku Vojna v Lešetících. Jedná se o autenticky dochovaný vězeňský tábor, svého druhu výjimečný ve střední Evropě. Tábor nejprve sloužil pro německé válečné zajatce a vzhledem ke své lokalitě mezi uranovými ložisky se stal v letech 1949-1951 táborem nucených prací. Do roku 1961 pak sloužil jako vězeňské zařízení pro politické vězně a odpůrce komunistického režimu. Tamní expozice s výkladem průvodce je skutečně dobře provedená a svou zvláštní atmosférou vtáhne návštěvníka do doby před více než šedesáti lety.

1.3 Metody sběru dat

Určila jsem a vymezila téma práce a k dané problematice představila zdroje, ze kterých jsem čerpala a na které se rovněž odkazují. Jako výzkumnou metodu jsem zvolila orální historii a ráda bych ji v následujících řádcích v rámci svého výzkumu představila. Pokračovat budu aplikací této metody v praxi, a to od výběru a zkontaktování narátorů až k vlastní realizaci rozhovorů.

1.3.1. Orální historie jako primární výzkumná metoda

Protože ve svém výzkumu cílím na vzpomínky jednotlivců, ukázala se jako nejvhodnější výzkumná metoda orální historie. Díky narativnímu vyprávění jsem vzpomínky pamětníků nashromáždila, abych je v rámci vědecké práce zanalyzovala a interpretovala jejím čtenářům.

Hlavními formami využití orální historie jsou rozhovor a životní příběh.²⁶ V rámci tohoto výzkumu jsem využila široké životopisné vyprávění s návazností na tematické otázky v polostrukturované formě. Postupovala jsem podle standardů orální historie; nejprve jsem nechala narátory volně hovořit o svém životě, přičemž přirozeně začali své vyprávění řadit v chronologickém postupu od svého původu, tedy narození a dětství, po dospívání a dospělost. V této části jsem se snažila o minimální zásah do vyprávění. Ve chvíli, kdy se narátor dostal k tematice uranových dolů, jsem započala dotazování na základě předem připraveného námětu, který jsem upravovala dle výpovědí každého z narátorů zvlášť a přistupovala tak ke každému narátorovi zcela individuálně.²⁷ Vzhledem k tomu, že jsem s každým narátorem absolvovala převážně jen jeden rozhovor (pouze s jedním narátorem proběhly rozhovory dva a rovněž jsem uskutečnila jeden skupinový rozhovor), musela jsem být o to více připravená reagovat, aby byly zodpovězeny všechny otázky a zároveň se snažit o co nejprůběžnější průběh celého procesu vyprávění a dotazování. O jednom rozhovoru s každým narátorem jsem věděla předem; jednak na základě domluvy došlo ze stran narátorů k poskytnutí pouze jednoho rozhovoru, jednak pandemický stav v České republice trávající více než rok znemožnil setkání s pamětníky. S vědomím toho, že k druhému rozhovoru nedojde, jsem při každém prvním rozhovoru počítala s potřebou operativně jednat dle vyprávění narátorů bezprostředně v jeho průběhu. Po skončení rozhovorů jsem přistoupila k analýze nového pramene a jeho interpretaci.²⁸

Orální historii jsem zvolila také proto, že se zaměřuji na obyčejné lidi, horníky z *podzemí*, a snažím se zjistit, jak vnímali a vnímají zpětně to, co se dělo i *nad zemí*. Získaná data touto metodou jsou ze své podstaty hlubší a barvitější.²⁹ Jejich zdrojem je právě zkušenost pamětníků, a to každého zvlášť. Proto se v závěru nesnažím o generalizaci ani poskytnutí konečného výsledku. Důležité jsou pro mě individuální a subjektivní postoje, pocity a

²⁶ VANĚK, Miroslav; MÜCKE, Pavel; PELIKÁNOVÁ, Hana. *Naslouchat hlasům paměti. Teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007, s. 75.

²⁷ Tamtéž, s. 101.

²⁸ Analýza probíhá už v průběhu rozhovoru. In: YOW, Raleigh Valerie. *Analysis and Interpretation*. In: *Recording Oral History: A Guide for the Humanities and Social Sciences*. Second edition. Oxford, 2005, s. 282-310.

²⁹ PORTELLI, Alessandro. *What makes oral history different*. In: PERKS, Robert, THOMSON, Alistair (eds.). *The oral history reader*. London, 1998, s. 63-74.

prožitky, na které se v případě nejasností mohu v průběhu orálně historického rozhovoru doptat a případné mezery ve vyprávění snadněji doplnit. Právě subjektivita je zde dokonce žádoucí, protože přináší zajímavější a rozmanitější výsledky.³⁰ V orálně historickém rozhovoru není žádná odpověď správná či špatná, ale každá je bezpochyby významná a platná. Ideální je kombinace několika typů pramenů, což je zakladateli orální historie i doporučováno.³¹ Jak jsem již uvedla, tato práce na tomto předpokladu také stojí.

Orální historie má v této práci specifickou úlohu. Zváží-li vlastnost paměti a časového odstupu, který narátoři od sledovaného období mají, pak jejich svědectví představuje nenahraditelný pramen odlišující se od písemných pramenů skutečností, že může být ovlivněn individuální i kolektivní pamětí, ale rovněž přináší subjektivní perspektivy a nabízí možnost sledovat aktuální pohled narátorů, jejich emoce a vzpomínky na minulé události.³² Dnešní názory narátorů jsem v empirické části práce zasadila přímo do textu, resp. do jednotlivých tematických kapitol, čímž zpracování působí uceleněji a rovněž je obohaceno o náhled pamětníků, kteří představují pomyslný most mezi sledovaným obdobím a současností. Pouze v jednom případě je část kapitoly tvořena ryze vzpomínkami narátorů, tedy s minimálním interpretačním zásahem z mé strany, a to z toho důvodu, že téma se v průběhu rozhovorů vyjevilo natolik emočně silné, že vlastní interpretace by jej mohla potlačit a rovněž z potřeby projevit respekt a úctu všem narátorům, kteří mi tyto emoce odhalili.

1.3.2. Výběr narátorů

Při výběru narátorů jsem musela stanovit kritéria, která by měli pamětníci ve výzkumu splňovat, abych naplnila jeho účel. Kritériem, aby v uranových dolech pracovali v 70. a 80. letech, jsem již zmínila. Dalším kritériem byla pracovní pozice. Ačkoli v názvu práce stojí *Každodenní život zaměstnanců*, ve skutečnosti jsem se zaměřila jen na pracovníky z podzemí, protože pouze na ně slibované benefity vztahovaly.³³ Prvotní myšlenka byla, že bych ráda vyhledala osoby i z jiných pracovišť, případně manželky narátorů, protože finální komparace a výstup by tak mohly být zajímavější. Nakonec se ale ukázalo, že vzhledem ke kontaktům, které jsem měla k dispozici, mi rozhovor poskytnou pouze horníci.³⁴

Jak jsem již avizovala v úvodu, k tématu uranových dolů mě přivedl dědeček, Václav Král. Ačkoli se rozhovory s rodinnými příslušníky příliš nedoporučují, nemohla jsem ho vynechat. Zasloužil si být součástí této práce. Byl proto mým prvním narátorem. Od něho jsem dostala další dva kontakty, a to na pana Vlastimila Altnera a Františka Valentu, které jsem rovněž požádala o spolupráci. Souhlasili, ale jiné kontakty nedodali. Proto jsem se rozhodla učinit osobní návštěvu Příbrami, konkrétně Hornického muzea v Březových Horách. Přímo tam jsem se v červenci 2019 zeptala místního průvodce, samozřejmě po vyložení cíle mé návštěvy, jaká je pravděpodobnost, že tam narazím na bývalého horníka a zda by o někom

³⁰ Tamtéž, s. 63-74.

³¹ Tamtéž, s. 63-74.

³² Tamtéž, s. 63-74.

³³ Mohou to být raziči, lamači, zámečníci, obsluhovači strojů aj. Vzhledem k tomu, že ani v havířském prostředí se títo pracovníci, kteří běžně sfárali do podzemí a podíleli se na těžbě přímo na dílech, jinak neoznačovali, v celé práci nazývám tyto pracovníky obecně horníci/havíři.

³⁴ Ačkoli jsem s několika narátory konzultovala možnost realizace rozhovorů i s jejich manželkami, nakonec k tomu z nezájmu jejich žen nedošlo.

nevěděl a nemohl mi poradit, kam se vydat. Mladý pán byl velmi ochotný a doporučil mi jiného místního průvodce, který vozí návštěvníky skutečnou důlní lokomotivou ze Ševčínského dolu do dolu Vojtěch a zpět. Pan Vojtěch Kříž byl nejprve na vážkách, ale netrvalo dlouho a budoucím rozhovorem souhlasil. Než jsme se rozloučili, nadiktoval mi pan Kříž další tři kontakty na bývalé kolegy z uranu. Těmto narátorům, získaným prostřednictvím techniky sněhové koule, jsem v následujících dnech zatelefonovala a všichni souhlasili s poskytnutím rozhovoru. Jednalo se o pana Jaroslava Fouse, Josefa Krále a Jana Faláta.

Mezitím mladík, kterého jsem oslovila, zavolal svému dědečkovi, rovněž bývalému horníkovi, panu Bohumilu Habrovi. Ten bydlel nedaleko a ihned dorazil. Projevil tak velký zájem, že chtěl rozhovor poskytnout ihned. Vysvětlila jsem mu, že jsem zatím ve fázi prozkoumávání terénu a vyhledávání narátorů, načež mi také předal svůj kontakt s domluvou na budoucí termín. Byl velmi sdílný a místo rozhovoru na místě mi poskytl osobní prohlídku okolí Ševčínského dolu, dolu Vojtěch a Anna a místního okolí doplněnou o obohacující výklad. Velmi mi to pomohlo v představivosti toho, jak to ve skutečnosti fyzicky vypadalo, protože aktuální obraz je poněkud jiný.

Téměř všichni narátoři zprvu projeví lehkou nevoli s tím, že už mi nemohou říct nic nového, že se už všechno ví. Vysvětlila jsem jim však princip orální historie a nakonec všichni bez mého přemlouvání a naléhání souhlasili.

Tímto způsobem jsem získala osm narátorů. Považovala jsem to za nedostatečný počet a na základě rady jedné průvodkyně z muzea jsem se vydala do nedaleké hospody. Oslovila jsem přímo pana hospodského, vysvětlila mu účel své návštěvy a položila dotaz ohledně potřeby bývalých horníků pro výzkum. Pan hospodský mě ihned posadil ke stolu s osmi muži se slovy: *to jsou havíři, ptejte se*. Pánům jsem se představila a vysvětlila jim, proč přicházím.

U stolu nás sedělo devět a z toho čtyři muži byli bývalí havíři. Všichni mi odsouhlasili, že mi rozhovor poskytnou. Po zhruba hodině se mi podařilo od všech čtyř potencionálních narátorů získat telefonický kontakt a po domluvě, že se brzy ozvu a domluvíme se na konkrétním termínu, jsem hospodu opustila. Cestou domů jsem ve svých poznámkách spočítala, že mám celkem dvanáct narátorů. Nakonec ale všichni narátoři, kteří v hospodě odsouhlasili svou účast ve výzkumu, rozhovor odmítli.³⁵ Kontaktovala jsem proto Václava Šultyse, velmi vzdáleného příbuzného, rovněž bývalého horníka na UD, který s poskytnutím rozhovoru souhlasil.

Celkem jsem oslovila 13 bývalých horníků, rozhovory se uskutečnily se 7 z nich. Níže uvádím tabulku se základními údaji narátorů a následně jejich stručné medailonky. Ne každý z narátorů setrval na jedné pracovní pozici po celou dobu působení u uranových dolů, proto je v tabulce uvedena taková pozice, která byla v jeho kariéře nejvýznamnější, nebo na ní působil nejdelší dobu.

³⁵ Domnívám se, že hlavním důvodem odmítnutí byla dlouhá prodleva mezi setkáním v hospodě a telefonickým spojením ohledně termínu na rozhovor, a to kvůli pandemickému stavu, který prakticky na více než rok znemožnil možnost realizovat rozhovory.

Tabulka 1: Narátoři a jejich základní charakteristika.

<i>Jméno</i>	<i>Narozen</i>	<i>Nástup</i>	<i>Odchod</i>	<i>Pracovní pozice</i>
V. Král	1943	1964	1977	strojní zámečnick, lamačské a trhací práce
B. Habr	1952	1974	1991	strojník
J. Král	1950	1969	1988	důlní zámečnick, lamačské a trhací práce
J. Fous	1946	1968	1988	důlní zámečnick, lamačské a trhací práce
V. Šultys	1949	1970	1983	důlní zámečnick, lamačské a trhací práce
V. Altner	1946	1976	2009	elektrotechnik
F. Valenta	1958	1981	1998	strojník, důlní zámečnick

Václav Král – 13 let na uranových dolech

Václav Král se narodil 31. 5. 1943 v Pelhřimově. Žil ve Lhotě Bubeneč u města Vlašim s rodiči a dvěma sestrami. Otec byl zedník, matka ženou v domácnosti. Měli malé zemědělství. V roce 1952 bylo v obci založeno JZD, kam matka nastoupila pracovat, otec se připojil v roce 1960.

Základní školu navštěvoval v Křivsoudově (obecná škola) a Čechtích (tzv. měšťanka). Po absolvování základní školy odešel na odborné učiliště do Vlašimi, kde se v roce 1960 vyučil strojním zámečnickem. Tuto profesi pak vykonával v Blanických strojárnách do roku 1962, ve kterém rovněž nastoupil základní vojenskou službu v Terezíně. Na vojně absolvoval celé dva roky.

Oženil se v roce 1964 s Annou Královou, zdravotní sestrou v Závodním ústavu národního zdraví v Příbrami a posléze i ve věznici Bytíz. V roce 1965 se jim narodil první syn a v roce 1967 dvojčata.

Po návratu z vojny v roce 1964 se z finančních důvodů rozhodl vykonávat profesi horníka na šachtě v UD v Příbrami. Nastoupil jako důlní zámečnick, přičemž tuto profesi vykonával asi půl roku, a posléze se věnoval lamačským pracím přímo na díle. Získal výuční list horníka rudných dolů.

V rámci Brigády socialistické práce (dále jen BSP) dělal kolektivu dvaceti až dvaceti pěti lidí hlavního předáka. Chodil pouze na ranní směny. Jako nejvyšší úlohu jmenuje zajišťování práce pro svou partu, aby si mohla vydělat peníze, a také udržení dobré nálady v kolektivu.

Byl rovněž členem Revolučního odborového hnutí (dále jen ROH), v rámci kterého měl na starost soutěžní komisi.

V Komunistické straně Československa (dále jen KSČ) nikdy nebyl, ačkoli byl přesvědčován, aby do ní vstoupil. Nečlenství ve straně mu bylo nevýhodou jen v jednom případě, a to když se jeho dcera hlásila na střední hotelovou školu do Poděbrad, kam se z tohoto důvodu nedostala. Václav Král pak využil medailí získaných za dobrou práci na šachtě za vedení kolektivu v rámci BSP, což zafungovalo, dceru na školu přijali (1981).

I přesto, že měl Václav Král tři děti, musel čelit problému s přidělením bytu. Až po odeslání dopisu na prezidentskou kancelář mu bylo vyhověno a byt mu byl přidělen téměř okamžitě.

Když měl Václav Král odfáráno jedenáct a půl roku na díle, mohl odejít do důchodu. Nechtěl dále fárat, ale chtěl zůstat u podniku, proto šel za hlavním mistrem s žádostí o práci. Ten mu nabídl fárání s vězni, kterým by dělal předáka. I přes dobrý výdělek jej odmítl a ze šachty odešel.

Přestěhoval se natrvalo do Vlašimi, kde postavil rodinný dům.

Na UD vzpomíná s úsměvem a rád. Apeluje na fakt, že díky dolům vydělal peníze, postavil dům bez dluhu, zajistil rodinu, po materiální stránce nestrádali a nikdy nemusel šetřit na dětech.

Po zdravotní stránce je i vzhledem k věku stále v dobré formě a je pracovně aktivní.

Václav Král je můj dědeček z matčiny strany. Právě on mě přivedl na myšlenku zpracovat téma každodennosti havírů z uranových dolů v rámci diplomové práce. Proto jsem ani na chvíli nezapochybovala o tom, že by se výzkumu neměl zúčastnit, a to i přes skutečnost, že se kvůli zachování objektivity ze strany výzkumníka nedoporučuje pracovat s rodinnými příslušníky.

Bohumil Habr – 17 let na uranových dolech, z toho 7 let v podzemí

Bohumil Habr se narodil v roce 1952 v Příbrami, kde žije dodnes. Rodiče pracovali v Kovohutích Příbram, maminka jako komprezoristka na šachtě č. 4. Jak sám říká, pochází z chudé dělnické rodiny a žili normálním obyčejným životem.

Základní školu navštěvoval v Příbrami. Po jejím absolvování odešel na odborné učiliště v nedalekém Komárově a vyučil se nástrojařem. Po vyučení a praxi ve Lhotce Příbram šel na Střední průmyslovou školu, na které v roce 1974 absolvoval s maturitou.

V tomto roce byl už ženatý a měl malou dceru. V roce 1974 měl nastoupit základní vojenskou službu, ale aby nemusel na dva roky opustit rodinu, rozhodl se pro možnost náhradní vojenské služby v rámci podniku UD. Pracoval ve strojevnách jako strojník; obsluhoval výtah s horníky i vytěženým materiálem. Jeho pracovištěm bylo podzemí, takže se na něj vztahovaly veškeré zaměstnanecké příspěvky. Na konci roku 1976 mu chtěli změnit pracoviště na povrch. To odmítal, protože by přišel o zmíněné výhody. Byl tak převelen na jinou šachtu.

V rámci náhradní vojenské služby nastoupil na pět měsíců do běžného vojenského výcviku. Poté se na UD vrátil, ale zůstal u strojírenství, čemuž odpovídalo i jeho vzdělání. Dopracoval se až na pozici vedoucího dispečera výroby na Vývojové základně uranového průmyslu. Byl tak u vývoje technických strojů na šachtách. Dělal vedoucího sto čtyřiceti lidem. U strojírenského závodu Provoz strojírenské výroby zůstal 15 let, načež z finančních důvodů v roce 1991 u podniku definitivně skončil.

Na výše zmíněné pozici představoval pro vedení podniku a státu nebezpečnou osobu (měl přehled prakticky o všech strojích, které se aktuálně vyvíjely a přicházely do výroby pro těžbu vojensky strategické suroviny, uran). Po celá 70. a 80. léta měl zákaz vycestovat do zahraničí, a pokud dostal povolení, byl hlídáný.

Strojírenství se ale věnoval i nadále. Po UD začal pracovat jako civilní pracovník u První armády, kde měl na starosti 270 kotelen po celé republice.

Byl přemlouván ke vstupu do KSČ, ale nikdy se jejím členem nestal. Stejně tak nebyl členem ani BSP. V ROH figuroval pouze v rámci Lidových milicí.

K UD by se vrátil pouze za předpokladu, že by pracoval v podzemí a měl tak nárok na zaměstnanecké benefity pro podzemní pracovníky.

S Bohumilem Habrem jsem se setkala celkem dvakrát; poprvé při seznámení v příbramském Hornickém muzeu, kde jsem dělala průzkum terénu před započítím výzkumu. Pan Habr mi udělal soukromou prohlídku šachet v okolí muzea, ukázal mi stroje a popisoval, jak těžba a obsluhování těžní věže probíhalo. Podruhé jsme se setkali rovněž v tamním muzeu, kde jsme učinili rozhovor. Pan Habr je vášnivý cestovatel, takže rozhovor se z důvodů jeho vycestování konal pouze jeden.

Josef Král – 19 let na uranových dolech

Josef Král se narodil v pražské Krči v roce 1950. S rodiči a dvěma sourozenci bydlel nedaleko Prahy, a to ve Vrané nad Vltavou. Otec byl horník, který pracoval nejdříve v Jáchymově a posléze v Příbrami, kam se celá rodina přestěhovala. Otec díky působení u UD získal byt ve staré bytové výstavbě z 50. let.

Po absolvování základní školy se vyučil přímo u UD jako strojní zámečnick. Tuto profesi začal u podniku rovněž vykonávat, ale na povrchu. Z finančních důvodů přešel na šachtu č. 16, kde dělal již v podzemí bagrového zámečnicka.

Jeho začátky byly spojené se spoluprací s vězni, protože práce s nimi byla lépe finančně ohodnocená. Učil se přímo od nich, až ho nakonec jmenovali hlavním předákem. Čelil úmrtí na pracovišti a byl kvůli tomu dlouze vyslýchán Státní bezpečností.

V roce 1969 měl již jako ženatý muž nastoupit základní vojenskou službu. Rozhodl se pro možnost náhradní vojenské služby v rámci podniku, takže pět měsíců strávil klasickým vojenským výcvikem, zbytek již odpracoval na UD.

V KSČ nikdy nebyl a nikdy nepocítil žádné znevýhodňování. Pro svého synovce jednou využil prezentaci svých medailí a vyznamenání za dobré výkony v rámci BSP, aby se dostal na vysokou školu. Členem ROH byl, ale nebyl aktivní.

Byla mu diagnostikována nemoc z povolání, vazoneuróza. Po pádu horniny a těžkém úrazu páteře si zažádal o invalidní důchod. Podnik mu ale nechtěl vyplácet obě renty, proto je zažaloval. Soudil se s podnikem rok, dokud mu neuznaly oba nárokované příspěvky.

Ve svých 39 letech odešel do plného invalidního důchodu.

Na UD vzpomíná rád, byť má často noční sny spojené s úmrtím kolegy. Apeluje na přátelství, které vydrželo až dodnes.

S panem Josefem Králem jsem se při rozhovoru viděla poprvé, byť tomu předcházelo několik milých a dlouhých telefonátů. Přivítal mě společně se svým přítelem, panem Jaroslavem Fousem, na své chatě v Žebrakově (okres Příbram) u řeky Vltavy, kde jsme učinili skupinový rozhovor.

Jaroslav Fous – 20 let na uranových dolech

Jaroslav Fous se narodil v roce 1946 v obci Háje u Příbrami. Pochází z pěti dětí. Otec byl vyučený řezník, matka švadlena. Jeho bratr, vojenský pilot, ideologicky zlomen po invazi vojsk v roce 1968, emigroval do Kanady. Dvě sestry byly zdravotními sestrami, třetí pracovala v administrativě.

Vzhledem k tomu, že vyrůstal v Ústeckém kraji poblíž šachet, bylo brzy jasné, jakým směrem se jeho profesní život bude ubírat. Vyučil se zámečníkem. Ve svých osmnácti letech se přestěhoval do Příbrami a v roce 1968 nastoupil již ženatý k UD, kde získal výuční list horníka rudných dolů. Pracoval na údržbě bagrů a vrtací techniky. Ve stejném roce nastoupil základní vojenskou službu na Slovensku, po dvou letech se na UD vrátil.

Jako primární důvod, který ho vedl k nastoupení k UD, uvádí finanční ohodnocení s ohledem na skutečnost, že o penězích to nakonec ani nebylo, jako spíše o přátelství.

Členem KSČ nikdy nebyl a ani se jím stát nechtěl. Často byl stíhán Státní bezpečností kvůli svému bratrovi-emigrantovi. Navíc své názory na režim dával i veřejně najevo, takže nebyl zrovna loajálním občanem. Jak ale sám podotkl, u horníků *uraňáků* se občasné nesouhlasné projevy trpěly. Jeho manželka byla členkou strany.

Byl členem ROH, ale pouze proto, že prostřednictvím odborů si mohl stěžovat (zejména na problémy s přidělováním bytu).

V roce 1988 ve svých dvačtyřiceti letech a po těžkém úrazu způsobeném závalem asi tří tunové horniny u UD skončil a odešel do plného invalidního důchodu.

Na působení u UD vzpomíná jako na nejlepší roky svého života kvůli kolegům a přátelům. Kdyby mu bylo méně, rozhodně by se vrátil. Dodnes se mu o podzemí a havířině často zdají sny.

S panem Fousem jsem se setkala poprvé na chatě jeho přítele, rovněž narátora, Josefa Krále.

Václav Šultys – 13 let na uranových dolech

Václav Šultys se narodil v roce 1949 ve Slatině u Kladna, kde rovněž prožil dětství a dospívání. Pochází z dělnické rodiny, jeho rodiče měli malé hospodářství, otec byl zedník a matka pracovala v zemědělství. Otec byl ve straně v padesátých letech, ale vystoupil z ní. Po základní škole se v letech 1964-1967 v Ústředních dílnách v Kladně vyučil strojním zámečníkem.

V roce 1968 byl povolán k nastoupení základní vojenské služby do Příbrami. Odsloužil celé dva roky, ale potom na něj zapůsobily náborové akce UD, konkrétně finanční ohodnocení budoucích horníků. Nastoupil tedy na brigádu, která byla na dobu určitou, tři roky. Pracoval v oboru jako důlní zámečník. Po třech letech se rozhodl podepsat smlouvu na částečný úvazek ještě jednou. Poté se zavázal na hlavní pracovní poměr a zůstal u UD dalších sedm let.

Byl členem KSČ od roku 1968 do roku 1992, ačkoli žádné zvýhodnění nikdy nepocítil. Stal se rovněž hlavním předákem kolektivu asi třiceti havířů. Chodil pouze na ranní směny, ale mobilní musel být například i v noci, když došlo k nenadálým událostem na díle. Byl rovněž členem ROH, kde dělal místopředsedu odborové rady a hlavní náplní práce bylo projednávání pracovních podmínek pro zaměstnance v podzemí, zajišťování rekreací či přidělování bytů havířům. V rámci svého působení v ROH jezdil na odborné konference po hornických revírech v celém Československu.

V roce 1983 se rozhodl vrátit se zpět do rodného Kladna. Tam pokračoval v důlní činnosti až do roku 1991. Poté v důsledku těžkého úrazu přešel na práci na povrch. Ve svých 48 letech odešel do částečného invalidního důchodu. Celkově v podzemí odpracoval 21 let.

Dodnes je členem Klubu bývalých horníků v Příbrami i v Kladně.

Na působení v dolech vzpomíná s úsměvem a rád. Kdyby byl mladší, havířině by se nebránil. Apeluje na kolektiv lidí v podzemí, kteří museli táhnout za jeden provaz. Václav Šultys je můj vzdálený příbuzný, v rozhovoru jsem si s ním tykala.

Vlastimil Altner – 33 let na uranových dolech, z toho 14 let v podzemí

Pan Vlastimil Altner se narodil 19. 10. 1946 v Teplicích. Otec byl elektrikář. Ve svých jedenácti letech nastoupil na šestileté studium do vojenské školy Jana Žižky z Trocnova v Moravské Třebové, kterou absolvoval maturitou. Ve studiích pokračoval na Vojenském ženijním učilišti v Bratislavě. Tam ale (z neznámých důvodů) v roce 1964 skončil a odešel do civilu. V roce 1965 nastoupil do dolu Pluto u Litvínova. Tam pracoval jako horník, ale protože byl aktivní ve vyjadřování nesouhlasu s příchodem sovětských vojsk, v roce 1971 ho ze šachty vyhodili. Mezitím stihl dálkově vystudovat elektroprůmyslovou školu s maturitou. V roce 1976 našel zaměstnání u UD, kam nastoupil jako elektrotechnik. V roce 1981 začal pracovat na pozici směnového hornického technika. O další rok později povýšil na hlavního důlního, tzv. oberštajgra, který velel směnovým předákům v počtu zhruba 110 lidí. Do roku 1992 pracoval na rekonstrukcích důlní děl. Počátkem 90. let se začal angažovat v ROH. Vyjel na stáž do Prahy a tam na odborové centrále začal pracovat jako zástupce pro uranový průmysl.

V rámci svého působení u ROH stál u zrodu změny nejvyšší přípustné expozice, která se z původních 3200 směn snížila na 2100 směn, čímž se otevřel prostor, jak havíře po útlumu těžby vyvést z podzemí s adekvátním odškodněním.

V druhé polovině roku 1991 začal pracovat na pozici personálního ředitele ve vedení UD. Tam zůstal do roku 1992 a poté se vrátil na odborovou centrálu do Prahy, kde zůstal až do nástupu do starobního důchodu, kam odešel v 63 letech. Dodnes se věnuje bezpečnosti práce v geologické sféře.

Primárním důvodem k nástupu na UD bylo dobré finanční ohodnocení.

S panem Vlastimilem Altnerem jsem se poprvé setkala na pohřbu svého strýce, geologa Lubora Krále, který kontakt zprostředkoval. Rozhovor jsme učinili v jedné dejvické restauraci. Kvůli pracovní vyčerpanosti pana Altnera již nedošlo k dalšímu rozhovoru.

František Valenta – 17 let na uranových dolech, z toho 10 let v podzemí

František Valenta se narodil 28. 3. 1958 ve Vlašimi. Jeden rok bydleli ve Lhotě Bubeneč u Vlašimi. Jeho otec začal na počátku 60. let pracovat v UD, takže se celá rodina přestěhovala do Příbrami. Otcí zde byl přidělen byt ve staré bytové výstavbě z 50. let. Otec byl horník, matka vyučená prodavačka. Dětství popisuje jako krásné a zdůrazňuje, že díky otcí a jeho dobrému výtěžku na UD se měli dobře a nestrádali.

Po absolvování základní školy nastoupil do tříletého učení ve Středočeských energetických závodech v Hluboké nad Vltavou, kde se vyučil elektromontérem, obor rozvodné zařízení silnoproud. Po získání výučního listu nastoupil v rámci stejného podniku na služebnu Dobříš-Příbram, odkud s kolegy jezdil po různých elektro montážích. V roce 1977 nastoupil základní vojenskou službu v Brně, kde odsloužil plné dva roky. Po návratu byl znovu zaměstnaný u výše zmíněného podniku.

V roce 1980 dal výpověď a rozhodl se, že půjde na šachtu, a to na pozici strojníka těžebního stroje v podzemí. Čekal ho výcvik, v rámci kterého musel nejprve na půl roku přímo k těžbě, aby pochopil fungování procesu těžby v podzemí, a poté ještě osm měsíců na samotný výcvik strojníka. Mezitím se oženil a narodila se mu dcera a syn.

V podzemí pracoval jako strojník, kde obsluhoval těžební stroje. Protože se dostával do kontaktu s důlními zámečníky, často dělal i zámečnické práce. Práci strojníka hodnotí jako velice psychicky náročnou, protože byl odkázaný pouze na audio signály, které mu dávali dispečeri. Dle nařízení mohl pouze dvě hodiny obsluhovat těžební stroj a dvě hodiny dělat jinou pracovní činnost.

V 90. letech pracoval v rámci podniku UD na výstavbě plynojemu. V roce 1998 měl odfáráno 2100 směn, takže musel odejít z podzemí na povrch.

Primárním důvodem pro volbu UD jako zaměstnavatele bylo nejen dobré finanční ohodnocení, ale také zprostředkování zaměstnání od otce.

Na UD vzpomíná s radostí a dojatě se slzami v očích. Apeluje na skutečné přátele. Naopak dnešní dobu vnímá jako podlou, plnou zloby a závisti.

S panem Františkem Valentou jsem se setkala poprvé ve Lhotě Bubenči na jeho chalupě. Kontakt zprostředkoval můj dědeček, Václav Král. Ačkoli jsem se s panem Valentou neznala a viděla ho poprvé, nabídl mi tykání. Z nahrávky je slyšet, že mi to dělalo značné problémy.

1.3.3. Realizování rozhovorů

V nepravidelném tempu jsem rozhovory uskutečnila v průběhu od července roku 2019 do července 2021. Provedla jsem celkem 8 rozhovorů se 7 narátory a nahrála dohromady 11 hodin a 47 minut.

Před započítáním samotného rozhovoru jsem narátorům znovu představila téma práce a účel rozhovoru. Seznámila jsem je s jeho průběhem a okruhy témat, kterými se budeme zabývat, a s potřebou informovaného souhlasu k nahrávce. K nahrávání rozhovorů jsem použila dva mobilní telefony, přičemž jeden sloužil jako záložní zařízení. Všichni narátoři byli na zapnuté nahrávací zařízení předem upozorněni a rovněž věděli, že mohou požádat o přerušeni. To se stalo pouze dvakrát (potřeba pauzy ze strany narátorů) a poté se pokračovalo v rozhovoru (v nahrávce je přerušeni označeno). Technické problémy se nevyskytly. Většina rozhovorů byla pořizena v místě bydliště narátora, nicméně na návrh narátorů proběhl jeden rozhovor v dejvické restauraci Kanada (kvalita zvuku nahrávky je dostačující), jeden v prostorách příbramského hornického muzea (konkrétně ve venkovních prostorách, nahrávka je rovněž velmi dobře čitelná). Skupinový rozhovor se odehrával v rekreační chatě jednoho z narátorů, kam druhý narátor bez problému dorazil. Po rozhovorech jsem s narátory zpravidla ještě nějakou chvíli poseděla a diskutovali jsme téma i jiné dění. Zajistila jsem podpisy informovaného souhlasu k získané nahrávce a s narátory se s opakovaným poděkováním rozloučila.

Průměrný čas rozhovoru byl 90 minut, v případě skupinového rozhovoru má nahrávka necelých 240 minut. Délka rozhovorů nebyla ovlivněna spěchem k ukončení ani jedné ze stran; rozhovory byly ukončeny na základě vzájemné domluvy ve chvíli, kdy obě strany měly pocit vyčerpání tématu. Žádný z narátorů neprojevil zájem svou výpověď upravit nebo

vymazat konkrétní části svých výpovědí. Rovněž nikdo neprojevil obavy z veřejné publikace práce a nežádal o anonymitu. Všechny rozhovory proběhly v přátelské a pohodové atmosféře. Veškeré aspekty a informace o průběhu rozhovorů zaznamenávám v konkrétních protokolech k rozhovoru, které jsem zpracovala bezprostředně po jejich uskutečnění.

První rozhovor jsem realizovala v červenci 2019 se svým dědečkem, Václavem Králem, dále pak v srpnu 2019 s panem Františkem Valentou a v září 2019 s panem Vlastimilem Altnerem. Ostatní rozhovory jsem měla v plánu uskutečnit v průběhu roku 2020. Jenže se objevila překážka v podobě viru covid-19, následně vyhlášení pandemického stavu v České republice a nastolení vládních opatření. Ačkoli nejprve nebyl omezen pohyb osob, v nově vzniklé situaci bylo doporučeno nestýkat se a necestovat. Navíc narátoři s ohledem na věk představovali ohroženou skupinu lidí nákazou novým virem a nebylo i z etického hlediska vhodné žádat o setkání a ohrozit je.³⁶

Orálně historické rozhovory online nebyly možné, narátoři k tomu nebyli technicky vybaveni. Rozhodla jsem se tedy rozhovory odložit na dobu, až se situace zlepší. Každému zvlášť jsem zatelefonovala a vysvětlila jim situaci. Ačkoli polovina z nich byla ochotna rozhovor učinit, trvala jsem na svém, že je nemohu svou návštěvou ohrozit (varianta, že bych se nechala před každým rozhovorem otestovat na přítomnost viru, byla tehdy ještě nereálná). Dva z narátorů mi rozhovor kvůli prodělání covidu rovnou odmítli, takže zůstalo nadále jedenáct potenciálních narátorů.

Po novém roce se situace stále nelepšila, ale na jaře roku 2021 se zdála být epidemie na ústupu a mohla jsem znovu zkontaktovat narátory, abychom uskutečnili avizované rozhovory (stále za předpokladu dodržení maximální možné ochrany). Dva z narátorů rozhovor bezdůvodně odmítli.

V červnu 2021 jsem učinila rozhovory s panem Bohumilem Habrem, v pořadí druhý rozhovor s Václavem Králem, dále skupinový rozhovor s panem Josefem Králem a Jaroslavem Fousem. Tohoto rozhovoru se měl rovněž zúčastnit pan Vojtěch Kříž, nakonec však účast ve výzkumu ze zdravotních důvodů zcela odmítl. Dále jsem vedla rozhovor s Václavem Šultysem.

Jak jsem uvedla výše, absolvovala jsem i skupinový rozhovor.³⁷ Původně se ho měli zúčastnit tři narátoři, nakonec se odehrával pouze se dvěma pamětníky. Skupinový rozhovor navrhli sami narátoři; jednalo se o současné přátelé, kteří se v uranových dolech poznali a pracovali spolu. Protože jsem chtěla narátorům vyhovět a předpokládala jsem, že skupinová dynamika může pomoci rozvinout některá témata, souhlasila jsem s jeho uskutečněním. Přesto bylo zapotřebí se na skupinový rozhovor připravit jinak, než na rozhovory s jednotlivci. Nejprve

³⁶ Denně jsem docházela do svého vlastního zaměstnání a byla v kontaktu s jinými lidmi, představovala bych tak potenciální riziko nákazy.

³⁷ Skupinový rozhovor je technika kvalitativního výzkumu, ve kterém vede tazatel skupinovou diskusi nad předem vytípaným tématem. Skupinová interakce může vést k exploraci zkoumaného tématu, protože jedinci se mohou ve skupině sobě podobných lidí cítit lépe. Získané výsledky adekvátněji reflektují kolektivní pohledy členů skupiny a nedochází pouze k agregaci individuálních postojů narátorů. Navíc skupinová dynamika pomáhá při vyvolání a přístupu ke sdílené zkušenosti. Dostupné z: <http://web.ftvs.cuni.cz/hendl/metodologie/kvalvyzkpedhendl.pdf>

jsem musela pro rozhovor vytyčit více času, než pro rozhovor s jednotlivcem. Nakonec se to ukázalo jako velmi zásadní, protože rozhovor s dvěma narátory má necelé čtyři hodiny. Námět, který jsem měla připravený pro rozhovory s jednotlivci, jsem neměnila, ale musela jsem stanovit pravidla, jak rozhovor s dvěma narátory budu vést, přičemž zásadní pro mě bylo, aby výpovědi obou narátorů pokryly stanovená témata vyváženě. To se v praxi ukázalo jako velmi náročné předsevzetí; jeden z narátorů byl ve vyprávění horlivější, než druhý, takže některá témata nepovažuji druhým narátorem za dostatečně pokrytá. Za normálních okolností bych narátora požádala o poskytnutí druhého rozhovoru, aby *bílá místa* doplnil. Nicméně se přede mnou objevil problém etické povahy; bylo by vhodné žádat jednoho z účastníků skupinového rozhovoru o další rozhovor bez účasti druhého narátora vzhledem k tomu, že narátoři sami trvali na skupinovém rozhovoru? Tento aspekt a nakonec ještě zdravotní stav daného narátora mě přesvědčil, že jsem o druhý rozhovor nežádala.³⁸ Vzniklá *bílá místa* jsem se snažila doplnit rozhovory s jinými narátory.

1.3.4. Vlastní pozice ve výzkumu

Objektivita badatele v žádném společenskovědním výzkumu neexistuje, a to ani v orálně historickém rozhovoru, ve kterém do vzájemné interakce vstupuje osoba tazatele a narátora. Chtě nechtě se tyto dvě postavy ovlivňují a tento subjektivní aspekt je třeba mít na paměti a snažit se o co nejobektivnější zpracování výzkumu. Vzájemné sympatie či antipatie a z toho vyplývající ochota narátora spolupracovat hrají bezpochyby obrovskou roli, zároveň faktory jako věk, pohlaví, třídní postavení, společenský původ nebo názorové vyhranění mohou být aspekty vstupující do vztahu tazatel-narátor.³⁹

V rámci výzkumu pro tuto diplomovou práci jsem se ocitla v pozici, ve které je objektivita zcela vyloučena, a to z toho důvodu, který jsem již uvedla, totiž že jedním z narátorů je můj dědeček, Václav Král, a nakonec ještě vzdálený příbuzný, Václav Šultys. Kvůli rodinné vazbě jsem byla ovlivněna nejen pro rozhovor přímo s nimi, ale jejich výpověďmi i pro rozhovory následující s ostatními narátory. Tuto skutečnost považuji za nevýhodnou, nicméně vlastní subjektivitu jsem se snažila co nejobektivněji nahlédnout a tento náhled zachovat pro další postupy s rozhovory v analytické i interpretační části, abych co nejméně ovlivnila výsledek práce.

Má pozice přináší i výhodné aspekty. V souvislosti s dědečkem je to určitě připravenost na rozhovory. Díky tomu, že jsem s ním uskutečnila první rozhovor, mohla jsem si lépe připravit tematickou osnovu rozhovoru a smysluplně ji strukturovat, nehledě na seznámení se slangovými výrazy v hornickém prostředí, které jsem do té doby neznala.

Nabízí se ještě jeden aspekt, který ale nelze označit jako výhodný či nevýhodný. A tím je skutečnost, že jsem dobu tzv. normalizace sama nezažila. Na jednu stranu by se dalo říci, že je tím zaručena objektivita v náhledu na samotné historické období. Na stranu druhou jsem ale

³⁸ S narátorem jsem telefonicky hovořila na začátku července 2021, abych si ověřila některé faktografické údaje ze skupinového rozhovoru, a vzhledem k tomu, že mi sdělil, že aktuálně prodělává onemocnění způsobené virem covid-19, rozhodla jsem narátora druhým rozhovorem již nezatěžovat.

³⁹ YOW, Raleigh Valerie. *Do I Like Them Too Much? Effect of the oral history interview on the interviewer and vice-versa*. In: *The Oral History Review*, Volume 24, Issue 1. 1997, s. 55-79.

jistě ovlivněna tím, co mi bylo vštěpováno jako historický fakt už na základní/střední škole. Zcela otevřeně zde musím přiznat, že jsem ovlivněna *všeobecně známou pravdou, totiž že totalismus je něco striktně negativního a historie se nesmí opakovat*. Vyvolává to ve mně přirozenou tendenci nehledat na tomto období (a ve všem, co s tím souvisí) nic pozitivního a dobrého. Snaha o oproštění od těchto naučených a vštěpených tvrzení pro mě byla nejobtížnější; je zde sice naprosto vyloučena vlastní objektivita, na druhou stranu mě napadala otázka, zda informace, které mi byly jako studentce vštěpovány jako nutně pravdivé, jsou vlastně také objektivní?⁴⁰

1.3.5. Analytické a interpretační postupy

Při vedení výzkumu a tvorby vědecké práce jsem využila analytických a interpretačních postupů. Analýze jsem svůj plán na výzkum podrobovala už v jeho počátcích, když jsem se zabývala tematickým a časovým vymezením práce, analyzovala jsem prostředí v Příbrami, kde jsem poptávala narátory, při práci s prameny jsem rovněž analyzovala disponibilní materiál. Při rozhovorech jsem analyzovala prostředí, kde se rozhovor odehrává, a nonverbální projevy, především řeč těla narátora. Poznatky z této analýzy včetně vlastních pocitů z uskutečněného rozhovoru jsou zaznamenány v protokolech o každém z rozhovorů. Interpretaci jsem využila až potom, co jsem získala narativní prameny od pamětníků.

S pomocí analýzy a posléze i interpretace jsem se pokusila porozumět sdělení, které je v rozhovorech s narátory obsaženo, a ve vyprávění na pozadí doby najít smysl, případně novou informaci. Nutno však poznamenat, že interpretace je vždy jen jeden z mnoha pohledů na jednu a tu samou problematiku. Stejně tak jako každé nové vyprávění (re)konstruuje minulost z pohledu současnosti, tak i každá interpretace od různých badatelů může vypadat odlišně.⁴¹

Svou práci jsem podrobila hlavně analýze obsahové, a to nejen díky získaným narativním pramenům, ale také bohaté písemné základně, kterou jsem si z dostupných pramenných materiálů vytvořila, a která je pro úspěšné provedení analýzy obsahu rozhovoru základním předpokladem. Ačkoli nebylo jednoduché z množství dostupného materiálu vyhodnotit, co je pro práci stěžejní, nakonec jsem musela vyčlenit to nejdůležitější. Hlavním pramenem se pro mě z písemností staly mnou sesbírané materiály z archivu DIAMO.⁴² Získala jsem informace prakticky ke všem aspektům, o kterých v práci referuji, tedy záležitostem mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem, personální agendě a životu na uranu, přičemž konkrétní témata jsem stanovila až na základě ústních výpovědí svých narátorů.

V rámci analýzy jsem v narativních pramenech musela získané informace rovněž redukovat a zaměřit se jen na ty, které jsou pro téma této práce relevantní a významné. Narativy jsem musela po rozhovorech podrobit tzv. kondenzaci; nashromáždila jsem z nich jen ty podstatné

⁴⁰ Sám zakladatel orální historie A. Portelli poukazuje na skutečnost, že i písemné prameny sepsali lidé ovlivnění vlastním míněním a úsudky, proto ani takto vzniklý materiál není možné hodnotit jako zcela objektivní. In: PORTELLI, Alessandro. *What makes oral history different*. In: PERKS, Robert, THOMSON, Alistair (eds.). *The oral history reader*. London, 1998, s. 63-74.

⁴¹ PORTELLI, Alessandro. *What makes oral history different*. In: PERKS, Robert, THOMSON, Alistair (eds.). *The oral history reader*. London, 1998, s. 63-74.

⁴² Viz bibliografická část práce.

a nadále využitelné informace, tzv. elementy.⁴³ Z takto upraveného rozhovoru, který obsahoval už jen nosná témata, jsem vybírala části, které souvisejí s pojímanými aspekty dané problematiky, a posléze jsem je propojila s písemnými prameny.

Hlavním cílem analýzy rozhovorů bylo porozumět sdělení, které bylo obsaženo v jednotlivých výpovědích narátorů. Ačkoli jsem vedla s narátory převážně jen jeden rozhovor, věnovala jsem jeho úvodní část čistě životopisnému vyprávění, ze kterého jsem mohla nahlédnout způsoby myšlení často vyplývající z dosavadních životních zkušeností, přičemž pozornost jsem věnovala aspektu původu, respektive z jakého prostředí narátoři pochází a jak se toto prostředí promítlo do volby povolání horníka. Jakmile narátor životopisné vyprávění opustil, nenásilně jsem započala polostrukturovaný rozhovor na základě připraveného námětu, ve kterém jsem se snažila zachytit jeho postoje k vymezeným tématům. Abych odkryla sdělení, které se v konkrétních výpovědích nachází, podrobila jsem jej interpretaci a propojila s historickým kontextem. Na rozdíl od analýzy je hlavním přínosem interpretace hlubší a rovněž spekulativnější výklad rozhovoru a prezentace informací, které obsahuje. Ze strany tazatele tak dochází k posouzení perspektivy rozhovoru z daného zorného úhlu.⁴⁴

1.3.6. Etické otázky výzkumu

Vzhledem k tomu, že pamětník poskytuje osobní příběh a odhaluje své soukromí nejen osobě v roli tazatele, ale komukoli dalšímu v řadě čtenářů, studentů či vědců, hraje velmi důležitou roli v orálně historickém výzkumu etika a morální hledisko. V první řadě jsem narátory už při seznámení a znovu pak před započítím rozhovoru informovala o výzkumu, o jeho cílech a jak bude s rozhovorem naloženo. Informovala jsem je o jejich právech, kterými jako narátoři disponují, vstupují s nimi do spolupráce a mohou je využít.⁴⁵

Orální historie je poměrně mladý obor a pamětníci o něm slyšeli spíše poprvé. Proto už při prvním setkání jsem jim tuto metodu představila a vzápětí je informovala i o podstatě výzkumu, pro které jsem je žádala o spolupráci. Když jsem jim sdělila, že rozhovor se nahrává na nahrávací zařízení, znervóznila a projevíli obavu z toho, že by mohl být někde zveřejněn. Ujistila jsem je, že bude sloužit pouze a výhradně účelům této práce.⁴⁶ Od každého z narátorů jsem získala písemný souhlas s použitím nahrávky, o čemž byli informováni ještě před uskutečněním rozhovoru.⁴⁷ S podpisem k nahrávce neprojevíli žádnou obavu.

V souvislosti s etikou bych zde ráda uvedla, že mravní a morální chování je vyžadováno nejen z pozice tazatele, ale mělo by být samozřejmostí i z narátorovy strany. Jak jsem již uvedla,

⁴³ VANĚK, Miroslav; MŮCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. 2. přeprac. a dopl. vyd. Praha: Karolinum, 2015, s. 192.

⁴⁴ Tamtéž, s. 206.

⁴⁵ Tamtéž, s. 179.

⁴⁶ Nejednou jsem nabídla k nahlédnutí průkaz ISIC, který dokládá, že jsem studentem Univerzity Karlovy. Nutno podotknout, že to pro narátory nemělo většího smyslu a nervozita v nich dřímala i nadále.

⁴⁷ Podepsán byl od všech narátorů *Informovaný souhlas ke zpracování a zpřístupnění osobních údajů* v souladu se zákonem č. 110/2019 Sb., o zpracování osobních údajů, zákonem č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku, ve znění pozdějších předpisů, a v souladu s nařízením (EU) 2016/679 o ochraně fyzických osob v souvislosti se zpracováním osobních údajů a o volném pohybu těchto údajů (GDPR).

prvotní setkání s potencionálními narátory proběhlo v přátelském a uvolněném duchu hospodského prostředí. Nicméně nastal jeden moment, ve kterém jsem se jako tazatel-žena v ryze mužském kolektivu necítila dobře. Bylo to ve chvíli, kdy jsem narátorům odmítla pozvání na třetí alkoholický nápoj a byla svědkem reakcí některých z nich.⁴⁸ Daní narátoři se výzkumu nakonec neúčastnili (sami odmítli z bez udání důvodu).

Na závěr metodologické části bych ráda zhodnotila svou práci a její přínos. Sbíрка rozhovorů, které jsem s narátory vedla, poskytuje mnoho zajímavých postřehů a informací o životech horníků z uranových dolů, na pracovišti i mimo něj. K práci jsem využila, jak jsem již řekla, kromě písemných zdrojů i narativní prameny od sedmi narátorů. Protože tento vybraný vzorek není reprezentativní, nelze výsledná zjištění považovat za vyčerpávající a definitivní, ale pouze za jakousi sondu do obyčejného života horníka na uranu. Sbíрка rozhovorů není zpracováním této diplomové práce zdaleka vyčerpána. Některá témata ke zpracování se nabízejí již teď (například detailní záběr bezpečnosti práce). Realizace výzkumu byla náročná, ale velmi obohacující, protože každé setkání s pamětníkem pro mě představovalo novou a velmi příjemnou zkušenost. Doufám, že tato diplomová práce přispěje k důkladnějšímu poznání každodenních životů horníků z uranových dolů a to pohledem jejich vlastníma očima.

⁴⁸ Poznámka se týkala toho, že po třetím pivu bych mohla být povolnější i k jiným tématům a *činnostem*. Ačkoli se jednalo o pokus o vtip v alkoholovém opojení, osobně mi to v danou chvíli nebylo příjemné. Nicméně i přesto jsem se snažila brát tento žert s nadhledem a znovu musím podotknout, že až na tento incident, jehož důsledky sami aktéři možná ani nedomysleli, bylo setkání s havíři v tamní hospodě stále velmi přátelské.

2 HISTORICKÝ KONTEXT

Abych téma diplomové práce neznalému čtenáři více přiblížila a zároveň vystavěla faktografický základ pro empirickou část, věnuji následující kapitoly historickému vývoji těžby uranu v Československu a na Příbramsku. Pro komplexnost představuji stručnou minulost této lokality od jejích prvopočátků, ale důraz kladu na poválečné a normalizační období, které se těžby uranu týkaly. Hlavním zdrojem této části práce je archivní materiál a relevantní odborná literatura.

2.1 Těžba uranu v Československu

Už v roce 1939 varoval Albert Einstein prezidenta USA Franklina Roosevelta, že Němci se svými pokusy snaží o získání zbraně, která by vyvolávala jadernou reakci.⁴⁹ Američané tak začali pracovat na projektu Manhattan k vytvoření nové zbraně a v roce 1945 jej dokončili. Ale protože byly vyrobeny pouze dvě bomby, bylo zamítnuto je vyzkoušet a měly tak být použity ke konkrétnímu účelu. Tomu se stalo v Japonsku, se kterým USA válčily a které odmítly kapitulovat. Proto 6. 8. 1945 byla shozena první atomová bomba na město Hirošimu a o tři dny později na Nagasaki. Bezprostředním dopadem bomby bylo dohromady zabito více jak 96 000 lidí. Vzhledem k radioaktivitě jaderných zbraní další lidé umírali po mnoho následujících let a to na následky ozáření.⁵⁰

Protihitlerovské spojení bylo těmito událostmi narušeno. Použití jaderných zbraní a vzhledem k následkům z dopadu i vědomí toho, že vlastník takové zbraně je více než nebezpečný, chtěl Sovětský svaz, jakožto vítěz nad nacismem, takovou zbraň rovněž vlastnit. Aby ji mohl vyrobit, potřeboval uran, který se bohatě nacházel v útrokách Československa. Z uranu se tak stala strategická surovina vojenského významu a na základě dohody z roku 1943 požádali Sověti o dva roky později Československo o vytvoření sovětsko-československé akciové dlužní společnosti pro těžbu uranových ložisek.⁵¹ Kvůli přípravám na znárodnění podniků nebylo této žádosti vyhověno a musela se hledat jiná cesta, která 23. 11. 1945 vyústila v *Dohodu mezi vládou Svazu sovětských socialistických republik a vládou Československé republiky o rozšíření těžby rud a koncentrátů v Československu, obsahujících radium a jiné radioaktivní prvky, jakož i o jejich dodávkách Svazu sovětských socialistických republik.*⁵² Československo se zavázalo zřídit státní hornický podnik pro těžbu radioaktivních surovin a geologický průzkum. Pro tyto účely měli Sověti poskytnout odbornou pomoc a potřebné technické vybavení a materiál. „*Dohodou bylo stanoveno, že část vytěžené rudy*

⁴⁹ Konkrétně se těžbou uranové rudy zabývaly v meziválečném období pouze Jáchymovské doly. Ty ale po roce 1938, tedy když po Mnichovské dohodě připadly pohraniční oblasti Československa Hitlerově Třetí říši, spadly pod německou průmyslovou společnost Sankt Joachimsthaler Bergbaugesellschaft. In: *70. let od zahájení těžby uranu na Příbramsku*. Příbram: DIAMO, státní podnik, odštěpný závod uranových ložisek, 2019, s. 12.

⁵⁰ TINDALL, George Brown, SHI, David E. *Dějiny Spojených států amerických. 5. doplněné vydání*. Praha: NLN, 2008, s. 98.

⁵¹ Smlouva o přátelství a vzájemné pomoci a poválečné spolupráci mezi Československou republikou a Svazem sovětských socialistických republik.

⁵² Kopie smlouvy viz příloha. Archiv DIAMO, Fond UD PB - NAD 5, lok. č. 212/586, evid. č. 97 kar. 9 - Dohoda o spolupráci, 1945.

*může zůstat v Československu pro hospodářské a vědecké účely a ze SSSR bude navraceno zpět 50% radia vyrobeného z československého uranu.*⁵³

Roku 1946 byl zřízen národní podnik Jáchymovské doly se sídlem v Jáchymově. Zpočátku byl podnik formálně podřízen Ústřednímu ředitelství československých dolů, jež ve skutečnosti řídila čtyřčlenná československo-sovětská komise, jak bylo ustanoveno v mezistátní dohodě, ale posléze byl z běžných struktur československých báňských podniků vyčleněn. S těžbou uranu se začalo téměř ihned a započalo se také s plošnými geologickými průzkumy radioaktivních surovin. Práce se rychle rozšiřovala a bylo zapotřebí nové pracovní síly. Ze Sovětského svazu dorazilo značné množství odborných konzultantů a vědců, stále ale chyběli horníci.⁵⁴ Sovětský svaz nabízel pracovní síly z různých oblastí sovětské sféry vlivu, ale s tím československé vedení nesouhlasilo.⁵⁵ Namísto toho byl vyhlášen nábor dělníků ze všech koutů republiky, zejména z měst s hornickou tradicí, jako Ostravy či Kladna. Horníci z Příbrami představovali vysoce kvalifikovanou a zkušenou pracovní sílu.⁵⁶

Mezi prvotní úkoly nového národního podniku patřilo od roku 1946 provedení geologických průzkumů, které by zmapovaly rozsáhlé území a odhadly množství zásob uranových rud. Ačkoli existovaly informace o výskytu uranové rudy na Příbramsku, s výzkumem se začínalo úplně od nuly, protože kromě Jáchymova se tyto suroviny nikde jinde účelně nevyhledávaly. První průzkumné práce, tzv. kutačky, byly vedeny sovětskými geology. Výsledkem byla zpráva, ve které bylo Příbramsko označeno jako potenciální průmyslově využitelný zdroj uranové rudy. Průzkum byl oficiálně prováděn pod správou Rudných a tuhových dolů, a to z důvodu zachování průmyslového tajemství a utajení zájmu státu o radioaktivní surovinu.⁵⁷

Průzkumné práce pokračovaly, a ačkoli se nedá říci, že všechny objekty byly na nález uranové rudy pozitivní, komplexně průzkum v této oblasti výrazně přispěl k poznání geologické struktury Českého masivu. Svým plošným i hloubkovým rozsahem a zejména počtem zrudněných žil patřilo příbramské ložisko k největším hydrotermálním ložiskům uranu na světě. Za 45 let těžby zde horníci vytěžili 48,4 tisíc tun uranu, což je zhruba 36 % veškeré produkce uranu z celého bývalého Československa.⁵⁸

O smlouvě se od jejího uzavření do počátku šedesátých let, tedy v době, kdy uran představoval žádanou a nedostatkovou surovinu, hovořilo jako o nevýhodné: jednalo se v ní o dodávce nespecifikovaného množství uranových rud z Jáchymova a dosud jiných neznámých

⁵³ LEPKA, František. *Český uran 1945-2002: Neznámé hospodářské a politické souvislosti*. Liberec: Knihy 555, 2003, s. 25

⁵⁴ Značnou část pracovní síly tvořili Němci, kteří měli být po druhé světové válce z území Československa odsunuti.

⁵⁵ SSSR navrhl, aby se do Československa přestěhovalo až 54 000 sovětských pracovníků se svými rodinami. Vláda to striktně odmítla z obavy, že by na našem území vznikla početná a vlivná národnostní menšina. In: LEPKA, František. *Český uran 1945-2002: Neznámé hospodářské a politické souvislosti*. Liberec: Knihy 555, 2003, s. 29.

⁵⁶ Na jaře roku 1946 odjelo z Příbrami do Jáchymova okolo stovky dobrovolníků. Na konci roku 1947 zde pracovalo zhruba 3 750 zaměstnanců, z toho necelých 88 % dělníků. In: LEPKA, František. *Český uran 1945-2002: Neznámé hospodářské a politické souvislosti*. Liberec: Knihy 555, 2003, s. 14.

⁵⁷ Archiv DIAMO, Fond UD PB - NAD 5, lok. č. 212/586, evid. č. 295, kar. 7 - Zápisy ze schvalování plánů UD Příbram n. p. Konětopy

⁵⁸ Tamtéž.

lokalit, bez ohledu na cenu na světových trzích. Stanovení cen řešila smlouva velice obecně. „Hodně zjednodušeně se dá říct, že smlouva byla nevýhodná pro obě strany.“⁵⁹ Sovětská strana uran skutečně potřebovala; cena za uranovou rudu tak zahrnovala veškeré náklady na těžbu včetně mimo výrobních nákladů, jako na výstavbu bytů, infrastrukturu, závodní stravování a navíc tzv. ziskovou přírážku. Od roku 1952 cena už mimo výrobní náklady nezahrnovala a do roku 1960 hradil Sovětský svaz geologický průzkum (do roku 1980 měl na těchto nákladech 50% podíl). Od konce padesátých do poloviny šedesátých let byla stanovena pevná cena na pět let dopředu. Toto období bylo na produkci uranu ještě efektivní, ale od roku 1967 byla výrobní cena vyšší, než byli Sověti ochotni platit, takže uranový průmysl bylo potřeba dotovat ze státního rozpočtu.⁶⁰

Dohoda, kterou Československo a Sovětský svaz uzavřely, byla primárně politickým počinem, který měl vést k naplnění vojensko-strategických požadavků Sovětů. Ale už v padesátých letech přestal být Sovětský svaz na dodávkách uranu z Československa závislý, protože si vytvořil dostatečné množství nejen z našeho území, ale také z Německé demokratické republiky a vlastních zdrojů. Zájem o československý uran byl stále nižší, ale přesto si Sovětský svaz ponechal právo věci uranového průmyslu nadále sledovat a zasahovat do nich, a to hlavně z toho důvodu, aby nebyl uran prodáván do jiných zemí. Zároveň československé vedení nehodlalo dopustit, aby byla těžba uranu ukončena. Nejen proto, aby nedošlo k miliardovým ztrátám kvůli původním investicím, ale také kvůli hrozící nezaměstnanosti.⁶¹

2.2 Těžba uranu na Příbramsku

Nad městem Příbram, které se mohlo pyšnit bohatou hornickou minulostí a dokonce i přívlastkem *královské horní*, stál po druhé světové válce velký otazník. Očekávané ukončování těžby v rudných dolech v blízkém okolí nezavdávalo moc naděje k optimistickým vyhlídkám a budovatelským snahám. Bombardování a válečnému poničení se Příbram vyhnula obloukem. V roce 1945 byla většina obyvatel závislá na těžbě stříbra a olova.⁶² Na konci války bychom našli ve městě ještě odvětví, která živila poměrně velkou část obyvatelstva, ale ne natolik, aby tyto podniky ovlivnily zaměstnanost výrazně a zároveň přispěly k prosperitě města.⁶³ Nadále tak největším zaměstnavatelem na Příbramsku zůstával těžební závod.

⁵⁹ LEPKA, František. *Český uran 1945-2002: Neznámé hospodářské a politické souvislosti*. Liberec: Knihy 555, 2003, s. 25

⁶⁰ TOMEK, Prokop. *Československý uran 1945-1989*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 1999, s. 13.

⁶¹ Tamtéž, s. 11.

⁶² VALTA, Karel. *Po stopách utrpení i slávy hornictva na Příbramsku*. Příbram: Knihtiskárna Ant. Pelze v Příbrami, 1936, s. 179.

⁶³ Mezi nejznámější prosperující odvětví patřily průmyslové podniky jako továrna na lana, továrna na výrobu poutního a kovového zboží bratří Weilů, Příbramská strojárna a slévárna Šmolík a spol. vyrábějící smaltové nádoby, dřezy, vany či kombinované sporáky na uhlí a plyn nebo Středočeská továrna speciálních hraček; dále lihovary, likérka, sodovkárna, dvě cihelny, plynárna a menší živnostenské dílny. In: SMOLOVÁ, Věra, BAREŠOVÁ, Jana, BLAŽKOVÁ, Lenka, et al. *Příbram*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2016, s. 76.

V létě 1945 mělo dojít k připravovanému zestátnění příbramských dolů. Očekávalo se vytvoření jednotného hornického celku, ve kterém by se nejen lépe fungovalo, ale také by se zvýšily zisky, které byly po válečných hospodářských útrapách o to více potřebné. Z dlouhodobě neprosperujícího stavu podniku bylo evidentní, že se závod bez státních dotací kupředu nijak neposune. Jenže dobré časy byly už minulostí. Nepomohla tomu ani skutečnost, že v létě po válce byla přesunuta Vysoká škola báňská do Ostravy.⁶⁴ Ta pro Příbram znamenala prestiž a její přesídlení bylo pro město bolestivou ztrátou.⁶⁵

Konec roku 1945 nebyl v očích obyvatelstva vůbec pozitivní. Vše nasvědčovalo tomu, že vývoj, který má město za sebou, vede k jeho jasnému úpadku. Zdálo se, že z horního královského města se stává bezvýznamné městečko sice s bohatou minulostí, ale beznadějnými vyhlídkami na budoucnost. Město pozbylo svého politickosprávního, společenského i kulturního významu. Světové události ale zamíchaly kartami.

Situace po únorovém převratu v roce 1948 a začátek studené války znamenal pro příbramské doly velký obrat. Ačkoli město bylo vždy primárně známé svým nejvýznamnějším poutním místem v Čechách, Svatou Horou, a těžbou stříbra, v polovině dvacátého se začalo spojovat s těžbou uranu.⁶⁶ O tomto radioaktivním kovu se zde již dávno vědělo, ale nebyl předmětem těžby.⁶⁷ To se mělo změnit. V následujících podkapitolách představuji těžbu uranu v dílčích časových úsecích, hlavní důraz však kladu na 70. a 80. léta.

2.2.1. Těžba uranu v letech 1949-1956

Padesátá léta představovala soutěž mezi západní a východní velmocí v podobě hromadění jaderných zbraní. Těžba uranu se tak stupňovala a horlivé otvírání ložisek, rychlé zakládání nových jam a zvyšování těžby uranu se u nás projevilo zejména ve dvou ohledech –

⁶⁴ Byla založena roku 1849 původně jako montánní učiliště. V roce 1865 byla povýšena na báňskou akademii. Vysokou školou báňskou se stala v roce 1904. Od samého vzniku školu provázela řada problémů vztahujících se k politickým a národnostním poměrům habsburské monarchie stejně jako dohady o jejím přesídlení. Ty vyplývaly z důvodu nedostatku vhodných prostor v Příbrami. Zprvu se hovořilo o jejím sídle v Praze nebo Vídní. V prvních letech dvacátého století požadovali němečtí profesori o přesun sídla školy do severních Čech, tedy míst s výraznou převahou německého obyvatelstva. Po první světové válce se naopak české vedení snažilo o přesun do Prahy. „*Spory o to, kde bude Vysoká škola báňská sídlit, ukončilo rozbití Československa nacistickým Německem a následné zavření všech vysokých škol.*“ Otázka o přesídlení se však po osvobození ČSR v roce 1945 znovu otevřela. In: *70. let od zahájení těžby uranu na Příbramsku*. Příbram: DIAMO, státní podnik, odštěpný závod uranových ložisek, 2019, s. 96.

⁶⁵ Škola v Příbrami znatelně ovlivňovala kulturní a společenský život (studentský Majáles, skok přes kůži a jiné tradice). Proti jejímu přesídlení se konaly dva protestní srazy, z nichž byly zaslány telegramy prezidentu Edvardovi Benešovi a ministru školství a osvěty Zdeňku Nejedlému, ve kterých jsou jmenovaní shromážděním lidu žádáni, aby zamezili kulturní ztrátě, které znamenalo přesídlení školy z Příbrami pryč. Ani to však nebylo účinné, a když se Ostravsko stalo důležitým průmyslovým centrem bohatým na černé uhlí a budoucnost zde byla růžovější než v Příbrami, bylo o budoucnosti školy rozhodnuto (Dekret prezidenta Beneše z 8. září 1945 znamenal konec téměř stoletého působení Vysoké školy báňské v městě Příbrami). In: *Tamtéž*, s. 97.

⁶⁶ Než se stal uran významnou vojensko-strategickou surovinou a nejjádanější rudou v druhé polovině dvacátého století, využíval se při barvení skla či porcelánu a později k léčebným účelům. Jeho radioaktivitu objevila nositelka Nobelovy ceny Marie Curie-Sklodovská (1867-1934), která ve svých pokusech využívala mimo jiné i příbramského smolince a v roce 1925 navštívila jako host T. G. Masaryka Československo a dokonce sfářala do uranových dolů v Jáchymově.

⁶⁷ Ačkoli existují účetní doklady z roku 1857, které dokládají 56 kg místní vytěžené uranové rudy určené k prodeji. In: LEPKA, František. *Český uran 1945-2002: Neznámé hospodářské a politické souvislosti*. Liberec: Knihy 555, 2003, s. 19.

v požadavcích na nové investice a v zajišťování pracovní síly. Do Jáchymova byly přesouvány stávající i nové pracovní síly a vojenské pomocné technické prapory.

Došlo i k postupnému nahrazování československých pracovníků na vedoucích pozicích těmi sovětskými. Participaci Sovětů na průzkumu a těžbě radioaktivního materiálů umožňovala šestá část Dohody, ve které „*sovětská strana souhlasila s vysláním odborníků a jejich zařazením do hodnosti, tedy funkce, technického ředitele, vrchního inženýra a přednosta technické kontroly.*“⁶⁸ Do vedoucích pracovních pozic tak mohli být jmenováni sovětské pracovníci, což jim umožnilo detailně a oficiálně sledovat činnost jednotlivých podniků a jejich řízení. Podobná situace byla i v nižších provozech a organizačních jednotkách.⁶⁹ Osoby ze SSSR s nižším vzděláním zastávali často funkce v lágrech na pozici bachařů. Vzhledem k tomu, že se jednalo o dlouhodobý pracovní pobyt, žila zde většina těchto pracovníků se svými rodinami.

Pro sovětské odborníky na těžbu uranu byl život v Československu více než atraktivní. Životní úroveň zde byla vyšší než v SSSR a působení na našem území vnímali Sověti jako přílepkování k jejich životnímu stylu. Sovětské experty měli zajištěné velmi výhodné podmínky pro svou činnost na našem území, a to dvojnásobný plat, nadstandardní ubytování hotelového typu s veškerými službami, vlastní společenské kluby a prodejny, osobní automobil s řidičem⁷⁰, možnost spolužití se svými rodinnými příslušníky atd.⁷¹

Po druhé světové válce se hornictví vyznačovalo obecně velmi vysokým podílem namáhané lidské práce. Fyzická síla byla hlavním zdrojem energie při těžbě jakéhokoli materiálu. Ačkoli za posledních sto let došlo k zavádění parních a v první polovině dvacátého století i elektrických těžebních strojů, které nahrazovaly kinetickou vodní energii získanou složitým přiváděním vod, vlastní hloubení jam a dobývání rudy bylo stále závislé pouze na lidské práci. Báňské strojní zařízení bylo na velice nízké úrovni a jeho vývoji nebyla věnována dostatečná pozornost.⁷²

Obrovské množství práce spojené s rychlým rozvojem tamního hornictví kladl stále větší důraz na zajištění dostatečného počtu pracovních sil. Návrh, že by stavy byly doplněny zahraničními horníky (zejména ze sovětské okupační zóny v Německu, z Bulharska,

⁶⁸ 70. let od zahájení těžby uranu na Příbramsku. Příbram: DIAMO, státní podnik, odštěpný závod uranových ložisek, 2019, s. 60.

⁶⁹ Sovětské experty začali do uranového průmyslu přicházet v roce 1946 a o rok později jich pouze v Jáchymově bylo 107. Dále v roce 1946 zde zajišťovalo těžbu uranu 67 sovětských občanů s trvalým přihlášením, v roce 1955 se tento počet zvýšil na 720. In: LEPKA, František. *Český uran 1945-2002: Neznámé hospodářské a politické souvislosti*. Liberec: Knihy 555, 2003, s. 47.

⁷⁰ Už v šedesátých letech se spekulovalo, zda tito řidiči nejsou ve skutečnosti příslušníci KGB. Jejich sovětské nadřízení si sami dávali velký pozor, o čem ve voze hovoří, protože jejich sledovací činnosti si byli vědomi.

⁷¹ Jen v Příbrami bylo sovětským expertům a jejich rodinám v roce 1966 přiděleno na 21 bytů první kategorie. In: LEPKA, František. *Český uran 1945-2002: Neznámé hospodářské a politické souvislosti*. Liberec: Knihy 555, 2003, s. 48.

⁷² Přesto výsledky, kterých dosahovalo ražení důlních děl, byly už od počátku těžby uranu, tj. před rokem 1950, ve srovnání s výsledky v jiných hornických odvětvích naprosto ukázkové. Je pozoruhodné, jakých postupů dosahovali nevyučené, pouze zaučené havíři, z různých koutů Československa, z různých sociálních vrstev a různých profesí. Jejich výkon svědčí o skvěle zvládnuté práci s dosud nepoužívanou technikou a bezchybné souhře mezi horníky a organizací práce celého odvětví. Společně s novou technikou se práce na uranovém ložisku v Příbrami stále rozvíjela a výsledek se neustále zlepšoval.

Rumunská i SSSR), byl zamítnut a vedení se rozhodlo vyřešit problém z vlastních zdrojů.⁷³ Zpravidla se jednalo o nekvalifikované pracovníky bez jakýchkoli předchozích zkušeností s těžbou v dolech. Většina z nich tak musela být v poměrně krátkém časovém úseku zaučena a přeškolená, aby se co nejdříve dostala do procesu plnění politicky zadaného úkolu, tedy do těžby vojensky strategického radioaktivního materiálu.⁷⁴ Pracujících bylo ale vzhledem k nastaveným cílům a závazkům stále málo. Vyhlásil se tak nábor nových pracovníků.⁷⁵

Prudký příval nových zaměstnanců ale s sebou přinesl pro podnik i svá úskalí. Jedním z nich bylo ubytování. Pro tak velké množství pracovníků odloučených od rodin bylo téměř nemožné v Příbrami a okolí zajistit dostatečně vhodný počet a hlavně kvalitu bytovacích míst. Řešil se také problém stálých zaměstnanců, kteří se v Příbrami usadili a založili zde rodiny. Lákadlo podniku o přidělení bytu byl dobrou motivací pro nastoupení k uranovým dolům. Na počátku padesátých let začala rozsáhlá výstavba bytových jednotek pro potřeby dolů.⁷⁶

Nejdůležitějším motivačním benefitem, který uranové doly při náboru nových sil slibovaly, byl ale primárně plat. Bohužel se žádné podklady o mzdách před rokem 1953, tedy měnovou reformou, nedochovaly.⁷⁷ Když se naplnily zásoby uranu a fungování podniku se stabilizovalo, začalo se se soustavným sledováním nákladů a výdajů a změnila se i mzdová politika.⁷⁸ Mzda pracovníků v podzemí a na povrchu se samozřejmě lišila. V podzemí měli havíři podstatně vyšší mzdy, ale ne každý, kdo se do náboru přihlásil, svým zdravotním stavem (nebo z jiných důvodů) práci v podzemí vyhovoval. Dobrovolní příchozí přicházeli

⁷³ VALENTA, Vladimír. *Organizační struktura uranového průmyslu v Příbrami*. In: *Podbrdsko: sborník Státního okresního archivu v Příbrami*. Příbram: Okresní úřad v Příbrami, s. 64.

⁷⁴ Nacházíme se v době, kdy se v uranových dolech pracovalo ještě primitivním způsobem a v souvislosti s dobou (po roce 1947) v odpovídajících podmínkách. Většina práce byla vykonávána ručně za pomoci těch nejjednodušších nástrojů. Slibovaná důlní mechanizace ze SSSR byla nedostačující. Bylo to fyzicky namáhavé a časově náročné. Nicméně na rozdíl od nedostatečného zásobování moderní mechanizací dodával Sovětský svaz bohaté množství zásilek s různými typy radiometrů, tedy přístrojů schopné zvukově i opticky lokalizovat výskyt radioaktivity, a důlních měřicích stanic. Když se ale po roce 1950 změnil rozsah prací a požadavky na těžbu uranu byly vyšší, bylo zapotřebí se zamyslet i nad pracovními podmínkami, aby náročnost fyzické práce byla zmírněna a zároveň efektivita práce byla rychlejší. Pro tyto účely bylo pořízeno moderní technické vybavení ze sovětské a později i domácí výroby. Fyzickou práci se dařilo s postupným technologickým vývojem ulehčovat a výsledků se tak dosahovalo rychleji.

⁷⁵ To, jak probíhal na počátku těžby uranové rudy nábor nové pracovní síly, není zcela jasné. Pravděpodobně se uskutečnil volný nábor, do něhož se hlásili lidé z místního a blízkého okolí. Zároveň byl vyhlášen také organizovaný nábor s celostátní působností. In: *70. let od zahájení těžby uranu na Příbramsku*. Příbram: DIAMO, státní podnik, odštěpný závod uranových ložisek, 2019, s. 64.

⁷⁶ V roce 1953 bylo k dispozici 92 bytových jednotek, o rok později 209 bytů, v roce 1955 už 437 a v roce 1956 celkem 722 bytových jednotek. Z toho 108 bytů (v dispozici 2+1) se nacházelo na starém sídlišti známém pod názvem Stalingrad. Zde byli ubytováni hlavně sovětské pracovníky. Dvacet větších bytů (3+1) leželo v tzv. finských domcích ve městě či na Zdaboři a na nově vystavěném sídlišti bylo vybudováno 597 bytových jednotek (od malých garsonek až po čtyřpokojové byty). In: FRYŠ, Josef. *Hornická Příbram v proměnách času*. Plzeň: Starý most, 2018, s. 39.

⁷⁷ Když se horník opravdu snažil, mohl si na tehdejší dobu vydělat velmi pěkné peníze (měsíční plat takového pracovníka mohl činit několik desítek tisíc korun). In: *70. let od zahájení těžby uranu na Příbramsku*. Příbram: DIAMO, státní podnik, odštěpný závod uranových ložisek, 2019, s. 65.

⁷⁸ Zatímco v roce 1955 činil průměrný měsíční výdělek v uranových dolech 2 065 Kčs, o rok později už dosahoval 2 238 Kč. Pro srovnání je zapotřebí uvést, že v průměrná měsíční mzda ve státním sektoru dosahovala ve stejných letech 1 214 Kčs a o rok později 1 258 Kčs; jen v průmyslu byly mzdy o něco vyšší, tedy 1 298 Kč a po roce 1 335 Kč. Zaměstnanci v uranových dolech si oproti jiným oblastem mohli vydělat až 1,7krát tolik. Archiv DIAMO, Fond UD PB - NAD 5, lok. č. 212/586, evid. č. 226, kar. 5 - Mzdové údaje JD n. p. 1955-1960.

z různých důvodů a ne vždy tím byla dávka výhodných benefitů. Někteří pracovníci byli nuceni z politických důvodů opustit svá předchozí zaměstnání a ještě častěji studia. Ať volný nebo organizovaný nábor, ani jeden nenaplnil očekávání o stabilizaci pracovní síly. Koneckonců fyzicky náročná práce byla navzdory zaměstnaneckým výhodám silnějším faktorem, proč uranové doly opustit.

Obzvláště v tomto období je nemožné opomenout zmínku o nekmenových zaměstnancích, věznicích. Zaměstnávat vězně v uranových dolech lze evidovat už v roce 1946. V Jáchymově se nedostatek horníků řešil přemístěním několika tisíc německých válečných zajatců zadržovaných v Sovětském svazu. Během roku 1947 bylo přemístěno až 4 000 Němců. Byli internováni v zajateckém táboře Vojna (zanikl v roce 1960).⁷⁹

Po odchodu válečných zajatců se tábor Vojna změnil ze zajateckého na tábor nucených prací, kde byly od roku 1949 vězněny osoby bez soudního výměru. O dva roky později byl přeměněn na nápravně výchovný tábor pro osoby odsouzené lidově demokratickým soudem.⁸⁰ K němu přibyl v roce 1953 nově vybudovaný tábor Bytíz. Do těchto táborů byli shromažďováni nejen kolaboranti z války nebo trestně odsouzené osoby, ale rovněž političtí vězni a odpůrci komunistického režimu.⁸¹ Jak je známo z jiných pramenů, tresty za tyto protistátní činy byly nadmíru vysoké a političtí vězni nemohli být ani podmínečně propuštěni.

2.2.2. Těžba uranu v letech 1956-1965

Ačkoli přelom 50. a 60. let znamenal největší objem vytěženého množství rudy na uranovém ložisku za celou dobu jeho historie, dochází v této době k zásadním změnám. Spojené státy i Sovětský svaz, obě jaderné velmoci, nahromadily již dostatečné množství tohoto radioaktivního materiálu. V roce 1959 ukončila Americká atomová komise nákupy uranu pro vojenské účely. Podobné prohlášení zveřejnil krátce po USA i Sovětský svaz. Tato prohlášení způsobila prudký pokles těžby uranu ve světovém měřítku.⁸²

Druhá polovina 50. let znamenala rapidní nárůst ve výrobě uranu. Výsledkům těžby odpovídá i stav zaměstnanců. V letech rychlého rozvoje těžby (tj. 1954-1957) vzrostl počet zaměstnanců o dva tisíce lidí. Dle dochovaných materiálů bylo přijato více než 7 300

⁷⁹ Zaměstnávání německých válečných zajatců vyvolalo negativní ohlasy uvnitř státu i v zahraničí, protože využívání těchto osob odporovalo platným mezinárodním humanitárním dohodám. Vláda Klementa Gottwalda slibovala odsun všech německých válečných zajatců do konce roku 1948, jenže Mezinárodní červený kříž předal Ministerstvu zahraničních věcí důkaz, že se váleční zajatci, zajati Rudou armádou, na území Československa stále nacházejí. Pod tímto tlakem se československá vláda zavázala, že do konce října roku 1949 budou všichni němečtí váleční zajatci repatriováni. Pro uranové doly to znamenalo jediné: hledat nové pracovní síly. Jedním z možných řešení byli vězni, kteří se jako pracovní síla při těžbě uranu využívali až do roku 1986. In: *70. let od zahájení těžby uranu na Příbramsku*. Příbram: DIAMO, státní podnik, odštěpný závod uranových ložisek, 2019, s. 69.

⁸⁰ VALENTA, Vladimír. *Organizační struktura uranového průmyslu v Příbrami*. In: *Podbrdsko: sborník Státního okresního archivu v Příbrami*. Příbram: Okresní úřad v Příbrami, s. 66.

⁸¹ Ve jménu zákona na ochranu lidové demokratické republiky (zákon č. 231/1948 Sb.), později dle trestního zákona č. 86/1950 Sb.

⁸² TINDALL, George Brown, SHI, David E. *Dějiny Spojených států amerických. 5. doplněné vydání*. Praha: NLN, 2008, s. 136.

brigádníků.⁸³ V roce 1958 bylo evidováno 9 415 zaměstnanců, což je rekordní počet osob za celou éru uranových dolů.⁸⁴

I v hornictví se prosadily některé metody mobilizace pracovních sil. Bylo zde známo socialistické soutěžení, které svého vrcholu dosahuje až v druhé polovině padesátých let (v jiných odvětvích vrcholilo v roce 1953 a poté upadlo). Vedle možnosti přivýdělků je delší doba trvání zapříčiněna i větší soutěživostí mezi muži a jejich ješitností a egem (snaha dokázat něco, co tady ještě nebylo). „*Téměř po celou dobu trvání těžebního podniku byla organizována soutěž kolektivů na dolech, podniku i v celém rezortu.*“⁸⁵ Na Příbramsku byly rozšířené soutěže v ražbách. Rychloraziči se v rámci soutěže snažili překonat nejlepší výsledky odpalů, přičemž se přihlíželo i ke spolupráci jiných pracovníků, na kterých odpaly závisely (lamači, zámečníci, elektrikáři aj.). Tím se vytvářel rychlorazičský kolektiv, což v podzemí přispívalo k lepší pracovní atmosféře a pocitu sounáležitosti. Některé výkony byly na hranici lidských sil, ale přesto se do soutěží zapojovaly stále další kolektivy.

V listopadu roku 1965 měla vypršet platnost Dohody z roku 1945. V lednu roku 1964 byl podepsán protokol, který prodlužoval uvedenou Dohodu o dalších patnáct let. Zároveň se československá vláda tímto protokolem zřekla úhrad výrobních nákladů Sověty a vymezila zásady stanovování ceny uranu na pět let.

2.2.3. Těžba uranu v letech 1966-1991

Vynikající výsledky v ražbě důlních děl i těžbě uranu pokračovaly i v sedmdesátých letech, což rychle přispělo k vyčerpání ložiska v následujícím desetiletí, až nakonec muselo být uzavřeno. Nové technické vybavení, které umožnilo razit nejen větší rozsah chodeb, ale také stále větší hloubky, s sebou přineslo řadu nových komplikací, ke kterým bylo třeba hledat nová řešení. Jedním z nich byla snaha o zlepšení bezpečnosti a hygieny práce, a to především v otázce zabezpečení kvality ovzduší v podzemí. Hlavním kritériem pro objem čerstvého vzduchu vháněného do dolu byl počet lidí pracujících v podzemí, dále množství zplodin, které vyvolaly trhací práce, a klimatické podmínky v dole, jako je teplota, vlhkost, prašnost, množství škodlivých plynů a v případě uranových dolů výskyt radonu a jeho produktů rozpadu.⁸⁶ S rozsahem a hloubkou dolů se požadavky na kvalitu pracovního prostředí stále zpříšňovaly.

Toto období je viditelně poznamenáno politickou situací z konce šedesátých let a vývojem ve společnosti, který po událostech v létě 1968 následoval. Zatímco do roku 1965 byly Československu za uran vypláceny sovětskou stranou pevné ceny stanovené na pět let dopředu a navíc se stále dařilo těžít uranovou rudu za dohodnutou cenu, v letech následujících se projevil dopad těžby rudy z hlubokých horizontů, kdy náklady byly podstatně vyšší než z menších hloubek. Uranový průmysl nemohl jinak, než se uchýlit k možným dotacím ze

⁸³ Archiv DIAMO, Fond UD PB - NAD 5, lok. č. 212/586, evid. č. 1, kar. 2 - Přehled stavu lidí, brigády, 1957.

⁸⁴ Archiv DIAMO, Fond UD PB - NAD 5, lok. č. 212/586, evid. č. 1, kar. 1 - Stav zaměstnanců, mzdové třídy, základní platy, 1958.

⁸⁵ *70. let od zahájení těžby uranu na Příbramsku*. Příbram: DIAMO, státní podnik, odštěpný závod uranových ložisek, 2019, s. 84.

⁸⁶ Archiv DIAMO, Fond UD PB - NAD 5, lok. č. 212/586, evid. č. 198, kar. 12 - Normy, BOZP, 1977-1980.

státního rozpočtu. Na konci 60. let navíc došlo k rozvolnění politické situace a začaly se ozývat myšlenky prodeje uranu a dodávek technického zařízení pro atomové elektrárny do vyspělých průmyslových zemí v západní Evropě. Snahy o zavedení spolupráce ale ukončil politicko-ekonomický vývoj následující po Pražském jaru. Ačkoli množství vydobyté plochy žil bylo enormní, začaly se objevovat komplikace při plnění nasmlouvaných dodávek rudy do SSSR. Hlavní příčinou bylo vyčerpání zásob bohatších rud a problémy v technice těžby.⁸⁷

Události, které se odehrály na konci 60. let, se promítly i do vedení uranových dolů.⁸⁸ To se logicky projevilo i ve způsobu plánování těžby, produkce rudy a dodávek do SSSR. Nové vedení rozvíjelo vlastní koncepci těžby rudy a jejího zpracování. Vycházeli z toho, že Československo je zavázáno dodávat uran Sovětům, kteří už ale přestali hradit mimo jiné i výrobní náklady. Začaly se objevovat myšlenky o založení nového podniku BOHEMIA-NUKLEAR (ve spolupráci se Škodovkou), která by rozvíjela atomové elektrárny výroby a vyráběla palivové články a zirkonium.

Ihned po vpádu vojsk Varšavské dohody do Československa nové vedení podniku vyjádřilo podporu politiky ÚV KSČ a vlády premiéra Oldřicha Černíka. Heslo *Ani gram uranu okupantům* velmi dobře vystihuje postoj podniku k sovětské invazi i k obrodnému procesu. Začaly se organizovat stávky a bylo rozhodnuto zastavit těžbu i dodávku uranu do Sovětského svazu. Nesouhlas se situací nabral na takových rozměrech, že se uvažovalo o zatopení dolů, pokud by se objevily násilné snahy o obnovení těžby.

První projevy vzdoru lze evidovat již druhý den po okupaci. Horníci se sešli, aby v rámci demonstrace uskutečnili protestní průvod městem, který byl ukončen na hřišti Baníku Příbram, kde bylo shromaždiště sovětských okupačních vojsk. Od tohoto dne probíhala také stávka, a to ve všech podnicích ČSUP. „*Stávkující prováděli organizovaně jinou náhradní činnost, většinou pracovali na údržbě nebo pomáhali v lesích a zemědělství.*“⁸⁹ Nicméně vývoj, kterým se okupace Československa ubírala, nezavdával moc nadějí, že by byly podmínky pracovníků splněny, takže stávka byla ukončena a práce v dolech opět zavedena do normálu.

Stávka měla dopad na včasné plnění těžby rudy a způsobila ohrožení dohodnutých dodávek do SSSR. Horníky stálo velké úsilí vzniklé škody nahradit. Navíc se podnik po projevech nesouhlasu ve formě stávky dostal do hledáčku Státní bezpečnosti. Tyto události se pro StB staly argumentem, aby mohla do záležitostí uranového hornictví detailněji nahlížet. Operativní pozornost byla věnována nepřátelským osobám z řad exponentů pravice a vyloučeným členům KSČ.⁹⁰

Když bylo ložisko na počátku 70. let ve svých nejbohatších částech prakticky vyčerpáno a těžba se přesunula do značných hloubek, obtíže s dodávkami uranu do SSSR se staly

⁸⁷ TOMEK, Prokop. Nepublikovaný rukopis. In: *70. let od zahájení těžby uranu na Příbramsku*. Příbram: DIAMO, státní podnik, odštěpný závod uranových ložisek, 2019, s. 100.

⁸⁸ Po vpádu vojsk Varšavské dohody do Československa byl 31. srpna 1968 ministrem hornictví odvolán dosavadní generální ředitel RSDr. Karel Houdek a na jeho pozici byl dosazen Ing. Karel Boček.

⁸⁹ VELFL, Josef. *Příbram v průběhu staletí*. 2. vyd. Příbram: Městský úřad, 2003, s. 107.

⁹⁰ TOMEK, Prokop. Nepublikovaný rukopis. In: *70. let od zahájení těžby uranu na Příbramsku*. Příbram: DIAMO, státní podnik, odštěpný závod uranových ložisek, 2019, s. 108.

skutečností. Čím větší hloubka, tím menší množství a horší kvalita uranu a zároveň rostoucí náklady na dobývání dolů a technické vybavení. Těžba stagnovala a experti přicházeli s novými technickými postupy, aby rozdíl mezi plánem dodávek uranu a realitou vyrovnali a neplnění dobývacích a razících prací dostali na snesitelnou úroveň.

Těžba uranu je na počátku 70. let ovlivněna mimo jiné odchodem velkého počtu zkušených horníků. Primárním důvodem jejich odchodu bylo vyřazení po odpracované expozici; v praxi to znamená, že z dolů byli vyřazováni horníci v rámci prevence ohrožení nemoci z povolání vlivem ionizujícího záření.⁹¹ Nicméně ne všichni odešli kvůli expozici. Kolísání zejména brigádních zaměstnanců na šachtách bylo poměrně plynulé. Někteří se nedokázali přizpůsobit specifickým podmínkám na pracovišti, jiní si nezvykli na náročné tempo, které těžbu provázelo. Na místo těchto odchozích pracovníků, byli na základě náboru přijati noví horníci, a to většinou na dobu určitou.⁹² Značnou část nových zaměstnanců tvořila armáda a branci, kterým se automaticky zkrátila dvouletá vojenská povinnost (případně byla nahrazena půlročním vojenským výcvikem). Zároveň ale tato častá obměna pracovníků způsobila nedostatek zkušených předáků, kteří mohli být jmenováni až po tříleté praxi. Tuto podmínku splňovalo v roce 1971 pouhých 33 % pracovníků v dolech a téměř 43 % nepracovalo v podzemí ani jeden rok. Až v roce 1974 se podařilo tyto nepříznivé hodnoty změnit.⁹³

Nepříznivý vývoj na ložisku způsobený shora uvedeným se podařilo překonat. Už v roce 1974 lze zaznamenat výrazné oživení těžby, které představovalo rekord na množství vydobytého materiálu v historii uranového ložiska na Příbramsku.⁹⁴ Zlepšily se i výsledky dílčích přípravných prací pro těžbu a zejména se stabilizoval počet zaměstnanců.⁹⁵ Přesto se pozice největšího producenta uranu v Československu chýlila ke konci. Hloubka i náklady stoupaly, kvalita naopak klesala. V roce 1976 roční těžba klesla o markantní množství. Příbramské ložisko své prvenství v těžbě rudy ztratilo.⁹⁶

Když v roce 1980 skončila Dohoda mezi Československem a SSSR, uran se měl v omezené míře těžit a vyvážet i do jiných států a vybrané doly se měly zakonzervovat pro pozdější potřebu. Uran, který doteď představoval vojensko-strategickou surovinu, se měl stát volně směnitelným produktem na mezinárodním trhu. V roce 1981 ale přešla v platnost nová dohoda mezi ČSR a SSSR, podle které byly dodávky uranu stanoveny na množství odpovídající v roce 1980. Prakticky to znamenalo, že příbramské ložisko v nových plánech

⁹¹ V roce 1970 odešlo 1592 horníků a v následujícím roce 2577, včetně pracovníků z technického oddělení. Odliv havířů a techniků pokračoval i v následujících letech, v roce 1972 odešlo 2343, v roce 1973 dalších 2397 a v roce 1974 ještě 2145 pracovníků. Archiv DIAMO, Fond UD PB - NAD 5, lok. č. 212/586, evid. č. 1, kar. 8 - Přehled stavu lidí, plnění norem, průměrné výdělků, mzdové fondy, 1975.

⁹² Archiv DIAMO, Fond ČSUP GŘ, lok. č. 217/2/4/5, evid. č. 42, kar. 1 – Referát péče o pracující - byty, rekreace, ZÚNZ, stravování, pracovní síly.

⁹³ Archiv DIAMO, Fond UD PB - NAD 5, lok. č. 212/586, evid. č. 1, kar. 8 - Přehled stavu lidí, plnění norem, průměrné výdělků, mzdové fondy, 1975

⁹⁴ *70. let od zahájení těžby uranu na Příbramsku*. Příbram: DIAMO, státní podnik, odštěpný závod uranových ložisek, 2019, s. 117.

⁹⁵ Archiv DIAMO, Fond ČSUP GŘ, lok. č. 217/2/4/5, evid. č. 42, kar. 1 – Referát péče o pracující -byty, rekreace, ZÚNZ, stravování, pracovní síly.

⁹⁶ *70. let od zahájení těžby uranu na Příbramsku*. Příbram: DIAMO, státní podnik, odštěpný závod uranových ložisek, 2019, s. 122.

nehrálo rozhodující úlohu. Podnik v Příbrami tak hledal náhradní výrobní programy, protože pomalu přecházel na neuranovou výrobu.

Přesto bylo množství vydobytých důlních děl a celkové práce na počátku osmdesátých let stále vysoké. Rok od roku se ale konečné počty markantně snižovaly. Odpovídal tomu i stav zaměstnanců. Až do roku 1987 bylo na uranových dolech zaměstnáno přes šest tisíc pracovníků, v roce 1989 zde pracovalo už o tisíc zaměstnanců méně a v roce 1991, kdy podnik započal útlum, jen necelých 1800 zaměstnanců.⁹⁷

V průběhu let se jednotlivé doly likvidovaly. Jámy byly zavezeny a těžební věže strženy. Dne 31. září roku 1991 byl vytěžen poslední vůz uranové rudy z příbramského ložiska.

Vzhledem k tomu, jakým způsobem bylo v Československu před rokem 1989 vedeno hospodářství, tedy centrálně pomocí pětiletých plánů, dále orientace na těžký průmysl a absence tržních mechanismů, vedly tyto způsoby řízení k tomu, že se řada průmyslových podniků stala nekonkurenčními a mohla existovat nadále jen díky dotacím od státu. Po svržení režimu se podnik UD stal z těchto důvodů častým terčem kritiky a byl se starým režimem úzce spojován, ne-li ztotožňován. A to i přesto, že aspekty jako těžba strategické suroviny, kterou odebírali pouze Sověti, využití věžeňských pracovních sil či požadavek absolutního utajení veškerých údajů týkající se uranového průmyslu, stejně vedly ke zvýšenému zájmu StB o zaměstnance podniku i činnost dolů po celou dobu jeho fungování.

Po roce 1989 vedla politická a hospodářská situace v Československu k ukončení dobývání většiny nerostných surovin a stejně tak urychlila ukončení těžby uranové rudy v Příbrami. Útlumem hornictví se zabývala už komunistická Adamcova vláda, která v rámci tzv. přestavby hospodářského mechanismu v ČSSR svým usnesením ze dne 11. 5. 1989 č. 47 rozhodla o zpracování útlumového programu, podle něhož mělo dojít k postupnému snižování těžby uhlí a rud, včetně rud uranových.⁹⁸ Změny, které po revoluci v politické a ekonomické sféře nastaly, urychlily v roce 1990 ukončení těžby a likvidaci rudného hornictví. Co se týče uranového hornictví, přijala vláda usnesení č. 533 ze dne 10. 12. 1991. Docházelo ke změně v koncepci těžby uranu na potřeby československé jaderné energetiky v roce 1992 a dalších letech.⁹⁹

Na počátku devadesátých let docházelo k razantním organizačním změnám. Nejenže se změnilo sídlo podniku z Příbrami do Stráže pod Ralskem, ale v roce 1992 došlo rozhodnutím Ministerstva pro hospodářskou politiku a rozvoj ke změně názvu státního podniku na DIAMO s. p (z posledního oficiálního názvu ČSUP, s. p.) se sídlem ve Stráži pod Ralskem, a tím i ke změně názvů u všech odštěpných závodů státního podniku.¹⁰⁰

V následujících letech byly hlavním cílem likvidační práce, které probíhaly v několika etapách (vyvezení techniky z podzemí, zasypaní jam nebo uzavření jejich ústí, likvidace

⁹⁷ Archiv DIAMO, Fond ČSUP GŘ, lok. č. 217/2/4/5, evid. č. 42, kar. 1 – Referát péče o pracující -byty, rekreace, ZÚNZ, stravování, pracovní síly.

⁹⁸ *70. let od zahájení těžby uranu na Příbramsku*. Příbram: DIAMO, státní podnik, odštěpný závod uranových ložisek, 2019, s. 190.

⁹⁹ Tamtéž, s. 191.

¹⁰⁰ Jméno odvozeno od chemického názvu uranového koncentráту diuranátu amonného.

povrchové zástavby a odvalů). Od roku 1998 byly likvidační práce ukončeny a začalo se s trvalým zatápěním celého ložiska. Stálým úkolem státního podniku DIAMO je dozírat na vypořádání se se všemi následky po těžbě uranových rud ve všech zasažených lokalitách.

3 EMPIRICKÁ ČÁST

V empirické části práce zaměřuji svou pozornost na zaměstnanecké benefity, které se snažím zobrazit na každodenních životech horníků s ohledem na vymezené historické období, tedy tzv. normalizaci. Tyto podnikové příspěvky zohledňuji jak v pracovním, tak mimopracovním životě narátorů. Témata, která se v celé části dost prolínají, jsem se pokusila trasovat v pořadí, které odpovídá kariéře horníka; nejprve se soustředím na motivy, které muže vedlo k výběru této profese. Poté se snažím o popis jejich běžného dne na šachtě včetně úskalí či obyčejných situací, kterým museli čelit. Další část věnuji lékařské péči a lázeňským pobytům. Následují kapitoly s tematikou bydlení, zásobování spotřebním zbožím, životem v organizacích a kulturním životem. Závěrečné kapitoly jsou vyplněny odchodem do důchodu a tématem, které se v průběhu rozhovorů otevřelo jako velmi silný aspekt, kolegiálitou. Stěžejními zdroji v této části jsou narativní prameny vzniklé formou rozhovorů s pamětníky a archivní písemné prameny.

3.1 Rozhodnutí být horníkem

Být dělník (potažmo horník) znamenalo v období tzv. normalizace něco *víc*. Ostatně dokládá to i Ústava ČSR z roku 1965, ve které se píše: *Československá socialistická republika je socialistický stát, založený na pevném svazku dělníků, rolníků a inteligence, v jehož čele je dělnická třída.*¹⁰¹ Vedle dobových tiskopisů a jiných médií jako byl rozhlas nebo televize i ústavní znění potvrzuje známou dobovou frázi *Já jsem horník a kdo je víc?* a povyšuje tak dělníky poprvé v historii na příčce společenského postavení úplně nejvýš. Souvisí s tím i fakt, že horničina byla fyzicky i mentálně namáhavá práce pro *pořádné chlapy* a nesla s sebou riziko vážného úrazu, mnohdy i s fatálními následky. Přesto si tisíce mužů vybralo za zaměstnavatele právě těžební závody, v tomto případě uranové doly v Příbrami.

Navzdory nevýhodám, které s sebou profese horníka nesla, lze konstatovat, že ve své historické době veškerá pracovní činnost související přímo s dobýváním příbramského uranového ložiska vytvářela pracovní příležitost pro více než 9 000 lidí.¹⁰² Vystává zde otázka, co přimělo mladé muže vykonávat povolání v podzemí, když jako dělníci byli považováni za vládnoucí skupinu a uplatnění mohli najít v jiných dělnických odvětvích nezatížených fyzickou i mentální náročností? Z analyzovaných rozhovorů lze vyvodit dva hlavní motivy.

Prvním z nich je jednoznačně benefit ve formě vysokého finančního ohodnocení, které podnik sliboval, a skutečně bylo reálné. Všichni narátoři potvrdili, že primárním důvodem, proč si jako zaměstnavatele vybrali uranové doly, byly finance. Zároveň přitom kladli důraz na materiální a finanční zajištění rodiny. Nutnost uživit rodinu byla pro mladé horníky stěžejní prioritou i přes tíhu, kterou s sebou povolání horníka neslo.

¹⁰¹ Ústava Československé socialistické republiky. Hlava první. Společenské zřízení. Čl. 1. Ústavní zákon ze dne 11. července 1960, 100/1960 Sb.

¹⁰² Vlastním těžebním podnikem prošlo v průběhu jeho existence zhruba 100 000 pracovníků. In: *70. let od zahájení těžby uranu na Příbramsku*. Příbram: DIAMO, státní podnik, odštěpný závod uranových ložisek, 2019, s. 190.

Byl za to peníz, byl za to slušnej peníz a to bylo prostě kritérium číslo jedna, vydělat peníze, uživit rodinu. Zajistit rodinu.¹⁰³

Horníci na uranu byli placeni úkolovou mzdou. Bylo proto v zájmu každého, aby vykonal svou práci, za kterou mu náležel vysoký výdělek. Ten vnímali na rozdíl od jiných prací v jiném zaměstnání za zaručený. Mohlo by se namítnout, že nikde není výdělek garantovaný. Z výpovědí narátorů je ale cítit naprostá jistota, což příkládám tomu, že práce na uranovém ložisku z dlouhodobého hlediska prostě byla:

Je nutný si uvědomit, že vejdělky byly vysoký a jistý. Můj táta jako elektrikář vydělával v šedesátým pátým roce nějakých 1800, máma 1200 a já vydělával 2400 a to jsem začínal.¹⁰⁴

Z této narace lze nejen vyčíst rozdíl mezi mzdou *obyčejného* elektrikáře po pěti letech praxe a mzdou horníka *nováčka*, ale vnímán i potvrzení výše uvedeného, totiž že hlavním důvodem k výběru tohoto zaměstnání bylo skutečně mzdové ohodnocení. Rovněž lze evidovat i jakési vědomí o vysoké mzdě na uranu ještě předtím, než tam horníci nastoupili. To ostatně nebylo žádným tajemstvím; v rámci náborových akcí personální pracovníci podniku přesvědčovali mladé muže, aby nastoupili k UD a lákali je na vysoké mzdy, které dokládali ukázkou výplatních pásek jiných havířů. Na jednu stranu se to může zdát jako manipulace s lidmi ze strany podniku, na stranu druhou byly vysoké mzdy horníků jednoduše prostým faktem, který byl mezi lidmi známý:

To se vědělo, že to bylo finančně líp placený a proto jsem tam šel. Kdo říká, že tam nešel kvůli prachům, tak kecá. Protože když tady dělal člověk někde v Kolorce, tak dělal za nějakejch 1100, 1200, jenomže když byl na tý šachtě, tam dělal třeba za 2400, takže úplně jiný peníze a to za to stálo.¹⁰⁵

Z uvedené výpovědi opět evidujeme potvrzení vysokých výdělků a jejich vědomí před nástupem na UD. Zároveň už lze zaznamenat další aspekt, a to uvědomění si finanční kompenzace za náročnou a namáhavou práci. Nakonec všichni narátoři potvrdili, že vysoké mzdy byly skutečně vydřené. S tím souvisí i další problematika, a to, zda se cítili horníci za odvedenou práci dostatečně ohodnoceni. Zde se objevuje zajímavé zjištění, které dokládá tato citace z rozhovoru:

Já jsem tam nešel pro zábavu, protože těch mrtvejch lidí, co tam přišlo o život, těch bylo poměrně dost, a dřina to byla, kolikrát jsem si šáhnul i na dno, ale byl za to dobrej peníz. Prostě kdo to nezkusil, neví, o čem mluvím. Takže každopádně u mě to byly finance, stejně jako u 99,9 % havířů [...] A potom už jsme prostě jenom vydělávali takový peníze, že co lidi měli výdělký, tak my jsme měli daně. Tak to bylo

¹⁰³ Rozhovor s Václavem Králem vedla Tereza Fechtnerová, Vlašim, 5. července 2019

¹⁰⁴ Rozhovor s Vlastimilem Altnerem vedla Tereza Fechtnerová, Praha, 21. srpna 2019

¹⁰⁵ Rozhovor s Bohumilem Habrem vedla Tereza Fechtnerová, Příbram, 4. června 2021

*trošku někde jinde [...] Prachy byly základ, to ostatní (benefity) se s tím už jenom svezlo.*¹⁰⁶

Opět se potvrzuje, že namáhavá práce (a v tomto případě i smrt, se kterou se horníci na dílech setkávali) byla vykompenzována vysokou mzdou. Nové zjištění však vidím ve druhé části narace, ve které narátor považoval vysokou mzdu jako samozřejmost, benefity pak jako nadstandardní službu podniku. Vnímám rovněž jistou dávku *povrchnosti* vůči zbytku společnosti a uvědomění si své finanční nadřazenosti oproti jiným. To ostatně dokládá i jiný narátor, který vypověděl, že necítí stud za to, kolik peněz vydělal a jak si jeho rodina na tehdejší poměry žila.¹⁰⁷ Obecně s vyšším životním stylem, který si horníci a jejich rodiny mohli dovolit, souvisí i kolující příběhy mezi havíři, často zavánějící až snobismem:

*Vědělo se to, že třeba horníci ještě z Jáchymova na tom byli úplně dobře [...] Byli frajeři, který jezdili do Karlových Varů a měli tři taxíky. Do jednoho si dal kloubouk, do druhého rukavice a ve třetím jel.*¹⁰⁸

Všimněme si výrazu, kterým narátor tyto horníky označil: frajeři. Zde už není pochyb o tom, že i mezi samotnými horníky se díky finančnímu ohodnocení vnímala tato specifická skupina lidí v popředí pomyslného společenského žebříčku. Koneckonců tento postoj nelze soudit; jak již víme, mzdy byly jakousi formou náhrady za náročnou práci a zároveň pravděpodobnosti zdravotních problémů v budoucnosti.

Finanční ohodnocení bylo natolik velkým lákadlem, že někteří začali hornictví dělat i přes nesouhlas rodiny, která hornictví vnímala jako ryze nebezpečné povolání:

*No, prostě já když jsem šel z vojny na šachtu, tak jsem šel s tím, nebo doma věděli, že jdu dělat zámečníka. Já jim neřekl, že jdu fárat. Pak jsem teda řekl, že fárám, ale řemeslo [...] Pak jsem to doma musel říct. Maminka ta z toho byla na větvi, ta prostě to nemohla přenýst, že dělám v šachtě.*¹⁰⁹

Nevědomost rodiny nebyla mezi horníky nijak zvláštní. Jeden z narátorů dokonce přiznal, že své ženě tajil zaměstnání v dolech tak dlouho, dokud nezačala mít podezření o tom, kde bere tolik peněz.¹¹⁰ Nelze tvrdit, že tato nevědomost byla způsobená touhou po penězích ze strany horníků čistě proto, aby se obklopili bohatstvím. Naopak všichni narátoři, jejichž rodiny neměly tušení, co přesně jejich manžel či tatínek na šachtě dělá, apelovali na potřebu zajistit rodinu. Nakonec tak nevědomost jejich rodin byla způsobena milosrdnou lží, kterou považovali horníci za lepší variantu, než šachtu ze strachu rodiny opustit a možná se tak vystavit náročnější finanční situaci.

Přes tuto skutečnost je zajímavým zjištěním, že častým důvodem ukončení hornické kariéry nebyl u samotných horníků tlak ze strany rodiny nebo strach z úrazu, ale právě finance:

¹⁰⁶ Rozhovor s Jaroslavem Fousem vedla Tereza Fechtnerová, Žebrakov, 11. června 2021

¹⁰⁷ Rozhovor s Václavem Šultyssem vedla Tereza Fechtnerová, Třebusice, 29. června 2021

¹⁰⁸ Rozhovor s Václavem Králem vedla Tereza Fechtnerová, Vlašim, 5. července 2019

¹⁰⁹ Rozhovor s Václavem Králem vedla Tereza Fechtnerová, Vlašim, 5. července 2019

¹¹⁰ Rozhovor s Josefem Králem vedla Tereza Fechtnerová, Žebrakov, 11. června 2021

Měl jsem z toho strach, protože znal jsem případy, kdy halda chlapů, když přestali fárat, tak ženský od nich odešly, protože peníze už takový nevyděláš. Z toho jsem jako strach neměl, že by žena ode mě odešla, ale věděl jsem, že ta situace bude jiná, protože těch peněz bude míň.¹¹¹

Obavy ze snížení životní úrovně, kterou si mohli horníci za působení na uranu dovolit, byly reálné. Nakonec se nám tento horník odhaluje možná až v roli oběti podniku, který mu sice zajistil finančně a materiálně příjemný život, na druhou stranu přitížil na osobní rovině při odchodu z něj.

Druhým motivem vedle finanční stránky věci bylo rozhodnutí nastoupit k UD, protože se tak muži vyhnuli základní vojenské službě, která byla v době, kdy se jich týkala, povinná a dvouletá. V praxi náhradní vojenská služba znamenala pětíměsíční vojenský výcvik a práce půldruhého roku na šachtě. Při nástupu na vojnu probíhal v jednotlivých turnusech nábor, ve kterém byli mladí muži postaveni před volbu; buď vojna, nebo šachta. Nástup k UD využívali zejména otcové s malými dětmi, pro něž byla představa dvouletého odloučení od rodiny z existenčních důvodů nereálná. Protože podstata socialismu tkví mimo jiné v udržování nukleární rodiny, nebyl z těchto důvodů problém mladého vojína po pěti měsících výkonu vojny propustit na práci v dolech.

[...] tenkrát v té době, v těch sedmdesátých letech, abych nebyl odloučený od rodiny, tak vlastně to odkejvli.¹¹²

Z výše uvedené výpovědi je znatelná jistá míra *naivity*, protože daný narátor prezentuje výsledek toho, že se rozhodl jít na šachtu a ne na vojnu, jako polehčující okolnost a možná i milosrdné gesto z vyšších sfér vlivu, kde mu tato možnost povolili. Je ovšem je otázkou, do jaké míry se hledělo na nutnost zachovat mladou rodinu pospolu nebo potřebu nové pracovní síly pro těžbu vojensky strategické suroviny.

Jiný narátor se pro nástup k UD místo nastoupení základní vojenské služby rozhodl prostě proto, že vojnu vnímal jako ztrátu času:

Proč bych šel na vojnu, když jsem nemusel, dva roky života v prdeli.¹¹³

Je zapotřebí podotknout, že jakmile muži nastoupili náhradní vojenskou službu na šachtě, byli za to finančně ohodnoceni. Domnívám se, že možnost nemalého výdělků tak zpravidla byla jako motiv silnější, než dvouleté odloučení od svého domova za žádnou mzdu nebo malé kapesné.

S výdělkem v rámci náhradní vojenské služby rozhodně souvisí i již zmiňovaná volba narátora, který se rozhodl pro šachtu, aby se mohl postarat o svou mladou rodinu. Práce na šachtě s sebou nesla záruku pravidelné mzdy, kterou jeho rodina (manželka na mateřské dovolené) prostě potřebovala. Najednou se nám zde horník zobrazuje skoro až v roli spasitele rodiny, kterou si založil; aby ji zajistil, nenastoupil základní vojenskou službu, kde se

¹¹¹ Rozhovor s Václavem Králem vedla Tereza Fechtnerová, Vlašim, 5. července 2019

¹¹² Rozhovor s Bohumilem Habrem vedla Tereza Fechtnerová, Příbram, 4. června 2021

¹¹³ Rozhovor s Josefem Králem vedla Tereza Fechtnerová, Žebrakov, 11. června 2021

náročnost předpokládá, ale nemusí být pravidlem, a nastoupil na práci do dolů, kde je dřina naopak zaručena.

Vyhnutí se základní vojenské službě a nastoupení k UD nebylo protekčního charakteru. V případě, že horník skončil s fáráním v průběhu náhradní vojenské služby na šachtě, musel pak na vojnu nastoupit a zbylé období řádně dokončit ve službě.

Na základě výsledků z analyzovaných rozhovorů lze doložit pouze dva případy, které potvrzují dědičnost povolání horníka. V jednom případě následoval syn svého otce v práci na šachtě, ale nejednalo se o stejnou pozici. Navíc primárním důvodem k nástupu k UD byly, stejně jako ve výše uvedených případech, finance.

Dětství jsme měli hezký, tím, že táta dělal na šachtě na uranu, tak měl větší peníze a nestrádali jsme [...] šel jsem na uran díky tátovi, který byl taky celý život na šachtě a vlastně mi to dohodil, protože potřebovali někoho, kdo bude jezdit s těžním strojem. Vejdělky byly dobrý, to se vědělo, každé potřeboval prachy, lidi tam kvůli ničemu jinému nechodili.¹¹⁴

Daný narátor jakoby se i přes skutečnost, že jeho otec byl horník, dostal na šachtu náhodou. Zde je zapotřebí poukázat na možnost, že narátor mohl být vystavený veškerým zážitkům z uranu z doby, kdy tam pracoval jeho otec, tj. odhadem období 40. let a výše, kdy pracovní podmínky i způsob dobývání byly skutečně ještě tristní. Pakliže narátor jako malý chlapec musel přihlížet tomu, že jeho otec chodil domů ztrhaný a s úrazy, a třeba zaslechl i příběhy z dolů, které nebývaly vždy veselého charakteru, mohlo to v něm zanechat nevědomou stopu, že horníkem se nestane. Ostatně nakonec sám potvrdil, že těžkou práci s horninou by nikdy dělat našel a raději zůstal u strojařiny.

Druhý narátor, který své dětství prožil na Mostecku, kde jeho otec v tamních dolech fáral, měl dle vlastních slov jasně předurčeno, co bude dělat. Zároveň ale apeluje na finance a zdůrazňuje, že kdyby za horničinu nebyly tak dobré peníze, určitě by kvůli fyzické námaze do dolů nešel.¹¹⁵ Ani tedy dědičnost profese nebyla natolik silným motivem jako dobré finanční ohodnocení horníků.

Na jednu stranu by se mohlo zdát zvláštní, že se v rámci tohoto výzkumu dědičnost hornické profese potvrdila jen u dvou narátorů. Nelze ani potvrdit dědičnost povolání nebo alespoň oblasti pracovního působení s ohledem na jejich děti. Jeden z narátorů má syna, který by byl k profesi horníka přirozeně vhodnějším adeptem než dcery, ale nezaznamenala jsem ze strany narátora-otce žádný projev přání, aby šel syn v jeho šlépějích. Ani u jiných narátorů, kteří mají syny, se neobjevila snaha je přesvědčovat, aby se stali horníky. Domnívám se, že se narátoři dostali do role rodičů, kteří chrání své děti a nechtějí je vystavovat žádnému životu nebezpečnému riziku, natož tomu, které oni sami v podzemí zažili. Navíc profese horníka jednoduše už dnes není to, co to bývalo v minulém století. Vlastně nakonec není ani nic zvláštního na tom, že narátoři, kteří podstupovali nebezpečí v podzemí s vidinou skutečně

¹¹⁴Rozhovor s Františkem Valentou vedla Tereza Fechtnerová, Lhota Bubeneč, 17. září 2019

¹¹⁵ Rozhovor s Jaroslavem Fousem vedla Tereza Fechtnerová, Žebrakov, 11. června 2021

dobrého výdělků, si pro své syny přejí bezpečné povolání i za menší finanční ohodnocení. Holt přirozený pud ochraňovat své dítě u nich byla silnější, než touha po penězích.

Dědičnost povolání, kterou jsem v rámci tohoto výzkumu nemohla stoprocentně potvrdit, lze dle mého soudu vysvětlit různým původem horníků, kteří na uranu začali pracovat (potažmo narátorů v tomto výzkumném šetření). Dobré výdělků totiž nalákaly muže z různých koutů tehdejšího Československa, respektive z míst, kde se těžba jakékoli nerostné suroviny nekonala. Pravděpodobnost dědičného povolání by tak byla vyšší u místních lidí a obyvatelů Příbrami. V tomto výzkumu byl příbramským obyvatelem pouze jeden narátor. Všichni ostatní pocházeli z různých měst a obcí Československa a k havířině se dostali bez jakékoli předchozí vazby k tomuto povolání a těžbě nerostných surovin obecně. Domnívám se, že kdybych ve výzkumném vzorku měla více místních narátorů, dědičnost by se projevila více.

Motivaci, která vedla horníky do UD, je těžké samostatně analyzovat. Jen zřídka se jedná pouze o jeden motiv, který by člověka přesvědčil k určitému rozhodnutí, ačkoli výše zmiňované finanční ohodnocení je jednoznačnou odpovědí. Ruku v ruce s tím šly i další benefity, které podnik sliboval. Těm se s ohledem na běžný život věnuji v následujících kapitolách.

3.2 Zdař Bůh! aneb běžný den horníka

Pracovní den horníka začínal na šachtě, kam mohl být dopraven bezplatně autobusovou linkou zajišťující nikoli podnik UD, ale ČSAD. Jednalo se o smluvní linky příbramské, ale rovněž dálkové, které zajišťovaly dopravu pracovníků UD ze Sedlčan, Kasejovic, Horažďovic, Písku a Prahy. Jízdné bylo zdarma do roku 1976, poté se snížilo na minimální částku 3 Kčs.¹¹⁶ Nikdo z narátorů však autobusovou linkou nejezdil. Všichni jezdili po vlastní ose a zpravidla na vlastních motorkách:

Ježdili jsme na motorkách do práce, jakýpak autobusem, my měli motorky, přeci nebudeme jezdit sockou.¹¹⁷

Výše uvedená citace dokládá hned dva důležité aspekty; jedním z nich je opět potvrzení toho, že havíři byli dobře zaplacení. Mohli si nejen dovolit pořídit vlastní motorku, ale rovněž ji využívat na cestu do práce a z práce každý den, resp. hradit si palivo sami, a nebyli nuceni využít podnikového benefitu ve formě jízdného zdarma či za snížené jízdné. Druhý významný aspekt se skrývá za použitým výrazem *sockou*. Tento hanlivý výraz pro označení veřejné dopravy i dnes znamená něco podřadného, něco *méně*, než na co je člověk zvyklý a co by použil jen v krajním případě. Jiný narátor se vyjadřuje obdobně:

Ale my jsme byli hlavně frajeři na motorkách.¹¹⁸

Z úst těchto narátorů nešla jen samotná informace a jasný fakt, ale zároveň tím vyjádřili i vnímání sebe sama ve společnosti. Uvědomění si toho, že *já jsem horník*, se jeví skoro

¹¹⁶ Archiv DIAMO, Fond ČSUP GR, lok. č. 217/2/4/5, evid. č. 42, kar. 1 – Referát péče o pracující - byty, rekreace, ZÚNZ, stravování, pracovní síly.

¹¹⁷ Rozhovor s Václavem Šultyssem vedla Tereza Fechtnerová, Třebusice, 29. června 2021

¹¹⁸ Rozhovor s Jaroslavem Fousem vedla Tereza Fechtnerová, Žebrakov, 11. června 2021

egocentricky. Jako vědkyni mě zajímalo, jestli toto postavení využívali i při seznamování s ženami. Jeden z narátorů mi poskytl tuto odpověď:

My jsme to museli vždycky ukecat, když jsme chtěli nějakou holku. To nebylo, že jsme byli v montérkách a honili se na motorkách a holky na nás letěly, muselo se to vždycky ublafat.¹¹⁹

Evidentně fakt, že muž byl horník, vydělával slušné peníze a jezdil na motorce, nebyl ve společnosti žen polehčující okolností a horníci věděli, že to nestačí. Zajímavé by zde byly výpovědi samotných žen, jak ony na tyto muže nahlížely.

Nicméně dále k pracovnímu dni. Když horník dorazil na šachtu, jeho kroky vedly do čisté šatny, kde se svléknul z civilního oblečení, pověsil ho na hák a vytáhl vysoko nad sebe. Následně přešel do špinavé šatny, kde se převlékl do fáracího oděvu a poté už šel k výtahu čekat na fárání, kde za hlasitého pozdravu *Zdař bůh!* fasoval svačinu. Jednalo se o příspěvek, který byl horníkům poskytován od roku 1965, a to pouze zaměstnancům pracujícím v podzemí. Ač se to může zdát dnes úsměvné, narátoři právě na tuto výhodu velmi apelovali; zpravidla totiž dostávali potraviny, kterých bylo v tehdejší době nedostatku velmi málo (od uzenin typu pravý uherák, čabajka, vysočina, lovecký sálám, turistický sálám, vepřové a drůbeží párky, po exotické ovoce) nebo na ně museli stát dlouhé fronty před obchodem. Hodnota svačiny čítala tehdy zhruba 6 Kčs, což podle propočtů jednoho z narátorů odpovídá dnes svačině v hodnotě 90-100 korun.¹²⁰

To nebyl uheráček, jako dneska máme křemešník a prince, to byl pravej uherák. Tehda uherák byl uherák, pravej uherák. Dneska takovej uherák ani neuvidíme možná. A tos tenkrát koupila jen jednou do roka normálně a my to měli každý den.¹²¹

Ačkoli by se mohlo někomu zdát zvláštní, že zrovna havíři kladli důraz na kvalitu potravin (nebo si jí minimálně všímali), z výše uvedené narace je to patrné. Na druhou stranu, není se čemu divit; finance na kvalitní potraviny horníci měli a mohli si je dovolit. Několik narátorů hovořilo i o lásce ke kvalitnímu kubánskému koňaku. Nakonec tak jistá úroveň životního stylu zavdala horníkům možnost na kvalitu konzumovaných potravin a nápojů hledět.

Vzhledem k tomu, že cesta na dílo mohla trvat půl až celou hodinu, protože pracovníků bylo hodně, ale kapacita naplnění výtahu ke sfárání byla omezená, snědli horníci svačinu již při cestě do podzemí. Svačina zpočátku nebyla vakuově balená (původně každý havíř vyfasoval svačinu do vlastního kastrůlku), proto v případě odpalu, dostala-li se do kontaktu s odpalovým kouřem, přišla vniveč:¹²²

Když jí nachali v tom vrečku, jak jsme říkali tý brašniče, kterou jsme si s sebou nosili dolu na rameni, tak se pak už třeba taky vyhodila, protože se někde pověsila na

¹¹⁹ Rozhovor s Josefem Králem vedla Tereza Fechtnerová, Žebrakov, 11. června 2021

¹²⁰ Rozhovor s Václavem Králem vedla Tereza Fechtnerová, Vlašim, 6. června 2021

¹²¹ Rozhovor s Václavem Králem vedla Tereza Fechtnerová, Vlašim, 6. června 2021

¹²² Ve druhé polovině sedmdesátých let musely být veškeré potraviny vyrobené v místní svačínárně a dodávané tamním horníkům dle aktuálních hygienických nařízení vakuově balené. Archiv DIAMO, Fond ČSUP GŘ, lok. č. 217/2/4/5, evid. č. 11, kar. 4 - Stravování, 1979.

chodbě, udělal se odpal, přešly přes to kouře, smrady a pak už tu svačinu nikdo nejedl, protože přes to přešly ty zplodiny z odpalu.¹²³

Součástí svačiny bylo často exotické ovoce nebo oříšky. Vzhledem k tomu, jak nedostatkové zboží tyto potraviny byly, nosili je horníci domů, aby tak přilepšili i svým manželkám a dětem. Z nápojů měli havíři možnost využít sodovaru nebo uvařeného čaje. Obojí si odnášeli v uzavřených nádobách s sebou na pracoviště. V případě přesčasů a neodkladné práce jim podnik poskytl občerstvení až na dílo.

Zajímavým zjištěním je, že svačiny se lišily podle toho, zda byly poskytovány v pracovním týdnu nebo o víkendu. Od pondělí do pátku se pracovalo zejména v podzemí a skutečně se dobývala ruda. V práci tak byli lamači, trhači, důlní zámečníci, strojníci. Naopak o víkendech zpravidla pracovaly pomocné provozy, které zajišťovaly přípravné a zabezpečovací práce, aby další pracovní den mohli horníci na své připravené pracoviště a údržbami se nezdržoval provoz. Využívalo se toho, že šachta jako taková stála a do práce dorazili hlavně elektrikáři, tesaři, povrchoví zámečníci aj. Jeden z narátorů, který dělal strojníka v podzemí i na povrchu, přináší svědectví o svačinách v pracovních dnech a o víkendech:

O soboty bylo hovno, dostala se konzerva rybiček a chleba nebo paštika s chlebem, to jsme měli i doma, takže v týdnu to bylo lepší.¹²⁴

Z této výpovědi je patrná starostlivost podniku primárně o podzemní pracovníky. Ačkoli bez povrchových zaměstnanců by provoz jen těžko probíhal bez obtíží, byli to právě důlní horníci, kteří byli pro podnik tolik důležití. Veškeré nadstandardní benefity se tak vztahovaly pouze na pracovníky, kteří vykonávali svou činnost v podzemí. Potvrzuje to i výše zmíněný narátor, kterého po několika letech práce v podzemí vyřadili na povrch:

[...] chtěli mě dát na povrch, ale tam by člověk přišel o výhody, že jo, o tu svačinu, o to fárací, tak jsem prostě nechtěl, že zůstanu v podzemí.¹²⁵

V průběhu pracovní doby, která se dělila na směny ranní, odpolední a noční, se horníci vyskytovali pouze na svém pracovišti a vyfárat na povrch mohli v případě hrozícího nebezpečí, kolapsu či úrazu, pracovních záležitostí nebo z osobních důvodů se souhlasem důlního mistra či hlavního předáka. Co se týče vylučovacích potřeb, na patrech sice byly přistavené toalety (resp. suché záchody), ale ve skutečnosti je málokdo používal. Předpokládám, že horníci si většinou našli odlehlé místo či skulinu a tam potřebu vykonali. Důlní mistr během směny obcházel všechna díla a sepsal závady, požadavky a rozdělil úkoly. Současně s horníky na začátku směny nebo v jejím průběhu sfáral štajgr, který dožíral na bezpečnost práce. Přísným kontrolám podléhaly i svářecí práce a měření metanu ve vzduchu. Na pracovišti v podzemí byl přísný zákaz kouření nejen z bezpečnostních důvodů, ale především ze zdravotních; hluboké vdechnutí cigaretového kouře s sebou neslo vdechnutí i jiných zdraví škodlivých zplodin, které se v podzemí nacházely.

¹²³ Rozhovor s Václavem Králem vedla Tereza Fechtnerová, Vlašim, 6. června 2021

¹²⁴ Rozhovor s Bohumilem Habrem vedla Tereza Fechtnerová, Příbram, 4. června 2021

¹²⁵ Rozhovor s Bohumilem Habrem vedla Tereza Fechtnerová, Příbram, 4. června 2021

To kouření bylo zakázáno ne kvůli metanu nebo tak, ale z toho důvodu, že jsme se hrabali třeba v tý rudě, když jsme šli po tý žile a byl tam smolinec, takže jsme od toho byli zaplácáný a s tím cigárem u pusy že to dáváme do sebe. A taky že s tím vdechuješ radon, protože ty cigarety přitahujou větší koncentraci toho radonu.¹²⁶

I přes zákaz kouření žádný z narátorů nepopřel, že se na pracovišti kouřilo. Ve skutečnosti se zákaz kouření příliš nedodržel, zároveň byl-li horník přistižen bezpečnostním pracovníkem, mohl mu být udělen postih:

[...] když šel prostě proti větru, tak cejtíl kouř a třeba i zhasnul světlo a ten kousek šel třeba potmě, aby nebyl vidět, no a potom nás chytil za ruku. Tak to stálo stovku.¹²⁷

Vzhledem k tomu, že průměrná hodinová mzda činila 200 Kč za jednu směnu, pak stokorunová pokuta nebyla malá částka.¹²⁸ Nicméně i přesto horníci zákaz kouření porušovali. Nepeněžitým postihem bylo tzv. propuštění se ztrátou důvěry. To v praxi znamenalo, že pracovníkovi byl do osobní složky zapsán záznam o porušení bezpečnostní kázně na pracovišti a byl vyřazen z důlní činnosti na povrch. To s sebou neslo zpravidla nevoli, protože práce na povrchu neumožňovala takový výdělek jako v podzemí. Často tak horníci tabák bagovali (žvýkali).

Ačkoli oficiálně měl na plynulost práce v podzemí dohlížet důlní mistr nebo hlavní předák, ve skutečnosti to tak nebylo. Na otázky, kdo dozíral na samotné pracovníky, aby opravdu pracovali, nikoli ztráceli čas poflakováním, se mi dostalo těchto odpovědí:

Tam se nikdo neflákal. Tam každej makal jako šroub. Protože zajedno každej fíral kvůli tomu, aby si vydělal peníze, a když se někdo flákal, tak to za něj musel dělat druhý. Takže se tam nikdo neflákal.¹²⁹

V první řadě je třeba podotknout, že horníci si byli vědomi toho, že vysoká mzda je ohodnocení za provedenou práci a nevyplatí se být nečinný. Dále se domnívám, že kolektiv horníků byla zpravidla skupina osob, která jednoduše nepotřebovala vedení. Usuzuji tak, protože jednak jejich výdělek, jak jsem již podotkla, záležel na množství odvedené práce, jednak to byli muži, kteří věděli, co *tam* dělají a proč *tam* jsou. A v neposlední řadě byla jejich komunita natolik specifická svými vzájemnými vztahy, že osoba, která by jim v jejich teritoriu měla velet, by všechny tyto aspekty mohla narušit. Zároveň je rovněž možné, že právě z výše vyjmenovaných důvodů nemusel mít přímý nadřízený mezi tak osobitou skupinou lidí jednoduše respekt. Dá se říci, že kolektiv horníků si velet sám.

Pod podnik UD spadala mimo jiné tamní věznice Bytíz, která věznila pachatele lehké, střední i těžké trestné činnosti. Vězni, kterým horníci neřeknou jinak než muklové¹³⁰, si v dolech odpykávali své tresty a bylo možné se s nimi setkat; pracovali buď na šachtách určených ryze

¹²⁶ Rozhovor s Josefem Králem vedla Tereza Fechtnerová, Žebrakov, 11. června 2021

¹²⁷ Rozhovor s Václavem Králem vedla Tereza Fechtnerová, Vlašim, 6. června 2021

¹²⁸ Archiv DIAMO, Fond ČSÚP GŘ, lok. č. 217/1/1/1, evid. č. 55, kar. 4 - Hodnocení a statistiky, 1974.

¹²⁹ Rozhovor s Václavem Králem vedla Tereza Fechtnerová, Vlašim, 6. června 2021

¹³⁰ Muži odsouzení k likvidaci. Slangový výraz byl původně určen pro politické vězně v padesátých letech. Termín se natolik ustálil, že se jím začali označovat všichni vězni nehledě na jejich prohřešek.

jen pro ně, nebo na civilních šachtách mezi obyčejnými horníky. Zkušenosti s mukly jsou z vyprávění různého a často komického charakteru, ale důležité je vědět, že práce s mukly byla lépe placená, než práce v civilní šachtě:

Mohl jsem dělat za 300 na směnu nebo za 150 a protože jsem chtěl do dobrý party, tak jsem chodil k těm muklům [...] A vydělávali jsme docela dobrý peníze.¹³¹

Domnívám se, že lepší platební podmínky při práci s mukly byly proto, že spolupráce s nimi přinášela další potencionální riziko, totiž bezprostřední vystavení nebezpečné a trestu odsouzené osobě. Navíc do podzemí zpravidla nefárali bachaři, takže někomu dalšímu (často hlavnímu předákovi) připadla vedle dobývání další práce, a to dozor nad vězni:

Oni bachaři byli placený, jakože hlídají mukly, ale oni je hlídali na lágru, ale těch osm hodin jsme je hlídali my, samozřejmě jsme taky byli zaplacený.¹³²

Na spolupráci s mukly ale civilní horníci nebrali ohled; nezajímali se o to, jakou trestnou činnost a proč ji spáchali, ale spíše zda jsou muklové práce schopní a pracovití. Předpokládám, že z toho důvodu, aby svou případnou neaktivitou nebrzdili v práci celý kolektiv, který by tak přicházel o peníze. Nebylo ani výjimkou, že mukl zaučoval nového horníka:

[...] mě to učil ten mukl, tak jsme potom dělali spolu, on mi pak dělal předáka, takže jsem byl dokonce pod ním [...] Tam platil prostě zákon džungle a bylo jedno, jestli jsi mukl nebo civil.¹³³

Ve výše uvedené citaci lze skutečně vnímat, že se na původ mezi horníky nehledělo. Tomu odpovídá i přirovnání k džungli; jako kdyby práce v podzemí byla hra o přežití, kterou mohou vyhrát jen ti silnější, resp. ti, kteří náročné pracovní podmínky zvládnou. Ostatně tomu by odpovídala i skutečnost, že migrace stálých zaměstnanců nebyla veliká (týkala se převážně brigádníků). Většinou se v průběhu prvních týdnů až měsíců od nástupu do nového zaměstnání ukázalo, zda těžkou práci daný horník na díle a pracovní podmínky s tím spojené překoná, či nikoli.

S přítomností vězňů v podzemí se pojí, zajímavá okolnost, a to, že vedle neřesti, jako bylo kouření, byly na šachtě běžné i drogy. Drogově závislým muklům se říkalo *klepky*. Jako drogu požívali lék Jastryl nebo Dinyl; jednalo se o léky na lékařský předpis ze skupin analgetik (tlumící bolest) a barbiturátů (léky s tlumivým účinkem na centrální nervovou soustavu užívané zejména na spaní, silně návykové). Jak se léky k vězňům dostaly, není zcela jasné; muklové nedostávali peníze, ale pouze poukázky platné ve věznici. Nicméně vzhledem k tomu, že přicházeli denně do kontaktu s civilisty, domnívám se, že docházelo k obchodu právě s nimi.

Vedle těchto léků si muklové vyráběli chlebovinu z kvasnic a cukru, ze kterých se po dlouhém vykvašení vytvořil slabý opiát.¹³⁴ Velmi populární byl také čaj *magorák*, jehož účinky popisuje jeden z narátorů:

¹³¹ Rozhovor s Josefem Králem vedla Tereza Fechtnerová, Žebrakov, 11. června 2021

¹³² Rozhovor s Jaroslavem Fousem vedla Tereza Fechtnerová, Žebrakov, 11. června 2021

¹³³ Rozhovor s Josefem Králem vedla Tereza Fechtnerová, Žebrakov, 11. června 2021

To bylo málo vody a hodně čaje a louhuje to do poslední kapičky [...] a oni z toho fakt zmagořili, jeden mi skočil na výtah na lano, že ho překousne.¹³⁵

Práce přesčas nebyly brány v potaz. Stěžejní bylo plnění plánu, a buď jej stíhali v rámci pracovní doby, nebo museli pracovat i mimo ní, ale ve mzdovém ohodnocení se to nijak neprojevilo. Horníci byli motivováni úkolovou mzdou, proto se v rámci pracovní doby snažili stihnout co nejvíce. Na co se ale zřetel bral a nač se dozíralo, bylo vybírání náhradního volna. Na náhradní volno měl zaměstnanec nárok po odpracovaném víkendovém dnu (v případě výzkumu se jednalo o strojaře, kteří občas pracovali i na povrchu). Co se týče řádné dovolené, měli horníci nárok na tři týdny v roce a dále pak za každých 21 dní odpracovaných směn dostali jeden den dovolené navíc. Průměrně to vycházelo na zhruba 14 volných dní navíc k řádné dovolené.

Pracovní podmínky byly náročné a odvíjely se od prostého pravidla: čím hlouběji, tím vyšší teplota. Ačkoli se teplota ve vyšších hloubkách snižovala ventilátory, které hnaly teplý vzduch přes speciální chladničky, ochladily ho a pak tlačily do dalších chodeb, pracovali horníci jen spoře oděni, i když fasovali montérky:

[...] když jsme dělali na tom pětadvacátým patře, tak tam byla teplota přes 35 stupňů, člověk chodil jenom ve spodkách bez montérek, jenom ve spodkách a helmě.¹³⁶

Evidentně i přes stále nové technologie v oblasti zkvalitnění vzduchu na pracovišti byly podmínky k práci náročné. Montérky, které horníci ironicky nazývali *kanalizačním oblekem*, byly z neprodyšného materiálu a nakonec našly jiné využití, když si jimi horníci utírali pot nebo zavazovali nohy, aby zamezili vzniku odřenin od gumovek a nepříjemným plísním, pro které bylo prostředí v zapařených botách ideální. Jak již ale víme, náročnost práce v podzemí byla vykompenzována jistým a vysokým příjmem:

Dělal jsem potom směnovýho mistra hornickýho, takže jsem měl na starosti nějakých pět šest kolektivů, který jsem musel za směnu dvakrát obejít, což představovalo nějakých devět kilometrů a ještě kolenama v bahně, protože to byla hodně mokrá šachta [...] byla tam zima, chodilo se ve vaťácích a gumových hadrech. Bylo to hodně náročný i na ty dozorový věci, natož na fárání [...] Bylo to náročný, člověk se musel kolikrát kousnout, ale dobře zaplacený.¹³⁷

Z tohoto svědectví lze vysledovat náročnost pracovního prostředí v podzemí. Důležitý je pak konečný argument, že i přes všechny tyto neduhy to za dobré finanční ohodnocení stálo. A rovněž si povšimněme tvrzení: *člověk se musel kolikrát kousnout*. To ve mně evokuje pocit, že i horníci měli někdy pracovní krizi a možná to chtěli i vzdát. Nakonec však výdělek byl stále prioritní a nad všemi nevýhodami v práci v podzemí působil jako hnací motor, který horníky posouval dál a nenechal je to vzdát.

¹³⁴ Přesný popis výroby jsem však nedokázala vyhledat.

¹³⁵ Rozhovor s Jaroslavem Fousem vedla Tereza Fechtnerová, Žebrakov, 11. června 2021

¹³⁶ Rozhovor s Bohumilem Habrem vedla Tereza Fechtnerová, Příbram, 4. června 2021

¹³⁷ Rozhovor s Vlastimilem Altnerem vedla Tereza Fechtnerová, Praha, 21. srpna 2019

Jednou z profesí z podzemí, která byla pod každodenním psychickým tlakem, byl strojník, který obsluhoval strojní věž a vyvážel vytěžený materiál nebo horníky. Popis jeho pracovní náplně nám poskytl jeden z narátorů:

[...] strojník tam měl jenom značky a musel ten chod toho výtahu pořád sledovat [...] Byl jsem jenom odkázanej na to, co jsem viděl a slyšel a stačilo jedno přeslechnutí a přeřízl jsem chlapa vejpůl. U toho výtahu posloucháš takový zvuky a každej ten zvuk ti říkal, co to znamená, taková morseovka [...] A jako strojník jsem dvě hodiny jezdil a dvě hodiny jsem odpočíval. To bylo natolik psychicky náročný, že člověk ani čtyři hodiny nejezdil, prostě dvě hodiny jsi odjezdila a pak šel druhěj jezdit, mezitím třeba jsi šla do kantýny nebo dělat něco jinýho. A to bylo proto, že třeba za hodinu se vytěžilo přes 120 vozů, takže to byl záhul a tam se člověk musel soustředit, aby všechno slyšel a prostě kvůli bezpečnosti.¹³⁸

Ačkoli strojník není pracovníkem, který by vykonával fyzicky náročnou práci, byl vzhledem k zodpovědnosti, kterou při přepravování materiálu i osob měl, rovněž velmi dobře finančně ohodnocen. V souvislosti se strojníky jsem zjistila velmi pozoruhodnou skutečnost, kterou oni sami označují jako *strojnické sny*. Ty jednoduše vypovídaly o tlaku na odpovědnost za své kolegy. O jeden takový sen se se mnou výše zmíněný narátor podělil:

[...] Bude se ti zdát, že máš klec naloženou lidma, třicet šest lidí povezeš a poletíš, brzdy nefungujou a vltneš s nima do věže a rozštípeš všechno a všechny pozabijíš. To měl každej strojník. Brzdíš, co můžeš, a nic nezmužeš, jenom vidíš ty lidi, jak je to masakruje v tý kleci.¹³⁹

Dovolím si tvrdit, že tak jako platilo na díle, že fyzicky namáhavou práci zvládne jen silný jedinec, pak i na obsluze těžkých a masivních strojích bylo třeba mentálně stabilního jedince. Nakonec i strojař, obsluhoval-li stroj v podzemí, měl stejný nárok na zaměstnanecké benefity jako horníci.

Na šachtě nebyla výjimkou ani homosexualita. Zpravidla se jednalo o vězně, kteří svou orientaci projevíli.¹⁴⁰ Situace s homosexuály byly brány převážně s nadhledem a horníci si z nich dělali do jisté míry legraci. Jeden z narátorů přispívá svým zážitkem:

[...] tenkrát zdražili cigarety a oni mu za to dávali cigarety. Tak jsem si z něj dělal srandu a říkám mu „Štefko, to se nám to kouření ted'ka prodraží, vid', zas nám zdražili cigarety“. A on povídá „Jarku, ale len zahraničné, Letky su porad stejne“, tak on vždycky za Letky vyhulil nějakýho tam.¹⁴¹

¹³⁸ Rozhovor s Františkem Valentou vedla Tereza Fechtnerová, Lhota Bubeneč, 17. září 2019

¹³⁹ Rozhovor s Františkem Valentou vedla Tereza Fechtnerová, Lhota Bubeneč, 17. září 2019

¹⁴⁰ Blíže k tématu: NEDBÁLKOVÁ, Kateřina. *Má vězení střední rod? aneb Maskulinita a femininita ve vězeňských subkulturách*. Fakulta sociálních studií MU, Brno, 2003. Dostupné z: https://sreview.soc.cas.cz/artkey/csr-200304-0003_does-prison-have-a-gender-masculinity-and-femininity-in-prison-subcultures.php

¹⁴¹ Rozhovor s Jaroslavem Fousem vedla Tereza Fechtnerová, Žebrakov, 11. června 2021

Narátoři hodnotili svůj postoj k homosexuálním vězňům jako legrační. Je však zapotřebí zdůraznit skutečnost, že tam, kde končí legrace, může začínat zesměšňování. Nelze tak tvrdit, že by chování legračního rázu, jako výše uvedená narace, vyjadřovalo výraz přijetí; zároveň se ale nejednalo ani o formu otevřeného útoku vůči této menšině. Navíc kanadské žertíky vůči homosexuálům mohly být obranné povahy; jejich stoprocentní přijetí by v očích kolegů mohly vyvolat spekulace, které by mohly způsobit pocity méněcennosti u heterosexuálních havířů, *tvrdých chlapů*. Domnívám se, že tento přístup vyplýval z vědomé potřeby, aby na šachtě panovala dobrá atmosféra a klid mezi pracovníky. Zcela určitě k tomu přispíval i fakt, že horníci kladli důraz na vykonanou práci (nikoli na to, kdo ji vykonává):

[...] když nám nevadilo dělat s vězněma, který třeba zabili, tak proč by nám měli vadit teplouši? Nevadili, kdyby to neřekli, nebo se o to o nich nevědělo, tak to člověk ani nepoznal.¹⁴²

Stejně jako byl automatický respekt k mukulům, pak i homosexuální vězně vnímali ostatní horníci jako důležitou pracovní sílu na dílech. Kolektiv horníků byl velmi specifický svou solidaritou, která vycházela z nebezpečí, které jim hrozilo v podzemí. Zcela určitě právě kvůli tomu šly veškeré soudy a předsudky vůči druhému stranou. Ostatně to jeden z narátorů svou výpovědí skutečně kvituje:

[...] stejně jako se neřešilo, jestli děláte s muklem, tak bylo jedno, jestli s teploušem. Tyhle věci se tam neřešily. Když jsme se koupali, tak to trvalo deset minut, nejdůležitější bylo někomu umýt záda, aby ten umyl záda zase mně [...] Takže jestli mi někdo teplej myl záda, to bylo úplně fuk [...] my jsme to možná ani nevěděli, tam nebyla snaha někoho osočovat. Prostě když byl cikán, tak byl cikán a říkalo se mu „nazdar cikáne“ a nebylo to o tom, že měl jinou barvu pleti, prostě můj dežo byl cikán nebo teplej, hotovo, všem to bylo fuk.¹⁴³

Mohlo by se zdát, že velké množství pracovníků může být z hlediska vzniku a udržování dobrého pracovního kolektivu nereálné. Opak byl pravdou. Například nábořem se sice získalo hodně nových pracovních sil, ale velmi rychle odešli ti, kterým práce horníka nesedla. Vyfiltrovali se tak muži, kteří havířinu skutečně zvládnou, což dalo možnost vzniku silnému hornickému kolektivu, který představoval stabilní jednotku lidí, kteří při sobě stáli v pracovní i osobní rovině. Horníci mezi sebou našli přátele na celý život.¹⁴⁴ Problematice havířského kolektivu se samostatně věnuji v kapitole 3.12 síla kolektivu.

¹⁴² Rozhovor s Václavem Šultyssem vedla Tereza Fechtnerová, Třebusice, 29. června 2021

¹⁴³ Rozhovor s Vlastimilem Altnerem vedla Tereza Fechtnerová, Praha, 21. srpna 2021

¹⁴⁴ Vypovídá o tom i rozhovor s Josefem Králem a Jaroslavem Fousem, kteří se stali kolegy v roce 1968 a od té doby jsou přátelé (s nimi ještě pan Vojtěch Kříž, který se měl společného rozhovoru taktéž účastnit, ale svou účast ze zdravotních důvodů na poslední chvíli odvolal; pan Vojtěch Kříž mi při návštěvě Hornického muzea v Příbrami, kde jsme se několikrát shledali, řekl, že jejich přátelství lze přirovnat k romantickému pojetí mušketýrů; jeden za všechny, všichni za jednoho).

3.3 Lékařská péče

Hornické práce v dolech odjakživa patřily k těm nejnáročnějším a nejnebezpečnějším. Nešlo jen o potenciální sesuv půdy a zavalení havířů, ale neviditelná rizika jako specifické mikroklimatické podmínky, zvýšená vlhkost vzduchu, všudypřítomná prašnost, stoupající teplota s každým metrem hloubky, rychlost proudění vzduchu či nedostatečné umělé světlo činily práci namáhavější a psychicky náročnější. Manuální práce s vrtací technikou způsobovala svými vibracemi vazoneurózu a nadměrný hluk poškozoval sluch. V rudném hornictví vznikal při kutacích pracích prach s částicemi oxidu křemičitého, který se při dlouhodobém dýchání usazoval v plicích a mohl vyvolat vážné onemocnění plic. V uranových dolech navíc působilo mnohem zákeřnější radioaktivní záření, které častokrát zapříčinilo vznik tzv. jáchymovské nemoci, resp. rakoviny plic.¹⁴⁵

Každý zaměstnanec musel projít vstupní lékařskou prohlídkou v Závodním ústavu národního zdraví (dále jen ZÚNZ), kterou absolvoval v rámci tří dnů dlouhého vstupního školení, obsahující mimo jiné i školení z bezpečnosti práce, dále popis pracovního prostředí, představení rizika na pracovišti, řešení krizových situací, seznámení s evakuačním plánem či poskytnutí první pomoci. Vstupní lékařská prohlídka byla důležitá z hlediska zdravotního stavu nově příchozího zaměstnance, který se sledoval v rámci povinných preventivních vyšetření, jež podniková závodní rada v roce 1971 stanovila na jednou za rok, přičemž přednost měli ti zaměstnanci, kteří pracovali v rizikovém a zdraví nebezpečném prostředí, tedy v podzemí.¹⁴⁶

Každý rok jsme museli chodit na preventivní prohlídky, to bylo prostě chodit na audio, oční, na odběr krve a na dýchání kvůli silikóze [...] Dávaly se ruce do ledový vody na bělení prstů. To byla ta prevence každé rok.¹⁴⁷

V rámci těchto preventivních vyšetření byl jednou ročně k šachtě přistaven speciálně upravený autobus s rentgenovým rámem. Museli jím projít všichni horníci, aby si nechali udělat snímek plic a v případě nálezu byli odesíláni na detailnější rentgen do ZÚNZu, který disponoval lepším lékařským vybavením. Vyšetření zabrala i dva až tři dny a zaměstnancům za tyto dny náležela náhrada mzdy. Povinné u zaměstnanců z podzemí byly také výstupní prohlídky. Spočívaly v týdenní hospitalizaci na lůžkovém oddělení v pavilonu pro choroby z povolání ve zmíněném ZÚNZu.¹⁴⁸

Se zdravotními službami v ZÚNZu byli lidé velmi spokojeni. Zaměstnání tam byli špičkoví lékaři a kvalita byla srovnatelná s Vojenskou nemocnicí v Praze, což jeden z narátorů potvrzuje:

¹⁴⁵ 70. let od zahájení těžby uranu na Příbramsku. Příbram: DIAMO, státní podnik, odštěpný závod uranových ložisek, 2019, s. 180.

¹⁴⁶ Archiv DIAMO, Fond UD PB - NAD 5, lok. č. 212/586, evid. č. 198, kar. 12 - Normy, BOZP, 1977-1980.

¹⁴⁷ Silné otřesy a vibrace z vrtacích strojů způsobovaly vznik specifické formy vazoneurózy, tzv. Raynadův syndrom. Projevoval se tím, že konce prstů v důsledku špatného prokrvení bělaly. V lázních se pak ruce pokládaly do speciálního roztoku se studenou vodou, která měla krev rozproudit. Rozhovor s Václavem Králem vedla Tereza Fechtnerová, Vlašim, 5. července 2019

¹⁴⁸ VALENTA, Vladimír. *Organizační struktura uranového průmyslu v Příbrami*. In: *Podbrdsko: sborník Státního okresního archivu v Příbrami*. Příbram: Okresní úřad v Příbrami, s. 287.

[...] protože jak v šedesátém osmém vyházeli všude ty doktory, kteří nesouhlasili se vstupem, tak je tady nabrali. A byli tu fakt světový kapacity. Bylo to tu špičkový. Po týhle stránce tu o lidi postaráno bylo.¹⁴⁹

Potřeba uplatit lékaře byla minimální, přesto někteří využívali této možnosti ke svému prospěchu pro možnost pobírání různých příspěvků, dávek a rent:

Byly i případy, kdy se primáři podšoupla výplata, protože ten doktor mu podepsal třeba papíry na rentu a on pak bral celý rok rentu [...] tohle dělali takoví vyčůránci, no, i ty se tam našli a ostatní jim to dávali sežrat.¹⁵⁰

Ostatně podstrčení úplatku není výjimkou v žádné době. Výše zmíněný horník musel sice měsíční výplatu pro jedno razítko a podpis lékaře obětovat, zároveň pak po celý rok pobíral rentu, aniž by musel pracovat. Jak je ale z dané výpovědi patrné, nebyli tito jedinci mezi horníky oblíbení.

3.4 „Úraz na díle, přistavit výtah na 20. patro!“¹⁵¹

Vzhledem k náročnosti a nebezpečnosti hornického povolání hrozily v dolech ve větší míře fyzické úrazy. Podnik se snažil pracovním neschopnostem přirozeně vyvarovat přísným dodržováním bezpečnostních předpisů a technologických postupů, pracovní kázní i zkvalitněním pracovního prostředí.¹⁵² Součástí eliminace pracovních úrazů byla i zdravotní edukace formou speciálních školení včetně zdravotní nauky a praxe v poskytování první pomoci.¹⁵³ Nicméně jak jeden z narátorů mimo nahrávání řekl *když neměl horník žádnéj úraz, nedělal dost dlouho*¹⁵⁴, pak všichni z narátorů v tomto výzkumu pracovali u UD dostatečně dlouho, protože každý z nich se s úrazem na pracovišti, ať se svým vlastním nebo svého kolegy, přímo setkal.

V případě úrazu v podzemí na jakémkoli patře je důležitá úzká spolupráce mezi dispečerem a horníky okolo zraněného. Nelze si laicky představit, že úraz se stane v blízkosti výtahu; díla, kde probíhaly vlastní práce, bývaly i několik kilometrů daleko a cestu zajišťovala důlní lokomotiva, často horníky nazývaný jako vindobona. Ve chvíli úrazu museli jako první zasáhnout ostatní havíři a zraněnému poskytnou první pomoc a zajistit pracoviště, aby se nic nestalo někomu dalšímu. Vzhledem k tomu, že nejčastěji docházelo k pádu horniny, musely se zajistit zejména stropy, aby nedošlo k dalšímu závalu. Na dílech byly telefony na kličku, tzv. lygafony, kterými kontaktovali dispečera, informovali ho o situaci a potřebě přistavit na dané patro výtah. Zraněného pak museli dostat k vindoboně, naložit na rudlák (speciálně upravený, aby se zraněný mohl celý položit) a nechat odvézt k výtahu. Ten by měl být už na daném patře přistavený, protože strojník dostal informaci od hlavního dispečera, že bude třeba

¹⁴⁹ Rozhovor s Jaroslavem Fousem vedla Tereza Fechtnerová, Žebrakov, 11. června 2021

¹⁵⁰ Rozhovor s Bohumilem Habrem vedla Tereza Fechtnerová, Příbram 4. června 2021

¹⁵¹ Rozhovor s Františkem Valentou vedla Tereza Fechtnerová, Lhota Bubeneč, 17. září 2019

¹⁵² Například v roce 1981 byl vybudován nový větrací systém snižující vlhkost a prašnost na pracovišti. Archiv DIAMO, Fond ČSUP GŘ, lok. č. 217/1/1/1, evid. č. 75, kar. 8 - Směrnice a nařízení k podmínkám na díle, 1982.

¹⁵³ Archiv DIAMO, Fond UD PB - NAD 5, lok. č. 212/586, evid. č. 205, kar. 1-4 - Rozbory pracovních neschopností.

¹⁵⁴ Z rozhovoru s Jaroslavem Fousem, mimo nahrávací zařízení

vyfárat zraněného. S výtahem se nesmělo v případě úrazu jakkoli manipulovat bez souhlasu dispečera. Všechno samozřejmě záleželo na okolnostech, jak je úraz závažný, zda a jak moc je havíř zavalený, zda komunikuje atd. Podle toho buď záchranáři, jejichž sídlo bylo v části Příbrami zvané Brod, sfárali a snažili se dostat přímo k raněnému, nebo čekali na povrchu.

Bohužel pomoc záchranářů, která paradoxně byla v případě úrazu stěžejní, považovali havíři za nedostatečnou. Dokládají to zkušenosti několika narátorů:

Stalo se mi v partě, že jsem měl zasypanýho chlapa. A ty záchranáři, já měl představu, že záchranáři dolu nebo podniku, že je to elita. Jistě, je to elita do té doby, aby to trvalo dlouho a měli tenkrát padesát korun na hodinu, to byly pěkný peníze, tak se snažili, aby to trvalo dlouho. Jenže moji chlapi, ty se snažili kluka dostat. A dělali jako diví. Dělali, makali a kluka dostali. Dostali jsme kluka živého ze závalu a byl zasypanej v komíně, kterej byl špatnej, tam byl zasypanej a vedrovalo se to nahoru ručně v kýblích a kluka jsme dostali živýho a zdravýho.¹⁵⁵

[...] dědek (pracovník) se složil a volám dispečera, že mi odpadl mukl a on povídá, že tesaři jsou v jámě a že nás vyndaj až za hodinu [...] Takže žádný záchranáři, nic takovýho, nechali tam člověka zařvat prostě.¹⁵⁶

[...] Tenkrát pro mě někdo přijel, že chlap se zaseknul v komíně, tak honem rychle na šachtu, sbalil jsem nějakou cigaretu do kapsy [...] honem jsem sfáral dolů a na dílo běžel a první, o co měli záchranáři starost, abych jim dal cigarety. A o to jediný měli starost.¹⁵⁷

Na základě výše uvedených výpovědí si pokládám otázku, jak je možné, že když byli horníci podnikem i režimem vnímáni jako velmi důležitá pracovní síla, byli ohodnoceni nadstandardní mzdou a byly jim poskytovány různé benefity, nechala je záchranná služba v případě nehody v podzemí v podstatě na holičkách? Samozřejmě nejlepší by bylo slyšet výpovědi samotných záchranářů. V tomto případě mě napadá jediné, a to, že ačkoli byli záchranáři ze stejného podniku, nevnímali potřebu horníků jakožto důležité pracovní síly tak, jak jej chápal podnik jako takový a systém. Je to sice v rozporu s etickým a lékařským kodexem, ale nenacházím jiné vysvětlení. Snad ještě by se dal zvážit fakt, který je v první citaci zmíněný, že záchranáři byli placeni od hodiny, tudíž bylo v jejich zájmu, aby záchranná akce trvala co nejdéle. Na druhou stranu tato nespokojenost ze strany horníků mohla být vyvolána také osobní vazbou k horníkovi, který utrpěl zranění. Jestliže je zraněn blízký přítel nebo kolega, je přirozené tomuto člověku pomoci. Je-li v nebezpečném a v život ohrožujícím stavu, pak se každá minuta čekání na pomoc může zdát dlouhá. Z první narace je nicméně evidentní silná solidarita mezi samotnými horníky, kteří se zraněnému snažili pomoci stůj co stůj.

Úrazy byly často spojovány s otázkou dodržování bezpečnostních pravidel na pracovišti. Proto se co nejdříve po úraze musel sepsat úrazový list, který zahrnoval nejen popis, jak

¹⁵⁵ Rozhovor s Václavem Králem vedla Tereza Fechtnerová, Vlašim, 5. července 2019

¹⁵⁶ Rozhovor s Jaroslavem Fousem vedla Tereza Fechtnerová, Žebrakov, 11. června 2021

¹⁵⁷ Rozhovor s Františkem Valentou vedla Tereza Fechtnerová, Lhota Bubeneč, 17. září 2019

k události došlo, ale i výpovědi a podpisy svědků v případě dalšího projednávání odškodnění. Na bezpečnost se důkladně dozíralo:

[...] když byly třeba fility, to bylo něco mezi břidlicí a jílema, dost to padalo, měli jsme dost smrtáků, tak se muselo hodně dbát na to, aby ta bezpečnost práce byla zachovaná, takže se dělalo systémem, že ta bezpečnost práce se hodně hlídala. Hodně se to hlídalo.¹⁵⁸

Domnívám se, že bezpečnost se dodržovala nejen kvůli předpisům a směrnicím, které to přikazovaly, ale především na to kladli důraz samotní havíři kvůli své vlastní bezpečnosti i bezpečnosti svých kolegů a přátel v podzemí. Dokládá to i tato upřímná citace, která nemusí být vůbec interpretována, protože její sdělení říká vše podstatné:

Ta solidarita v podzemí byla obrovská, ty lidi prostě i za toho kamaráda by dali vlastní život, takže dělali všechno proto, aby ho dostali, když to šlo.¹⁵⁹

Všichni narátoři v podzemí zažili takový úraz, který si žádal neschopnost práce. Paradoxně žádný z nich *na neschopenku* nikdy marodit nešel (pochopitelně dovoloval-li to zdravotní stav). Domnívám se, že pro zraněného havíře bylo výhodnější vzít si řádnou dovolenou, než jít marodit, protože tak měl stálý přísun peněz. Nakonec stejně ti narátoři, kteří marodit šli, se věnovali jiné práci, melouchům.

Povolání horník s sebou nese i riziko smrtelného úrazu. Ani to nebylo na UD výjimkou. Jakmile ale došlo ke smrtelnému úrazu na pracovišti, byla situace vyšetřována mimo jiné kriminální policií:

Já když měl smrták, tak mě mydlila kriminálka. Ta tam byla dřív, než nás vytáhli a dostali do nemocnice. A taky ředitelství. Já jim to všechno řekl několikrát a oni pořád znova a znova. Pak mi dal někdo aspoň napít a pak mě už nasrali, protože to bylo pořád „a co myslíte, mohlo se tomu předejít?“ A to zařval mukl, 35 tun na něj lehlo, ještě jsme ho viděli, utrženou hlavu. My tam stáli, to se jenom zakouřilo. Běžel jsem pro doktora, někdo z vedení tam přijel. Klukovi se už nedalo pomoci. A oni to potřebovali na někoho hodit. Normálně jsem se z toho sesypal.¹⁶⁰

Z výpovědi výše jsou patrné hned dvě věci. První z nich, že při smrtelném úrazu se o to více dbalo na prošetření dodržení bezpečnostních pravidel na pracovišti, takže přítomni byli bezpečnostní technici, pracovníci z báňského ředitelství i odbory včetně policie. Za druhé lze evidovat nátlak, který kriminální policie při vyšetřování smrtelného úrazu činila na předáka kolektivu. To ostatně dokládá poslední věta, kterou narátor vyjadřuje psychické vypětí, které z vyšetřování i ze samotné události, jež měla fatální následky, pociťoval.

Obecně riziko vážného zranění nebo dokonce smrtelného úrazu vnímali narátoři s respektem. Sami zdůrazňovali potřebu dodržování bezpečnostních podmínek, ačkoli se našli jedinci, kteří

¹⁵⁸ Rozhovor s Vlastimilem Altnerem vedla Tereza Fechtnerová, Praha, 21. srpna 2019

¹⁵⁹ Rozhovor s Vlastimilem Altnerem vedla Tereza Fechtnerová, Praha, 21. srpna 2019

¹⁶⁰ Rozhovor s Josefem Králem vedla Tereza Fechtnerová, Žebrakov, 11. června 2021

jej porušovali. Nicméně všichni si byli vědomi toho, že vykonávají nebezpečnou práci, při které se mohou vážně zranit nebo přijít o život. Potvrzuje to například tato věta:

Bylo to tam o držku. Museli jsme se hlídat navzájem, protože stačila drobná chyba a bylo po prdeli [...] nedá se říct, že bysme měli strach. Spíš respekt, protože ta hornina byla fakt nevyzpytatelná [...] vem si, že jsi na dvacátým patře, to bylo tisíc metrů pod zemí. Strach tam nebyl, respekt jo. Člověk nad tím nesměl moc přemejšlet.¹⁶¹

Z této narace je zjevné, že horníci si nebezpečí, které k fárání bezprostředně patřilo, uvědomovali. Zajímavé je zjištění, že nepocíťovali strach, ale – jak sám narátor říká – respekt. Zdá se to být pochopitelné, protože se strachem by v takovém prostředí asi nikdo dlouho nevydržel. Všichni narátoři pracovali v podzemí déle jak deset let. Představa mít minimálně deset let každý den po osm hodin strach o vlastní život, je destruktivní. Evidentně tak v sobě museli horníci tuto obavu potlačit, což vyústilo k vypěstování si respektu a určitému odstupu od vtíravých myšlenek na tamní nebezpečí, které může znamenat i smrt.

3.5 V záři uranu

Hornická práce vždy patřila k těm fyzicky náročnějším povoláním. Havíři byli v dolech vystaveni nejen nesmírně namáhavé práci, ale navíc tuto dřinu vykonávali v prostředí, které vyžadovalo zvláštní opatření pro ochranu jejich zdraví. Horníci na uranu se den co den setkávali nejen s možností vážných úrazů a nepříznivým ovzduším plného prachu, plísní a jiných pro plíce škodlivých látek, ale také s možnou radioaktivitou získávané suroviny. Právě v uranové rudě je totiž přítomno radium, které svou přeměnou nechá vzniknout nebezpečný radon.

Ačkoli horníci při nástupu do zaměstnání museli projít vstupním školením, v rámci kterého byli mimo jiné informovaní o tom, že vytěžovaný uran je radioaktivní, informovanost o nebezpečí z ozáření byla nízká nejen mezi horníky, ale i obyvateli Příbrami; vědělo se, že uran je nebezpečný, ale co ve skutečnosti může způsobit, bylo nejasné. Zemědělci jej sice nazývali *černá smrt*, ale když se stal uran strategickou a velmi cennou surovinou, riziko z ozáření šlo stranou:

Třeba v Bohutíně [...] tam sedlák oral a vyvalil se černej kamen [...] Ti dědkové to zazdívali, oni se toho báli. Tak byla nějaká zarážka, tak to tam zazdili. A věděli o tom, že tam je a řekli to v hospodě. A nejednou ono to mělo velkou cenu. Tak když se neplnilo, tak havíři chodili a pár kousků tam vyšťourali.¹⁶²

Výhody, které práce v UD nabízela, často u mladých lidí převažovaly nad tou nejdůležitější nevýhodou, totiž možností trvalého poškození zdraví. V prvních letech, kdy byl tlak na rychlost získání uranové rudy největší, horníci na dobývkách pracovali v opravdu nevyhovujících podmínkách a často se dostávali do přímého styku s radioaktivním

¹⁶¹ Rozhovor s Františkem Valentou vedla Tereza Fechtnerová, Lhota Bubeneč, 17. září 2019

¹⁶² Rozhovor s Jaroslavem Fousem vedla Tereza Fechtnerová, Žebrakov, 11. června 2021

materiálem, protože se ruda ukládala ještě do dřevěných bedýnek.¹⁶³ Takto ručně vybíraná nejkvalitnější ruda byla tvořena čistým uraninitem¹⁶⁴ a horníci konkrétně za tuto práci získávali vysoké prémie.¹⁶⁵ Na riziko ozáření se příliš nedbalo a pro vysokou odměnu měli havíři o práci na bohatých dobývkách velký zájem bez ohledu na své zdraví. Bezpečnostní a hygienické předpisy s ohledem na riziko ozáření se ještě ani v 70. letech příliš nedodržovaly. Dokládá to svědectví, dle kterého havíři běžně svačili přímo v radioaktivním prostředí v důlních chodbách:

*[...] v jedný ruce svačina, v druhý cigáro a jedli jsme to tam úplně normálně.*¹⁶⁶

Ostatně výše uvedená citace nepotvrzuje pouze to, že se bezpečnostní podmínky pro eliminaci radioaktivního záření nedodržovaly, ale zároveň že strach z ozáření byl minimální. Tato minimální obava přitom nemusela být nutně způsobená nízkou informovaností o radioaktivitě získávaného materiálu, ale například tím, že horníci přicházeli do bezprostředního kontaktu s uranovou rudou třeba až po roce lamačských a trhačích pracích. Ani dozimetr, který jim měl ukazovat hodnoty o naměřeném uranu v ovzduší, málokdy stanovené normy překročil. Navíc při výstupu ze šachty musel každý horník projít citlivým rámem, který měřil radioaktivitu a v případě, že zaznamenal ozáření, musel být horník okamžitě dekontaminován. Žádný z narátorů se ale s tímto případem nikdy nesetkal.

Svou silou je radioaktivní záření uranu srovnatelné s rentgenovým zářením, které má na zdraví člověka v nadměrném množství neblahý vliv. V jeho důsledku mohou vzniknout různá nádorová onemocnění, přičemž u horníků uranových dolů byla typická rakovina plic, běžně nazývána jako jáchymovská nemoc. Žádný z narátorů rakovinu plic neprodělal. Domnívám se, že velmi záleželo na tom, do jakého kontaktu a na jak dlouho se horník s radioaktivitou dostal a navíc v jaké podobě; na některých dílech se uran nacházel ve formě těžkého čistého smolince, jinde v písku jako milimetrové černé kamínky.¹⁶⁷ Navíc člověk neznalý dolování a hledání zrudněné žíly by očekával, že horník je vystavený záření možná už ve chvíli sfárání. Ve skutečnosti se horníci dostali k žíle až za několik měsíců práce.

Ze všech nepříznivých podmínek, ve kterých horníci svou profesí vykonávali, se hygieničtí pracovníci obávali nejvíce výskytu radonu. Onemocnění plic způsobené vdechováním radioaktivního prachu, aerosolu, obsahující oxid křemičitý, se nazývá silikóza. Může způsobit

¹⁶³ Dle narátora Václava Šultyse se vyprávělo, že dřevěné bedýnky nosili havíři ručně a opírali si je o břicho. Opřená bedýnka s uranem pak měla způsobovat ozáření hlavně v této oblasti a dala tak častěji vzniknout onemocněním dutiny břišní. K této problematice se mi nepodařilo dohledat žádného materiálu, který by jej potvrdil či vyvrátil. Z rozhovoru s Václavem Šultysem, mimo nahrávací zařízení

¹⁶⁴ Jako čistý prvek se uran v přírodě nevyskytuje, ale je přítomen v uranových rudách ve formě minerálů, k nimž uraninit, obsahující až 88 % uranu a známější hlavně jako uranová smolka, smolince či uranová čern, patří.

¹⁶⁵ Vzhledem k tomu, že na bohatých dobývkách se mohl plán plnit na 250-300 %, byly platy těchto horníků opravdu enormně vysoké. Mohly dosáhnout až 20 000 Kčs v nové měně. Oproti tomu vězeň byl za stejný výkon v tomto prostředí odměněn zhruba 6 500 Kčs. Ale z toho se jim dostalo jen 400 Kčs kapesného, protože 200 Kčs jim bylo ukládáno na osobní konto, dalších 200 Kčs bylo zasíláno rodině a se zbytkem hospodařilo vedení lágru. In: LEPKA, František. *Český uran 1945-2002: Neznámé hospodářské a politické souvislosti*. Liberec: Knihy 555, 2003, s. 16.

¹⁶⁶ Rozhovor s Josefem Králem vedla Tereza Fechtnerová, Žebrakov, 11. června 2021

¹⁶⁷ Pro představu uvádím, že tohoto písku se muselo vytěžít okolo 3000 tun pro získání 0,5 kilogramu uranu. Rozhovor s Vlastimilem Altnerem vedla Tereza Fechtnerová, Praha, 21. srpna 2019

obyčejné zaprášení plic projevující se dočasným dráždivým kašlem, ale je-li prach biologicky agresivní, pak člověku způsobuje téměř doživotní problémy s dýcháním s rizikem selhání plic. Biologicky agresivní prach obsahuje hranaté částice s ostrými hroty, které mechanicky poškozují měkké tkáně dýchacího ústrojí, konkrétně plicní sklípky. Ve chvíli, kdy se horník v podzemí nadýchal a po vyfárání na povrch jej v prvních zhruba třech dnech dostatečně nevydýchal, rozštěpil se radon na další částice vyšší stupnice s poločasem rozpadu 1500 let a schopností vypálit do plicního sklípku mikroskopickou díрку. Ochrannou reakcí organismu bylo poškozený sklípek obalit vápennou skořápkou, která ale zmenšovala horníkům vitální kapacitu plic.¹⁶⁸ Životní styl horníků, kouření a nadměrné požívání alkoholu, ukládání radonu podporovalo.

Troufám si tvrdit, že proto bylo povinné snímkování plic tak důležité; lékaři na rentgenu mohli včas zaznamenat změny na plicích a horníky případně vyřadit z provozu pro nemoc z povolání. Ani v tomto případě žádný z narátorů silikózu plic neprodělal.

Preventivní prohlídky měly zamezit nemoci z povolání. V případě, že bylo zjištěno ohrožení choroby z povolání, byl horník odvolán ze svého pracoviště a již nemohl fárat. Pro něj to znamenalo jediné: ztráta vysokého výdělků, protože se dostal na povrchové práce, na které se nevztahovaly nadstandardní mzdy ani zaměstnanecké benefity. V zájmu každého horníka v této chvíli bylo, aby mu nemoc z povolání byla skutečně diagnostikována. Nevrátil se sice do podzemí, ale ke mzdě, která mu náležela za práci na povrchu, měl navíc vyměřený měsíční doplatek do průměrné mzdy, na kterou měl nárok v podzemí, a to až do nástupu do starobního důchodu.¹⁶⁹

V souvislosti s výše uvedeným, aby byla vyloučena možnost profesního onemocnění, byli horníci po odpracování určitého počtu směn přerazováni na práci na povrch. Jednalo se o tzv. expozici. Tento počet byl v roce 1979 ustanoven na 2100 směn za kariéru horníka.¹⁷⁰ Vzhledem k tomu, že v podzemí byla práce finančně lépe ohodnocena, valná většina horníků se s přesunem *nahoru* špatně smířovala. Netroufám si tvrdit, že by jim bylo jejich zdraví lhostejné, jejich odmítavý postoj k odchodu z podzemí na povrch vycházel ze dvou předpokladů: jednak, že o nebezpečí radioaktivního záření na jejich zdraví byli velmi málo informováni; jednak kvůli finančnímu a zaručeně nižšímu mzdovému ohodnocení, kterého se jednoduše nechtěli vzdát.

Odchod na povrch tak někteří vnímali jako finální tečku nejen za svou kariérou horníka, ale celkově ukončení spolupráce s UD:

Jak mi řekli, že jdu na povrch, tak jsem se šachtama skončil, protože to bylo prostě kvůli těm benefitům, který se ale vázaly jenom na to podzemí. A to bylo supr všechno, výplata, svačina, ten ZÚNZ. O ty horníky dole bylo postaráno jinak než nahoře, proto jsem tam chtěl do podzemí.¹⁷¹

¹⁶⁸ DINIŠ, Stanislav. *Atomová fyzika a elektronová struktura látek*. Praha: Matfyzpress, 2019, s. 96-99.

¹⁶⁹ Archiv DIAMO, Fond UD PB - NAD 5, lok. č. 212/586, evid. č. 199, kar. 2 – Expozice od r. 1979.

¹⁷⁰ Tamtéž.

¹⁷¹ Rozhovor s Bohumilem Habrem vedla Tereza Fechtnerová, Příbram, 4. června 2021

Zajímalo mě, zda se odchod z UD tohoto typu, čímž nemyslím odchod do starobního nebo invalidního důchodu, projevil například ve společenském statusu daného horníka. Narátor mi to nicméně vyvrátil:

Vůbec jakoby nic se nezměnilo, jenom ty peníze už nebyly takový, ale tak s tím se dá žít. Ale prostě pořád jsem byl bejvalej uraňák, s klukama do hospody nebo tak, to se jako nijak nepřetrhlo.¹⁷²

Je velká škoda, že z výše uvedené citace nejsou cítit emoce, které mi narátor spolu s ní předkládal. Ačkoli nepotvrdil, že by obecně ve společnosti pocítil nějaké znevýhodnění po opuštění UD nebo mezi svými bývalými kolegy a přáteli, z jeho výpovědi byla evidentní jistá dávka lítosti (rozplakal se) nad tím, že podzemí a nakonec celý podnik opustil. Koneckonců jak jsem již řekla a věnuji tomu i kapitolu 3.12 síla kolektivu, v podzemí mezi horníky vznikalo silné kolegiální i přátelské pouto a po více jak deseti letech spolupráce bylo těžké tyto vazby zpřetrhat i pro tak *silné* chlapy, jako byli horníci.

3.6 Na vydejchání do lázní

V rámci nadstandardní lékařské péče měli horníci nárok na pobyt v lázních. Na uranu tomuto pobytu říkali *vydejchání*. Léčebné lázně Štós se nacházejí uprostřed Volovských vrchů, což je největší část Slovenského rudohoří. Tyto lázně byly pro potřeby uranových dolů přednostně vyčleněny a zaměstnanci pracující v rizikovém prostředí sem byli na základě doporučení závodních lékařů vysíláni od roku 1965. Každý pracovník v rizikovém prostředí mohl čerpat až třítýdenní léčebný pobyt ve Štósu jednou za tři roky.¹⁷³ Účast v lázních byla v rámci rekonvalescence povinná a v případě, že se jí horník neúčastnil, hrozil mu postih ve formě zákazu fárání. Jak již víme, to byl pro horníka největší trest.

Místo tohoto léčebného střediska není náhodné. Nadmořská výška dosahující až 650 metrů nad mořem v kombinaci se slunečnými dny a prostředím rozsáhlého lesoparku vytváří ideální klimatické podmínky pro rehabilitaci dýchacích cest. Léčba byla doplněna ještě o pobyt v blízké Jasovské jeskyni v rámci alternativního přístupu k léčbě dýchacích cest, tzv. speleoterapie. Lázně od roku 1963 disponovaly první klasickou finskou saunou. Mezi základní procedury tak patřilo saunování, skotské stříky, inhalace, pobyt v páře, masáže tryskou a parafinové zábaly na ruce. Narátoři si samotnou lázeňskou léčbu převážně chválili. Nicméně docházka na jednotlivé procedury byla spíše benevolentní, protože na základě domluvy se zdravotní sestrou se na ně havíři nemuseli vždy dostavit:

Já jsem dal sestřičce vždycky bomboniéru, aby mi tam udělala tu čárku a já na ty inhalace nemusel.¹⁷⁴

Podplácení nebylo výjimkou ani v lázeňských zařízeních, nicméně nasnadě je otázka, proč se horníci chtěli některým procedurám vyhnout? Troufám si tvrdit, že odpověď jsem našla

¹⁷² Rozhovor s Bohumilem Habrem vedla Tereza Fechtnerová, Příbram, 4. června 2021

¹⁷³ Archiv DIAMO, Fond UD PB - NAD 5, lok. č. 212/586, evid. č. 145, kar. 4 - Vnitřní směrnice lázně a ozdravné pobyty.

¹⁷⁴ Rozhovor s Josefem Králem vedla Tereza Fechtnerová, Žebrakov, 11. června 2021

poměrně snadno a vůbec nesouvisí s tím, že by nabízené relaxační služby byly nekvalitní, nepříjemné či zbytečné. Odpověď na tuto otázku je potřeba hledat v jiné oblasti, a to volnočasových aktivitách, které lázně (ne)nabízely.

Možnosti volnočasových aktivit byly v lázních velmi slabé. Procedury probíhaly zpravidla dopoledne a odpoledne včetně večerů byly volné pro vlastní zábavu. Často tak havíři trávili čas na baru, který ale nebyl dle jejich představ, protože zásoby alkoholu byly na tak velké množství lidí v jednom lázeňské zařízení nedostatečné.¹⁷⁵ Často se vydávali na různé procházky po okolí a poznávali místní hospody:

Tak jsme šli třeba do toho Smolníka a tam byla hospoda, kde ta paní hospodská vařila vynikající grog, nic lepšího jsem nepil [...] Nebo nám svařila víno, to nalila svařený s těma svýma přísadama do tý lahve, nalila nám to na stůl a my jsme to teplý víno si nalejvali z tý lahve [...] Ve Štосу v hospodě měli vynikající věc, a to byla paprikovice. My jsme to neznali a to byla jako slivovice, ale ne nějaká samohonka doma, ta měla originál vinětu, na tom byla paprika a ten panák tý paprikovice byl jako vodka s tou paprikou, s příchutí. Pálilo to, jako páli feferonka a strašně nám to chutnalo. No, dojít do toho střediska po svejch, to bylo něco.¹⁷⁶

Možná právě kvůli nedostatečně zajištěnému programu ve volném čase se havíři upínali na zábavu ve společnosti alkoholu. Jeden z narátorů vystihl ozdravné pobyty v tuzemsku i zahraničí poměrně jasně, když řekl, že *ve skutečnosti to byl velký závod s chlastem.*¹⁷⁷ Právě v tom vidím důvod, proč měli někteří havíři snahu se procedurám vyhnout; jednoduše proto, že společnost alkoholu po celé odpoledne a večer způsobila, že druhý den nebylo sil se na procedury dostavit v důsledku střízlivění. Ostatně to lze vyčíst i v této výpovědi:

Bylo to divoký, bylo to hodně divoký. Tři neděle fakt v lihu. Člověk tam odsud přijel víc zmakej jak ze šachty [...] Bolehlav se vždycky druhej den zapil.¹⁷⁸

Je obecně známo, že právě lázně Štós byly příležitostí k všeobecnému veselí ve společnosti alkoholu. Ačkoli místní bar nedisponoval jeho bohatou zásobou, nebyl problém dovézt si vlastní, případně jej opatřit v okolí. Koneckonců důvod k zábavě za popíjení alkoholu si horníci našli na jakékoli rekreaci, což jednoznačně potvrzuje i vyjádření jednoho z narátorů:

To, že se v Piešťanech chlastala první liga, tak v Soči se chlastal světovej pohár.¹⁷⁹

Alkohol do hornického prostředí prostě patřil. Ať už na rekreacích nebo v příbramských hospodách, bylo jednoduše normální *zajít na jedno* nebo na panáka, a to bez primárního úmyslu přivést se do alkoholového opojení za každých okolností. Byl to jednoduše společenský aspekt určité skupiny lidí, který je stmeloval. Více o hornících a alkoholu v kapitole 3.10 život společenský.

¹⁷⁵ Například v roce 1979 vyjelo na podzimní turnus do Štосу 204 horníků. Archiv DIAMO, Fond UD PB - NAD 5, lok. č. 212/586, evid. č. 145, kar. 4 - Vnitřní směrnice lázně a ozdravné pobyty.

¹⁷⁶ Rozhovor s Václavem Králem vedla Tereza Fechtnerová, Vlašim, 6. června 2021

¹⁷⁷ Rozhovor s Jaroslavem Fousem vedla Tereza Fechtnerová, Žebrakov, 11. června 2021

¹⁷⁸ Rozhovor s Josefem Králem vedla Tereza Fechtnerová, Žebrakov, 11. června 2021

¹⁷⁹ Rozhovor s Vlastimilem Altnerem vedla Tereza Fechtnerová, Praha, 21. srpna 2019

Nezajištěná volná zábava byla v lázních skutečně tristní a někteří narátoři kvůli tomu celý pobyt označili jako polepšovna. Snažili se proto sami najít vyžití, které se mnohdy ukázalo jako naprosté fiasko, jak dokládá úsměvným zážitkem i jeden z narátorů:

Televize nehrála, pak jeden přivezl porno a že budeme koukat na porno a to bylo hrozný, to tam hekali, tak jsme to vypli, protože k čemu je dobrý porno, když nejmladší bába tam byla ta v kuchyni, co škrabala brambory a tý bylo sedmdesát.¹⁸⁰

Celá tato situace nakonec vedla i k tomu, že někteří vnímali lázně jako ztrátu času a chtěli se dostat domů. To samozřejmě oficiálně nebylo možné, lázně byly povinné a v případě předčasného ukončení rekonvalescenčního pobytu hrozil horníkům postih ve formě zákazu fárání. Ačkoli na ozdravné pobyty jezdili dozorci, havíři se snažili najít možnosti, jak se z pobytu dostat pryč, aniž by jim hrozil trest. Jako jedno z východisek bylo podplacení správce střediska:

[...] A ten správce tam dělal takový prkýnka, něco na to vyřezával, a řekl nám „klidně si jeďte domů, ale musíte si ode mě koupit za stovku to prkýnko.“ Tak jsme si ho koupili a jeli jsme domů [...]. Doma potmě, aby nás nikdo nevyhmátl, že nejsme na rekreaci.¹⁸¹

Jiný narátor vyřešil povinnou účast ve Štосу rovněž zajímavě:

Já, když jsem měl jet do Štосу a nechtělo se mi, tak jsem dal poukaz svojí ženě, ona byla taky zaměstnanec UD, dělala v technický účtárně na šachtě. Tak šla jako za mě. Byla tam tři neděle na ozdravným pobytu místo mě.¹⁸²

Nakonec si troufám tvrdit, že lázeňské pobyty nebyly příliš oblíbené z toho důvodu, že havíři v jejich průběhu byli placeni nemocenskou dávkou. Možná, že kdyby byly pobyty hrazeny průměrnou mzdou, jako například preventivní lékařská vyšetření, oblíbenost těchto pobytů by stoupla a havíři by se jim nesnažili vyhnout.

Cesta na Slovensko byla hrazená podnikem. Jezdilo se vlakem z Prahy do Košic a odtud autobusem do Štосу, kde bylo jízdné včetně zpáteční cesty proplaceno horníkům v hotovosti na ruku. Zde se setkáváme se zajímavým zjištěním, a totiž že jízdné na zpáteční cestu havíři často investovali nikoli do jízdenky na vlak, ale do letenky, kterou si zakoupili v Košicích na letišti na poslední termín rekreace v lázních. Primárním důvodem bylo ušetření času, který by jinak trávili na cestě vlakem:

Letadlo nám neplatili, to vůbec ne. Ale ta cesta tam a zpátky vlakem dala na tu letenku, takže jsme prakticky nic nedopláceli. Jistě, kdybychom jeli vlakem, tak člověk mohl přivést nějaký peníze, ale tak jsme to utratili za letenku a člověk byl za dvě

¹⁸⁰ Rozhovor s Jaroslavem Fousem vedla Tereza Fechtnerová, Žebrakov, 11. června 2021

¹⁸¹ Rozhovor s Jaroslavem Fousem vedla Tereza Fechtnerová, Žebrakov, 11. června 2021

¹⁸² Rozhovor s Vlastimilem Altnerem vedla Tereza Fechtnerová, Praha, 21. srpna 2019

*hodiny v Praze [...] Nikdy jsem zpátky vlakem nejel, vždycky třikrát a třikrát jsem letěl zpátky letadlem.*¹⁸³

Ve výše uvedené výpovědi lze sledovat fakt, že horníci byli natolik dobře finančně ohodnoceni, že nebyli nuceni ušetřené peníze za jízdné vlakem dovést domů a vložit například na chod domácnosti.

Dále byli pracovníci uranových dolů posíláni na léčebný pobyt do klimatických lázní Bad Sulza v Durynsku v tehdejší NDR. Pobyt v těchto lázních se po dobu sedmdesátých a osmdesátých let uskutečňoval na základě vzájemné výměny pacientů. Týkal se však jen několika osob ročně. V případě narátorů ve výzkumu se nikdo těchto výměnných pobytů nezúčastnil.

Současně se v normalizační době staly populární přímořské léčebné pobyty. Jezdilo se zejména do bývalé Jugoslávie, států Sovětského svazu, ale dokonce i do Řecka. V době, kdy i do socialistické Jugoslávie nemohl člověk vycestovat bez cestovní doložky a do kapitalistického Řecka nebyla pro obyčejného člověka šance se dostat, byly tyto zájezdy více než lákavé. Každý rok se uskutečnilo zhruba 200 čtrnáctidenních přímořských pobytů pro vybrané jedince.

*[...] ten doktor mě napsal do Jugoslávie na pobyt na ty plíce, ale neprošel jsem. Protože to muselo projít přes KSČ, vedení dolů, ROH [...] Čekal jsem čtyři roky.*¹⁸⁴

Citace pochází z výpovědi narátora, který byl zatížen jistým *škraloupem* (jeho bratr emigroval po roce 1968 do Kanady). Je tak zřejmé, že jedinci, kteří byli odesíláni na přímořské pobyty, museli splňovat základní požadavek státu: nebýt nepohodlný.

Žádost o rekreaci v zahraničí si zaměstnanec mohl podat sám na ROH. Ve skutečnosti ale nápor na zahraniční rekreaci nebyl tak velký, jak by se dalo očekávat.¹⁸⁵ Domnívám se, nižší zájem byl způsobený tím, že z výdělečného hlediska nebyly tyto ozdravné pobyty pro horníky lukrativní. Ať už pobyt v lázních nebo v zahraničí, vždy se jednalo o preventivní léčebnou péči, která byla hrazena stejně jako nemocenská. Na jednu stranu se může zdát zvláštní, že by čtrnáctidenní nebo třítýdenní pobyt byl z finančního hlediska pro horníky zátěží. Na druhou stranu to byla otázka individuální priority a možná nakonec i jisté nevole přijmout následující měsíc mzdu nižší o rozdíl, který tento pobyt způsobil.

Posledním opatřením na zvýšení léčebné péče touto lázeňskou formou byly v polovině osmdesátých let pořádány pro pracovníky z dolů rekondiční rehabilitační pobyty. Pořádaly se nejen v Československu, jako Mariánských Lázních, Bardejově, Piešťanech a Karlových Varech, ale také v zahraničí, zejména v Sovětském svazu, na Jaltě či v Bulharsku na tradičních Zlatých pískách a Slunečním pobřeží. Právě výjezdy do zemí Sovětského bloku umožnily horníkům srovnání toho, co jim bylo často předhazováno jako vzor v tuzemsku.

¹⁸³ Rozhovor s Václavem Králem vedla Tereza Fechtnerová, Vlašim, 6. června 2021

¹⁸⁴ Rozhovor s Jaroslavem Fousem vedla Tereza Fechtnerová, Žebrakov, 11. června 2021

¹⁸⁵ V roce 1981 byl vypsán zájezd do Dagomysu v Sovětském svazu pro 50 horníků. Zúčastnilo se ho jen 30 lidí. Archiv DIAMO, Fond UD PB - NAD 5, lok. č. 212/586, evid. č. 145, kar. 4 - Vnitřní směrnice lázně a ozdravné pobyty.

Díky tomu si tak mohli vytvořit sami obrázek na celý komunistický režim. Před výjezdem do zahraničí (do míst spadající pod sovětskou sféru vlivu) a po dobu pobytu byli pracovníci upozorňováni na důležitost mlčenlivosti:

A taky jak jsme nesměli nikde nic říkat, to vždycky ten obuch, co to měl na starosti, tak říkal „heďte se, budou vám nabízet pítí, děvčata zadarmo, nic nesmíte říkat“. Vozili nás, starali se o nás jak o vlastní, obědy, popít něco, hotel, výlety na moře. A pořád „nesmíte nic říkat.“¹⁸⁶

Z výše uvedené výpovědi lze vysledovat, jak důležitá mlčenlivost pro režim byla; jistým úplatkem za ni mohly být zmíněné nadstandardní služby, které byly horníkům hrazeny podnikem.

Úsměvný, byť na jednu stranu smutný obraz Sovětského svazu předkládá jiný narátor:

[...] pak jsme šli do fauny a flory. Nějaký bylinky a pak že si přivezli od nás bažanta a budou ho rozmnožovat. Tak mu říkám „Vajlo, to nedokážeš“. „Proč?“ Tak mu povídám „ty vole, ty máš samý kohouty, k tomu potřebuješ ještě slepice, ta není tak hezká, ta je ošklivá, ale na jednoho kohouta jich musíš mít devět, ale jestli tady máš padesát bažantů, tak kluci buzeranti musejí mít hlad, ti potřebujou pipky“. Ale prej ne, že to udělají i bez pipek.¹⁸⁷

Zaostalost východních států je z této citace naprosto jasná. Narátoři ve svých výpovědích potvrdili i tamní otřesné hygienické podmínky a nedostatek spotřebního zboží. A nakonec i nelibost místní policie při pořizování jiných fotografických snímků než soch soudruha Lenina:

[...] zvenku měli krásnej obchodní dům. Oni na to byli všichni hrdý. Tak jsme se tam šli podívat, a že koupíme něco na památku pro rodinu. Tam samej Lenin, nikde nic. A pak další zážitek, to bylo osmýho března, tak jsem si myslel, že MDŽ, bylo náměstí plný lidí, samozřejmě jenom chlapi, ženský musely makat. Že přijde chlast. Bylo to tajný, to se nesmělo vědět, že do krámů přijde chlast. Nevěděli, co přesně, ale byl to alkohol. A potom večer nosily maminky s dětma tatínky domů. Ale to se týkalo jen těch pohlavářů, na ten plebs už nic nezbylo. No a chtěli jsme udělat pár foto. V tu ránu, nevím, kde se vzal, a že foto neuděláme. Ať si fotíme kostel a Lenina, ale tohle ne, že nebudeme fotit ožralý velení na náměstí. No chápeš to?¹⁸⁸

Z výše uvedené narace (a z výpovědí jiných narátorů, které se této citaci velmi podobají) na jednu stranu pociťuji nevědomou naivitu horníka, který chtěl z výletu přivést něco rodině, ale nebylo co. Zároveň se při plném náměstí domníval, že jde o oslavy, ale zklamání přišlo záhy. Nakonec se setkal i s nevolí tamní policie, když chtěl zachytit skutečný život v Sovětském svazu. Na stranu druhou je evidentní, že ho místní podmínky nijak nepřekvapily a naopak utvrdily v tom, že tento režim, který vládne i v Československu, není v pořádku.

¹⁸⁶ Rozhovor s Josefem Králem vedla Tereza Fechtnerová, Žebrakov, 11. června 2021

¹⁸⁷ Rozhovor s Václavem Šultyssem vedla Tereza Fechtnerová, Třebusice, 29. června 2021

¹⁸⁸ Rozhovor s Jaroslavem Fousem vedla Tereza Fechtnerová, Žebrakov, 11. června 2021

Zaměstnanci měli možnost rekreací i se svými rodinami. K tomu taktéž sloužila podniková rekreační střediska či tuzemská a zahraniční zařízení, ve kterých byly pobyty zajištěny odborovou organizací nákupem poukazů. Dle archivních materiálů do roku 1989 využilo tuto formu dovolené každoročně až 5 500 pracovníků.¹⁸⁹ Prvním takovým rekreačním střediskem se stal areál dřevěných chatek v Krkonoších. Mohlo se jet také do střediska v Kamýku nad Vltavou, které disponovalo nejen chatkami, ale i společenskou budovou s jídelnou. V roce 1963 společnými silami zrekonstruovali zaměstnanci uranových dolů chatu Mír v Srní na Šumavě. Dnes je tato chata přejmenována na Povydrří a slouží stále svému původnímu účelu. Horníci si možnost rekreací v těchto lokalitách velmi chválí; mohli se jich totiž účastnit rovněž i jejich ženy a děti. Ostatně na setkávání rodin a poznávání se v době tzv. normalizace velmi rádi vzpomínali.

3.7 „Vážený pane soudruhu, prosím jeden byt“

Uranový průmysl vynaložil kromě technických a vědeckých investic také mnoho nákladů do mimo výrobních produktů. Prudký rozvoj uranového průmyslu vyžadoval stále větší množství zaměstnanců. Podnik tak musel započít rozsáhlou bytovou výstavbu. Postupně tak vznikala nová sídliště s komplexním vybavením v Příbrami a okolí. Do roku 1985 bylo předáno do užívání celkem 27 000 bytů.¹⁹⁰

Problematika ubytování zaměstnanců se táhla už od počátku zahájení těžby uranu. Ve 40. letech se využívaly stávající ubytovny a dokonce i zkonfiskované zámecké budovy v Hluboší a v Bukové u Příbrami. Když se ale ukázalo, že příbramské uranové ložisko je svým rozsahem v Československu i ve světě ojedinělé a jeho zrudnění sahá do hloubek větších než jeden kilometr, bylo jasné, že k jeho vytěžení bude potřeba několik desítek let a několik tisíc pracovníků. Nabídka dobrého výdělku a další sociální výhody lákaly do Příbrami stále více nových pracovních sil z celého Československa. Město ale pro takový počet lidí nemělo ubytovací kapacitu. Rodinné prvorepublikové domky na okraji Příbrami byly téměř na padesát let jedinými, které zde byly postaveny. Kvalita stávajících nájemních bytů byla ještě na začátku 70. let stále nedostatečná. Většinou byl původní byt tvořen jednou obytnou místností a vlastní toaleta s koupelnou byla velkou cenností. Omítka ze stěn opadávala až na viditelnost cihel, ústřední topení nedokázalo studený byt vytopit a plíseň často vedla od podlahy ke stropu:

[...] pak jsem dostal garsonku, ale přšelo do ní, zeď byla celá plesnivá a nikdo to nechtěl, tak jsem to vyhmátnul zasejč já.¹⁹¹

Tato citace pochází z výpovědi narátora, již jsem o něm hovořila, který nebyl pro režim zcela neutrální (bratr emigrant po roce 1968). Často se kvůli tomu setkával se znevýhodněním, které je rovněž evidentní i z poslední části jeho vyjádření.

¹⁸⁹ Archiv DIAMO, Fond UD PB - NAD 5, lok. č. 212/586, evid. č. 52, kar. 1 - Rekreace 1975-1989.

¹⁹⁰ Archiv DIAMO, Fond ČSUP GŘ, lok. č. 217/2/4/5, evid. č. 41, kar. 2- Byty, rekreace, ZÚNZ, stravování, pracovní síly, 1987.

¹⁹¹ Rozhovor s Jaroslavem Fousem vedla Tereza Fechtnerová, Žebrakov, 11. června 2021

Vedení uranového průmyslu bylo nuceno se nad otázkou ubytování svých pracovníků zamyslet. Bylo rozhodnuto, že k ubytování horníků a jejich rodin bude vystavěno nové sídliště.¹⁹² To mělo celkově ubytovat až 17 000 nových obyvatel Příbrami. Bylo koncipováno ve stylu socialistického realismu stejně jako jiná sídliště stavěná v této době. Tvořilo jej několik obytných budov, které byly doplněny o stavby občanské vybavenosti a školami. Nacházelo se v blízkosti náměstí Velké říjnové socialistické revoluce.¹⁹³ Budovy byly zděné, většinou tří až pětipodlažní a bez okázalého zdobení. Některé byly opatřeny znázorněním šťastných obyvatel.

Dostali jsme byt tři jedna, i když pokoj byl velikej, ten měl třicet metrů, ten obývací, dětskej měl deset metrů, ložnice, kuchyň, ale byly to pokojíky pro děti, ten pokoj stačil a bylo to dobrý. Bylo to ještě v těch starejch původních barácích.¹⁹⁴

Bytové domy postaveny v padesátých letech sloužily pro ubytování zaměstnanců do samotného konce činnosti podniku. Navíc díky nim mohli být přijímání zaměstnanci na základě příslibu, že jim bude podnikový byt udělen do dvou let. Taková rychlost přidělení nového moderního bytu s kvalitním ústředním topením a teplou vodou byla prakticky vzácnost. Žádný jiný podnik nemohl takovou nabídku novým uchazečům učinit. Skutečnost s avizovanou délkou přidělení bytu byla však odlišná, což lze vyčíst z této narace:

[...] to jsi škemral jako brigádník na uranu, potom na vojně, to bylo taky bez nároku, potom jsi byl mladej rybíz, to jsi měl taky bez nároku, takže ono se to nasčítá. A až když jsi měl něco odkrouceno, tak teprve si mohl zažádat o zařazení do pořadníku a to teprve začala čekačka.¹⁹⁵

Když byla výstavba starého březohorského sídliště a okolí dokončena a byty předány novým obyvatelům, na počátku osmdesátých let rozhodlo vedení uranových dolů znovu o jeho přestavbě. Jestliže výstavba v šedesátých letech změnila tvář Příbrami v pozitivním smyslu, akce prováděné v následujících dvou desetiletích ji spíše poškodily.¹⁹⁶ Město přišlo novou přestavbou o část historického centra a kvalitní domy ze čtyřicátých a padesátých let doplnily méně kvalitní panelákové věžáky, které sice mohly kapacitně nabídnout více než dosavadní bytové domy, ale esteticky se do prostředí Příbrami s dominantou věže kostela sv. Jakuba Staršího a poutního místa na Svaté Hoře obehnané hustými lesy příliš nehodily.

¹⁹² Toto sídliště bylo vystavěno na počátku 60. let. Dle referátu péče o pracující bylo v období 1969-1972 předáno na 3 070 nových bytů. Výstavba v dalších letech byla pozastavena a do roku 1975 bylo postaveno jen 321 bytů. Nová výstavba se začala uskutečňovat ve staré Příbrami, kde novým bytům musela ustoupit původní infrastruktura ze 40. let. Jednalo se zejména o lokalitu mezi šachtami Anna a Prokop. Tato čtvrť byla nazvána Stalingrad. Nových bytů přesto nebylo nikdy dostatek a poptávka převládala vysoce nad nabídkou. Archiv DIAMO, Fond ČSÚP GŘ, lok. č. 217/2/4/5, evid. č. 42, kar. 1 – Referát péče o pracující -byty, rekreace, ZÚNZ, stravování, pracovní síly.

¹⁹³ Dnes náměstí 17. listopadu.

¹⁹⁴ Rozhovor s Václavem Králem vedla Tereza Fechtnerová, Vlašim, 5. července 2019

¹⁹⁵ Rozhovor s Bohumilem Habrem vedla Tereza Fechtnerová, Příbram, 4. června 2021

¹⁹⁶ A nejen esteticky; byl zdemolován původně pozdně renesanční památkově chráněný zámeček Na Hrádku; začalo se s demolicí domů z 18. a 19. století v Plzeňské ulici, které nahradily nové domy včetně pěti věžových; pokračovala likvidace historické zástavby bouráním významných budov a likvidací původních ulic. Příbram tak dostala podobu, ve které je zbývající část historického centra města obestavěná panelákovou zástavbou. In: 70. let od zahájení těžby uranu na Příbramsku. Příbram: DIAMO, státní podnik, odštěpný závod uranových ložisek, 2019, s. 166.

Přesný počet bytů, které podnik nechal v Příbrami postavit, nelze kvůli nedostatečnému způsobu vedení záznamů o výstavbě sídlišť přesně určit. Dle archivních materiálů bylo do roku 1972 postaveno necelých 3 800 bytů¹⁹⁷ a do roku 1981 se měl tento počet ještě zdvojnásobit na 7 500 bytových jednotek.¹⁹⁸ To zhruba odpovídá údajům o výstavbě bytů v rámci celého uranového průmyslu, kdy nová sídliště vznikala v místech výskytu uranové rudy po celém Československu. Lze dopočítat, že v Příbrami, kde bylo uranové ložisko největší, bylo postaveno necelých 30 % bytů z celkového počtu.¹⁹⁹

Stejně jako pracovníci jiných podniků nabízející podnikové ubytování, museli i zaměstnanci UD žádat o přidělení bytu opakovaně a dostávali se na čekací listinu, ve které se zastavili na více než avizovanou dvouletou lhůtu. To ostatně víme z poslední uvedené narace. Hlavním problémem nebyl ani tak samotný pořadník a setrvání v něm, ale vůbec pravděpodobnost se do něj dostat:

Když už se dostal do pořadníku, tak už si to mohl sledovat, jak to postupuje, jak se prostě blížíš k tomu číslu jedna. No ale dostat se do toho pořadníku trvalo leta.²⁰⁰

V pozitivním případě, kdy se na zaměstnance po dlouhém čekání dostala řada, nebylo ani jisté, že dostane byt jakožto samostatnou jednotku, nýbrž volné pokoje na ubytovně se společnými sociálními a hygienickými prostory. Na čekací listině měli přednost zaměstnanci s rodinami – čím početnější rodina, tím větší pravděpodobnost, že dojde k přidělení bytu.

[...] my jsme potřebovali vyměnit družstevní byt za podnikovej. Na podnikovej jsem čekal tři roky, měl dvě holky a pořád nic. No a jeden známej známýho měl na starosti uranový byty a družstevní byty měla jeho manželka. Takže tihle se spolu domluvili a my dostali dva uranový a jednoho družstevního jsme se zbavili a díky těmhle dvou, kteří se mohli domluvit. Bez tý známosti čekáme ještě dneska.²⁰¹

Z této výpovědi by se dalo domnívat, že ani dvě malé děti nestačily k tomu, aby byl žadatel v blízké době přidělen podnikový byt. Rovněž lze vyčíst, že vazby na *správné* osoby byly v tomto případě velmi významné.

Přidělení bytu mohla pomoci i iniciativa zaměstnanců ve zlepšovatelském hnutí. Právě tato podniková organizace zveřejnila vyhlášku, podle které měli mimo jiné přednostní právo na byt pracovníci, kteří vykazovali nadstandardní výsledky.²⁰² Čekací lhůta na přidělení bytu se tak teoreticky mohla rapidně zkrátit. Nicméně i v tomto případě záleželo, kdo konkrétně o byt žádá:

¹⁹⁷ Archiv DIAMO, Fond UD PB - NAD 5, lok. č. 212/586, evid. č. 205, kar. 13 - Bytová výstavba - zákony, směrnice GŘ, 1959-1972.

¹⁹⁸ TOMEK, Prokop. Nepublikovaný rukopis. In: *70. let od zahájení těžby uranu na Příbramsku*. Příbram: DIAMO, státní podnik, odštěpný závod uranových ložisek, 2019, s. 167.

¹⁹⁹ Archiv DIAMO, Fond UD PB - NAD 5, lok. č. 212/586, evid. č. 205, kar. 13 - Bytová výstavba - zákony, směrnice GŘ, 1959-1972.

²⁰⁰ Rozhovor s Václavem Králem vedla Tereza Fechtnerová, Vlašim, 5. července 2019

²⁰¹ Rozhovor s Bohumilem Habrem vedla Tereza Fechtnerová, Příbram, 4. června 2021

²⁰² Archiv DIAMO, Fond UD PB - NAD 5, lok. č. 212/586, evid. č. 205, kar. 13 - Bytová výstavba - zákony, směrnice GŘ, 1959-1972.

Tak jsem tam s tím šel, že prý to neplatí a vždycky se k tomu muselo vyjadřovat ROH, ředitel závodu, KSČ, jestli jsi žádoucí nebo ne, ale já zrovna hodnej nebyl [...] tam (na vedení ROH pro uranové doly se sídlem v Kladně) takovej malej mužiček v zelenom saku a že chce vyřešit můj problém s bydlením, že to chce slyšet ode mě. Tak jsem se odvolal na to zlepšovateľský hnutí. Zaklapnul tu svojí bibli a slíbil mi byt, až bude, protože žádnej nebyl. A pak mi fakt nabídli byt.²⁰³

Tato výpověď pochází od narátora, který byl režimem považován za méně pohodlného (bratr emigrant). Odvolání se do vyšších sfér vlivu a na správné instituce evidentně fungovalo. Jiný narátor využil odlišnou formu a ta byla rovněž účinná:

Já jsem psal do rádia, tam měl nějaký Prokop pořad „máte-li na svých hodinkách více nebo méně, není to naše vina, neboť my začínáme vždycky včas“, to bylo rádio a ten dával rady. Tak jsem tam psal a on mi poradil, jako právníci, jak napsat žádost o byt. Tak jsem tak získal byt díky tomu, cihlový byt, metrálně skvělý.²⁰⁴

Pokud horník konexe na správné lidi neměl, pak měl ještě jednu možnost, která byla v sedmdesátých letech poměrně známá a častá, a to napsat oficiální dopis na prezidium republiky, aby situaci daného horníka prověřil:

My měli tři malý děti [...] najednou dcera toho vedoucího ROH dostala byt. A já jsem mu to vytknul. Říkám „pane Vyskočil, vaše dcera už bydlí a já nebydlím“ a on mi řekl, že on je u Jáchymovskejch dolů dýl než já a dělal vyšší funkce než já, takže na to má jeho dcera nárok. A to neměl říkat. Protože já jsem přišel domů a napsal jsem na prezidentskou kancelář stížnost.²⁰⁵

Lze zaznamenat bezprávi, ve kterém ani početná rodina nebyla v přidělování bytů privilegovanější a naopak byt získal někdo s osobní vazbou na správného jedince. Nicméně na stížnosti, které dorazily na prezidium, se narátorům skutečně dostalo odpovědi s tím, že vzniklou situaci předává k prošetření okresní odborové radě. Paradoxně však stačilo s prezidentskou odpovědí přijít na ono správné místo a pořadí na čekací listině se hýblo kupředu:

Já jsem vzal odpověď a šel jsem na pana Vyskočila [...] A pan Vyskočil obrátil o tři sta šedesát stupňů [...] Najednou já jsem dostal byt tři jedna.²⁰⁶

V normalizační době se rozmohlo také družstevní bydlení. První družstevní byty začaly vznikat na základě zákona o družstevní výstavbě z roku 1959, přičemž rozhodujícím kritériem pro získání družstevního bytu nebyla akutní potřeba bydlení, ale dostatečné finanční zásoby pro vstup do družstva. V případě UD poskytoval podnik svým zaměstnancům půjčky, které byly velmi výhodné, protože byly bezúroční. Bydlení v družstevním bytě ale nebyla levná záležitost ani pro dobře placené horníky:

²⁰³ Rozhovor s Jaroslavem Fousem vedla Tereza Fechtnerová, Žebrakov, 11. června 2021

²⁰⁴ Rozhovor s Josefem Králem vedla Tereza Fechtnerová, Žebrakov, 11. června 2021

²⁰⁵ Rozhovor s Václavem Králem vedla Tereza Fechtnerová, Vlašim, 5. července 2019

²⁰⁶ Rozhovor s Václavem Králem vedla Tereza Fechtnerová, Vlašim, 5. července 2019

Bylo to drahý na to, že jsme byli dva a jedno děcko, tak jsme platili výplatu. Nebýt manželky, která taky vydělávala, tak jsme ani nežili, dá se říct, kdyby to bylo jen na jeden plat.²⁰⁷

Problematickou skupinou okolo ubytovacích kapacit se stali brigádníci. Ti přišli na uranové doly z různých částí Československa a na podnikový byt neměli okamžitý nárok. „*Problémy s ubytováním brigádníků přetrvávaly téměř po celou dobu existence těžby ložiska.*“²⁰⁸ V sedmdesátých letech se pro brigádníky začal stavět areál v Dubně. Impulsem pro jeho výstavbu se stal nábor nových pracovníků při obměně stávajících horníků v rámci zdravotních opatření (expozice). V letech 1975-1979 ubytovával podnik 2 650 brigádníků.²⁰⁹ Areál nakonec sloužil jako podnikové školicí středisko a poté jako střední odborné učiliště.

3.8 Dostatek v době nedostatku?

Normalizační režim se orientoval na konzum a snažil se uspokojit základní hmotné potřeby občanů. Zajišťoval dostupné a levné potraviny a omezené množství spotřebního zboží, přičemž přednostně zásoboval velká města a zejména průmyslové oblasti. Nefunkčnost a neefektivnost centrálně řízeného hospodářství s pětiletými plány, které nebylo možné dodržovat, a často se musely aktuální ekonomické situaci přizpůsobovat, byly patrné. Chyběla nejen elektronika, ale i základní zboží jako hygienické potřeby či dětský sortiment. Mnohé zboží bylo možné sehnat na neoficiálním trhu, ale za mnohem vyšší cenu, protislužbu nebo prostřednictvím známostí. Tato hluboká nerovnováha nabídky a poptávky na trhu dala vzniknout tzv. stínové/šedé ekonomice, veksláctví a podpultovému prodeji. Sehnat *podpultovku* ale nebyl takový problém, jak by se na první pohled mohlo zdát. Stačilo vědět, kam a za kým jít, přičemž celý proces měl probíhat rychle a nenápadně. Častokrát lidé ani nevěděli, zda se skutečně v oné krabici, kterou narychlo zadním vchodem obchodu naložili do vozu, nacházelo to, za co zaplatili. Paradoxně nikoho nenapadlo, že by mohl být okraden:

Neexistovalo nějaký šmécčko, jako to bývá teďko, že si koupí holicí strojek a má tam cihlu. Neexistovalo. Lidi si nezáviděli, neměli co, lidi si pomáhali [...] Sehnalo se všechno prostě. Stačilo vědět, za kým zajít. Taková byla doba. Všechno přes známý.²¹⁰

Z této narace je patrný pohled na věc prostřednictvím zkušenosti, kterou narátor získal v průběhu svého života. Je možné, že kdybych se stejného narátora na tuto problematiku dotazovala v době, kdy byla aktuální, jeho odpověď by byla odlišná. Nicméně to neznamená, že by jeho výpověď nebyla správná a platná. Naopak v ní lze evidovat jakýsi náznak vzpomínání na dobu tzv. normalizace a její lidi v dobrém světle (a možná trochu s naivním a barvitějším aspektem).

Kvůli nedostatku zboží se u lidí projevila také potřeba zásobit se, ať šlo o potraviny, spotřební zboží či elektroniku:

²⁰⁷ Rozhovor s Bohumilem Habrem vedla Tereza Fechtnerová, Příbram, 4. června 2021

²⁰⁸ *70. let od zahájení těžby uranu na Příbramsku*. Příbram: DIAMO, státní podnik, odštěpný závod uranových ložisek, 2019, s. 181.

²⁰⁹ Archiv DIAMO, Fond ČSUP GŘ, lok. č. 217/2/4/5, evid. č. 19, kar. 2 - Stavby zaměstnanců, 1974-1990.

²¹⁰ Rozhovor s Bohumilem Habrem vedla Tereza Fechtnerová, Příbram, 4. června 2021

Nic tady nebylo k sehnání všechno se bralo dvakrát (...) A pak mrazák z tuzexu. Tak jsem domu přivezl dva mrazáky (...) a táta, že jsem se posral, co s tím budeme dělat. No za tři dny jsem si pro to přišel a táta „ses zbláznil, kam to dám, já to mám plný.“²¹¹

Dovolím si tvrdit, že možnost zásobit se měli horníci právě díky vyšším platům. Jenže dostatek peněz může být problém, když není za co je utratit. Příbram jakožto hornické město zaměřující se na těžbu vojensky strategické suroviny mělo v zásobování potravinami a spotřebním zbožím ale jistá privilegia. Dokládají to i výpovědi narátorů, ve kterých potvrzují skutečnost, že režim si nemohl dovolit, aby se horníci (obzvlášť ti z uranu) začali bouřit kvůli nedostatku zboží. Je zapotřebí podotknout, že Příbram nebyla dostatečně zásobena odjakživa, protože ještě na začátku 70. let bylo zboží stále nedostatek. Město evidentně nebylo připravené na to, že jeho obyvatelé budou mít dost peněz a budou je chtít investovat do spotřebního zboží. V druhé polovině 70. let, když těžba uranu skutečně expandovala, se situace v zásobování velmi zlepšila.

[...] je to blbost, říkalo se „hele, když to nemáš, jed' do Písku“, tak se jezdilo do Písku, Písečáci jezdili zase sem.²¹²

V této citaci je patrná jistá dezinformace o tom, že Příbram není natolik dobře zásobená. Domnívám se, že to bylo způsobeno silnou kupní silou, která ve městě díky dobře placeným horníkům převládala. Ani vysoké ceny, pro které byla Příbram poměrně vyhlášená, tak nebyly pro místní obyvatele překážkou, aby zboží rapidní rychlostí nevykoupili. Proto museli někteří shánět zboží v jiných městech, kde bylo sice levnější, ale narazili na jeho nedostatek.

Narodila se nám holka, tak jsem musel shánět feminar, sunar dneska. Tak jsem lítal po Příbrami, ale nebyl. Tak jsem sednul na motorku a vyrazil jsem do jižních Čech a až v Protivíně jsem sehnal feminar, ale mohl jsem mít jen jednu krabici. A paní prej až zavře, že mi dá dvě krabice.²¹³

I horníci se tak museli potýkat se sháněním zboží mimo Příbram a setkali se i s podpultovým prodejem. Zažívali tak podobné problémy jako ostatní lidé v Československu. Věděli, jak je důležité mít při shánce dobré kontakty nebo narazit alespoň na člověka, který zpoza pultu dané zboží vyloví.

Více jak čtyřicetileté období jednoho totalitního režimu skončilo a spolu s tím došlo i k hospodářskému rozkladu. Uvědomění, jak je na tom Československo ekonomicky, přišlo záhy. Export československých výrobků byl do té doby orientován výhradně do východního bloku Sovětského svazu, stejně tak probíhal i import zboží k nám. I po technologické stránce byly západní státy vyspělejší.²¹⁴ Nicméně ve chvíli otevření hranic a možnosti vycestovat narátoři nezaznamenali žádný velký údiv nad západním zbožím:

²¹¹ Rozhovor s Josefem Králem vedla Tereza Fechtnerová, Žebrakov, 11. června 2021

²¹² Rozhovor s Jaroslavem Fousem vedla Tereza Fechtnerová, Žebrakov, 11. června 2021

²¹³ Rozhovor s Václavem Šultyssem vedla Tereza Fechtnerová, Třebusice, 29. června 2021

²¹⁴ CUHRA, Jaroslav. *České země v evropských dějinách. Díl IV. Od roku 1918*. Praha: Paseka, 2006, s. 299-316.

*[...] takhle, oni měli stejný věci samozřejmě, jenom třeba kvalitnější. Na druhou stranu všechno, co jsme potřebovali, jsme sehnali i u nás. A měli jsme vždycky všeho dost.*²¹⁵

I z této výpovědi si opět dovolím usuzovat, že na základě dobré mzdy horníci nestrádali a mohli si téměř *cokoli* dovolit. Jak jsme již zjistili, Příbram byla zásobená dobře a nesehnal-li člověk něco tam, pak existovaly jiné způsoby, jak si zboží opatřit, byť za předpokladu vyšší kupní ceny. To ostatně pro horníky nebyl problém.

3.9 Život v organizacích

Součástí každodenního života lidí v době tzv. normalizace byla angažovanost v různých organizacích a rovněž vztah ke Komunistické straně Československa. Jak je známo z různých historických pramenů, členství nebo naopak nečlenství ve straně se mohlo dotknout i těch nejobyčejnějších lidí.²¹⁶ Ani horníci nebyli o tento politický aspekt ve svých životech ušetřeni a museli čelit někdy i nepříjemným situacím, které s jejich politickým názorem souvisely, ať byl jakýkoli. Je zapotřebí podotknout, že pro vykonávání profese horníka nebylo členství ve straně nutným předpokladem. Odpovídá tomu i stav narátorů; pouze jeden byl členem KSČ. Nelze však tvrdit, že by narátoři nezaznamenali v průběhu svého působení na UD žádné znevýhodnění, které by plynulo z jejich nečlenství. Vedle přesvědčování o výhodách členství ve straně a o vstupu do ní se museli potýkat se skutečnostmi dopadající na jejich rodinný život, a to zejména na oblast vzdělání dětí na středních či vysokých školách. Velmi často jako žádost k přijetí svého dítěte na studia pro budoucí povolání využívali ocenění, která získali v UD. Výsledek byl efektivní:

*[...] protože jsem měl tři odznaky brigády socialistický práce, měl jsem vyznamenání ministra hornictví, tak na základě těchto vyznamenání jsem dceru na tu hotelovku dostal. Já jsem s tím teda nechtěl nikde manipulovat, ale bylo mi doporučeno ze školy, když tohle mám, abych to dal na papír a tím se prezentoval. Mně to bylo trošku proti srsti, já jsem se tím chlubit nechtěl, ale nakonec to bylo účinný, protože se dcera na tu školu dostala.*²¹⁷

Stejnou situaci vykládá i jiný narátor. Protože horníci (a obzvlášť ti z UD) byli pro stát velmi důležitou pracovní silou, evidentně se při výkonu povolání nehledělo na to, zda je daný horník ve straně či nikoli. Přesto lze ze strany režimu sledovat snahu ukázat i uranovým horníkům, jakou moc ve skutečnosti má. A protože zásah do kariéry horníků-nestraníků by mohl být tristní a důsledky ve formě odchodu z UD nebyly žádoucí, lze na výše uvedené citaci vidět jistou formu vydírání přes vzdělání vlastních dětí. Rovněž lze zaznamenat i nevoli narátorů-nestraníků, kteří byli poníženi zahrnutí do kouta a museli se pro budoucnost svých dětí doprošovat prostřednictvím získaných ocenění na UD.

²¹⁵ Rozhovor s Václavem Šultyssem vedla Tereza Fechtnerová, Třebusice, 29. června 2021

²¹⁶ Z akademické obce lze jmenovat například publikaci Miroslava Vaňka a jeho spolupracovníků z Centra orální historie Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i. *Obyčejní lidé...?! Pohled do života tzv. mlčící většiny z roku 2009.*

²¹⁷ Rozhovor s Václavem Králem vedla Tereza Fechtnerová, Vlašim, 5. července 2019

V 70. letech se rozvinulo socialistické soutěžení v rámci BSP. Pracovní kolektiv uzavřel socialistický závazek související nejčastěji s plněním hospodářského plánu, ale týkal se i produktivity práce, podávání návrhů na zlepšení či zavádění nových technologií. Soutěžilo se o titul BSP a předáci kolektivů byli oceňováni vyznamenáními. Porovnávání výsledků brigád probíhalo čtvrtletně.²¹⁸ Jednou za rok se konalo slavnostní vyhlášení nejlepší brigády a předání ocenění.

I na šachtě probíhalo socialistické soutěžení. Jednotlivé party o počtu dvaceti až pětadvaceti horníků vedl hlavní předák, jehož nejdůležitější úlohou bylo, aby všichni v kolektivu měli práci. Za dobré výsledky mohl kolektiv získat ocenění a v případě skutečně dobrých výkonů a umístění na prvním, druhém a třetím místě vytěžit i peníze, o jejichž investici pak rozhodoval právě hlavní předák. Veškeré útraty z kolektivních peněz se musely evidovat a řádně účetně vykazovat v kronikách dané brigády.

U nás se dělalo to, že z těchle peněz se jezdilo s dětma do zoologický nebo někam na zájezdy, na MDŽ se ženským koupila sklenička nebo šátek, byly tancovačky, pilo se, tancovalo. Dělali jsme z toho dětský dny, mikulášský nadílky, dny horníků v rámci kolektivu [...] když byla dobrá parta, tak jsme dělali i různý zájezdy, jezdili jsme na rekreační střediska, byli jsme třeba tři dny a všechno jsme hradili z těchle peněz.²¹⁹

Vzhledem k tomu, že se z těchto kolektivních peněz dala zakoupit rekreace i s rodinou, domnívám se, že finanční ohodnocení, které kolektiv získal za výsledky své práce, nemohly být nízké částky. Jeden z narátorů to skutečně potvrzuje:

Udělal jsem to tak, že každý dal vratnou stokorunu a jenom z toho důvodu, aby byl závazek, že opravdu pojede, že se toho účastní.²²⁰

S ohledem na to, že existovalo jakési nepsané pravidlo uskutečnit alespoň jednou za čtvrt roku schůzi, využívaly se peníze právě pro účely schůzování. Schůze byly neoficiální shromáždění členů brigád, proto se konaly převážně v nepracovní dny, případně po pracovní době a zpravidla v některé z místních hospod. Ačkoli předpokladem bylo řešení pracovních témat, primárně tato shledání fungovala jako vyřizování si osobních účtů:

[...] když už se to v partě vyhrotilo, že bylo napětí, no tak jsem udělal schůzi, tam se tohleto vyřikalo, lítaly třeba i půllitry doslova, ale vzduch se vyčistil a dva, tři měsíce byl klid. A zase parta šlapala, jak měla. Ale tímhle tím způsobem se to vyventilovalo a vyčistil se vzduch. Druhej den už bylo všechno dobrý. Nikdo o ničem nevěděl, nikdo se na nikoho nezlobil, nikdo na nikoho nežaloval, čistej vzduch. Jelo se znova.²²¹

V první řadě lze ve výše uvedené výpovědi evidovat to, že i mezi horníky na díle vznikaly občasné problémy osobního rázu, které bylo třeba vyřešit mimo pracovní prostor. Rovněž vidíme hlavní úlohu předáka, který ve svém kolektivu zaznamenal napětí a rozhodl se jej adekvátně řešit. A nakonec jsme svědky i toho, že dobrá atmosféra v kolektivu byla pro

²¹⁸ Archiv DIAMO, Fond UD PB - NAD 5, lok. č. 212/586, evid. č. 26, kar. 2 - Socialistická soutěž, od r. 1968.

²¹⁹ Rozhovor s Václavem Šultyssem vedla Tereza Fechtnerová, Třebusice, 29. června 2021

²²⁰ Rozhovor s Josefem Králem vedla Tereza Fechtnerová, Žebrakov, 11. června 2021

²²¹ Rozhovor s Bohumilem Habrem vedla Tereza Fechtnerová, Příbram, 4. června 2021

pracovní výkony zásadním aspektem a schůzování sloužilo primárně pro stmelování kolektivu a setkání se s kolegy i mimo pracovní prostředí.

Šli jsme se poradit pochopitelně znamená, že je to s pivem a gulášem i s harmonikou někdy. I jsme se někdy namazali, jeden druhému řekl to, co by normálně neřekl a druhý den jsme se sešli a zase jsme šli pracovat, jakoby nic nebylo. Každý byl odlehčený a šlo to.²²²

Dovolím si tvrdit, že vedle potřeby dobré atmosféry na pracovišti, aby se horníkům lépe pracovalo a třeba byli i aktivnější, bylo schůzování nutné kvůli bezpečnosti na díle. Hluboko v podzemí byli horníci odkázáni pouze jeden na druhého. Jejich úzká spolupráce za normálních okolností byla základem, v případě zavalení materiálem či jiného život ohrožujícího problému pak bez debat. Jakékoli negativum v kolektivu a osobní nevraživost kvůli bezpečnosti každého jedince tak musely jít stranou. Udržování dobré nálady v kolektivu, které bylo jakýmsi neviditelným efektem schůzování, bylo pro práci v podzemí naprosto zásadní.

Ani členství v ROH nebylo mezi horníky výjimkou, protože bylo prakticky automatické a povinné. Nicméně jejich aktivní činnost nebyla velká, proto ani jejich výpovědi nebyly v této oblasti obsáhlé. Většina narátorů využívala své členství v ROH pro záležitosti personálního charakteru, v případě nespokojenosti různého druhu a pro podávání stížností. Aktivně činní byli v odborech dva narátoři, přičemž první z nich byl i člen komunistické strany:

[...] dělal jsem místopředsedu odborový rady [...] Museli jsme projednávat podmínky pro zaměstnance, jednali jsme o různých výhodách přes odborový svazy. Zajišťovali jsme rekreace pro lidi, byty [...] Ty výhody horníků se srovnávaly s jinými revírami a zkrátka jsme se snažili pro ty lidi něco udělat.²²³

Tento narátor své aktivní členství v ROH započal až v roce 1989 a zejména po něm:

[...] v roce osmdesát devět se všechno změnilo, odbory se překopaly a nastoupili tam lidi, kteří tomu ani moc nerozuměli a mysleli si, že když mají trikoloru a jsou v OF, tak že sežrali svět.²²⁴

Za tímto tvrzením by se mohla jevit reakce na Sametovou revoluci a konec vlády jedné strany; jakoby chtěl tento horník demonstrovat svou nespokojenost s výsledkem listopadových dnů, protože jako člen strany s pádem komunismu nesouhlasil. Jeho vstup do ROH tak mohl být vzhledem ke skutečnosti, že na této pozici zůstal pouhé dva roky (přičemž předchozích zhruba dvacet let se živil jako horník, stejně tak se potom k havířině znovu vrátil), projevem vzdoru vůči politické a společenské situaci v daném roce.

Druhým členem ROH a posléze odborovým zástupcem za UD na hlavní centrále ROH v Praze se stal další narátor, přičemž opět až po roce 1989:

²²² Rozhovor s Václavem Šultyssem vedla Tereza Fechtnerová, Třebusice, 29. června 2021

²²³ Rozhovor s Václavem Šultyssem vedla Tereza Fechtnerová, Třebusice, 29. června 2021

²²⁴ Rozhovor s Václavem Šultyssem vedla Tereza Fechtnerová, Třebusice, 29. června 2021

Na odbory jsem nastoupil nejdřív jako stážista [...] měl jsem na starosti útlum, přelom 80. a 90. let. Denní náplní byla expozice a potom to byl útlum, protože jsme hledali finance na sociální položky, který nebyly v rozpočtu. Snížili jsme tu horní hranici expozice z 3200 na 2100 směn, to bylo hodně důležitý, protože těch 2100 představovalo asi 11,5 roku a těch 3200 představovalo zhruba asi 16 let, takže o pět let jsme zkrátili dobu, kdy byl horník v podzemí, takže se zkrátila i ta doba, kdy byl vlastně exponovaněj a tím pádem se snížil rapidně počet chorob z povolání.²²⁵

Je možné, že nečlenství ve straně bylo do jisté míry vyvažováno členstvím v ROH a BSP. Nelze tvrdit, že by tak narátoři činili záměrně, protože nikdo jej takto neprezentoval. Nicméně je možné tuto skutečnost brát jako výraz loajality k režimu; kdo není členem KSČ, pak alespoň odbory nebo brigády socialistické práce. Ostatně kdyby to strana nepodporovala, pak by jen stěží akceptovala metály, které horníci-nestraníci předkládali jako důkaz vzorného pracovníka pro přijetí dětí na školy. Je ale otázkou, do jako míry byla tato ocenění známkou oddanosti podniku či oddanosti režimu.

3.10 Život společenský

Společenský život horníků a jejich rodin v rámci podniku i mimo něj v Příbrami a jeho okolí byl poměrně bohatý. Podnik ve spolupráci s městem nabízel řadu akcí, které vyplnily hornický rok a zábavu poskytly dospělým i dětem. Některé události byly oblíbenější než druhé, ale vždy splnily účel; lidé se sešli a pobavili se.

Ty akce byly dobrý i s téma manželkama, protože ty lidi se tam seznámili, poznávali se, bylo to o něčem jiným než dneska, lidi se dávali hodně dohromady, dneska už je jiná doba. Oni lidi tu dobu totality odsuzujou, ale ono to mělo něco do sebe, to nebylo jenom, že to vedli komunisti.²²⁶

Z výpovědi tohoto narátora je patrná jistá dávka nostalgie po minulých letech. Ostatně hlubší komunikaci mezi lidmi a větší sounáležitost zdůrazňovali prakticky všichni narátoři.

Nedílnou součástí každodenního života byly veřejné oslavy a slavnosti vlastních režimních svátků. Narátoři zmiňovali především První máj:

Alegorický vozy, taky jsem kvůli dětem šel, těm se to líbilo, jinak se tomu chtěl člověk vyhnout. Uniforma, navěšený metály a šel jsem do průvodu, abych měl od nich klid.²²⁷

Vedle prvomájových slavností byl velmi významným dnem v hornických regionech Den horníků, jehož oslavy připadly každoročně na 8. září.²²⁸ Celé akci předcházely detailní přípravy od programu pro děti během dne, večerního programu pro dospělé, zajištění občerstvení či precizní úklid a výzdoba města. Samotní narátoři hornický den hodnotí velmi dobře:

²²⁵ Rozhovor s Vlastimilem Altnerem vedla Tereza Fechtnerová, Praha, 21. srpna 2019

²²⁶ Rozhovor s Václavem Šultyssem vedla Tereza Fechtnerová, Třebusice, 29. června 2021

²²⁷ Rozhovor s Josefem Králem vedla Tereza Fechtnerová, Žebrakov, 11. června 2021

²²⁸ Den horníků se začal poprvé oslavovat v roce 1949 (údajně k 700. výročí vydání jihlavského horního práva) a ve městech s hornickou historií se tradice veřejných oslav dodržuje dodnes.

*Hornický den, to byla událost, tam byly akce, šplhalo se po laně, byly závody na koloběžkách pro děti a svátek to byl pro celou rodinu. Byly tam různé srandy, estrádní umělci z Prahy [...] V kulturáku byly tancovačky. Hornické den, to bylo něco.*²²⁹

V posledních dvou uvedených citacích jsou viditelné dva zásadní rozdíly ve vnímání těchto slavností; v případě prvomájových oslav je znatelná nechuť účastnit se jich a případná účast je argumentována žádostí dětí na těchto akcích být. Naproti tomu pohled na hornické dny je poskytnut se známkou veselí a chuti se jich účastnit. Troufám si tvrdit, že tato znatelná diference je způsobená aspektem závazku ze strany režimu; zatímco prvomájové průvody byly povinné a v případě, že se jich horník neúčastnil, hrozil mu i peněžitý postih, účast na dnech horníků byla žádoucí, nikoli povinná. Možná právě z tohoto důvodu byly podzemní akce mnohem oblíbenější než ty jarní.

Hornický den byl mimo jiné spojený s udělováním vyznamenání. Příbram se mohla chlubit obrovským kulturním domem, kde se pořádaly různé plesy a hornické konference, na kterých byli horníci oceňováni za vynikající výsledky a dobrou práci.²³⁰ Předávání ministerských báňských vyznamenání se odehrávalo i v Praze, kde přítomnost havířů v tradičním havířském obleku s medailemi na krku nebo vyznamenáními na klopě budila jistou pozornost:

*Jednou jsme byli v Praze pro tyhle státní metály a v autobuse na nás na křižovatkách koukali, co jsme zač, protože černá uniforma, hasiči to nejsou, vojáci to nejsou, tak co to je? A oni si mysleli, že jsme funebráci. A ještě s téma metálama jak exotická zvíř. A tenkrát jsem byl na Ústřední radě odborů, tam byl taky zápis do knihy cti, tam se chlastalo, že se fakt stoly prohybaly.*²³¹

Z výpovědí nelze konstatovat, že by získaná ocenění hrála v pracovních či osobních životech horníků zvláštní roli. Na druhou stranu svými metály se mi rádi pochlubili (pořízené fotografie jsou součástí přílohy), což by se dalo vnímat za jistý pocit hrdosti, že něčeho dosáhli. Získaná vyznamenání považovali hlavně jako poctu od podniku za dobře odvedenou práci.

Na programu hornických konferencí si dali pořadatelé záležet; začínalo se oficiální hornickou schůzí, dále celopodnikovou konferencí, pořádala se tombola a následovala volná zábava za doprovodu živé hudby a někdy i známých osobností:

²²⁹ Rozhovor s Jaroslavem Fousem vedla Tereza Fechtnerová, Žebrakov, 11. června 2021

²³⁰ Kulturní dům, postavený v roce 1959, představoval architektonickou a monumentální chloubu hornické Příbrami. Dodnes se v něm konají různé akce a skládá se ze tří částí: v první části je umístěno kino pro 500 diváků a divadelní sál pro 600 diváků. Součástí divadelních prostor je hala s mramorovými podlahami a reliéfy zobrazující prostřednictvím kubisticky stylizovaného kováře práci, sílu a odhodlání. Druhý reliéf představuje umění v podobě múzy s houslemi a smyčcem. Střední část kulturního domu s okázale širokým schodištěm a sloupy obloženými zrcadly tvořilo loutkové divadlo, estrádní sál a malé klubovny. Třetí část je hotel, který mohl poskytnout ubytování až pro 77 hostů. Zadní část budovy kulturního domu navazuje na sídlištní výstavbu, se kterou svými neutrálními barevnými tóny nenásilně vytváří jednotný celek.

²³¹ Rozhovor s Josefem Králem vedla Tereza Fechtnerová, Žebrakov, 11. června 2021

*Byl tam vždycky pozvanej někdo z umělců, buď Josef Bek nebo třeba i Lubomír Lipskej a to mělo ukázat, že je to jako hogo-fogo.*²³²

Okázalost, s jakou se hornické dny pořádaly, svědčí o dvou faktech; prvním z nich může být, že podnik si svých zaměstnanců upřímně vážil a prostřednictvím bohatě připraveného programu vyjadřoval dík za spolupráci. Druhým, že si chtěl své zaměstnance tímto stylem získat a udržet. Nicméně ať už to bylo tak či onak, všichni narátoři na dny horníků vzpomínali s radostí a úsměvem a hodnotili je ryze kladně.

Dále byly v Příbrami oblíbené plesy, a to nejen hornické a podnikové:

*[...] tam byly vynikající plesy, banka když měla ples, řezníci když měli ples, lesáci, myslivci. Ty tomboly! Třeba řeznickej ples, to bych přál každému vidět, prostě tam ležely celý zabité prasata, hlavy a těch výrobků, bylo to fantastický a byly to krásný bály.*²³³

Je evidentní, že společenský život horníků nebyl chudý a sami se rádi účastnili akcí, které byly jistě noblesnější, než posezení s kolegy v hospodě. Nakonec lze i říci, že nepovinné akce byly už z podstaty věci oblíbenější než akce povinné. Nemohu však potvrdit, že by byly více navštěvované.

Vedle kaváren, vináren či lepších restaurací, existovala v Příbrami zařízení, která si havíři velmi vychvalovali. Byly to jídelny a hospody, které byly otevřené právě kvůli horníkům nonstop. Nejednalo se přímo o podniková zařízení, byly to soukromé jednotky místních podnikatelů, kteří se chopili příležitosti, když v hornicích střídajících se v třísměnném provozu během jednoho dne viděli potenciální zákazníky. Horníci to pak vnímali jako velkou výhodu, protože právě v těchto zařízení se mohli potkávat se svými kolegy napříč směny či pracovišti:

*[...] tam jsi přišel a vždycky tam byl někdo známej, tak jsi pokecal a zas půl roku jsi ho neviděl. Přišel jsi, najedl ses, pokecal a šel dál.*²³⁴

Někdy tato zařízení dostávala neoficiální jména. Jedním z nich byl kravín, restaurace s původním názvem U Štajgra. Název tohoto podniku vysvětluje jeden z narátorů následovně:

*No protože tam byli všichni ti lamači nahluchlí od toho vrtání, takže řvali, až se překřikovali, možná se ani neslyšeli, takže bordel jak v kravíně.*²³⁵

Obecně byly populární spíše stálé podniky, které byly ryze hornické, a tak mezi hosty a štamgasty panovala přátelská až rodinná atmosféra. Tyto podniky se dají považovat za jakési

²³² Rozhovor s Bohumilem Habrem vedla Tereza Fechtnerová, Příbram, 4. června 2021

²³³ Rozhovor s Václavem Králem vedla Tereza Fechtnerová, Vlašim, 6. června 2021

²³⁴ Rozhovor s Josefem Králem vedla Tereza Fechtnerová, Žebrakov, 11. června 2021

²³⁵ Rozhovor s Bohumilem Habrem vedla Tereza Fechtnerová, Příbram, 4. června 2021

teritorium havířů, ve kterém platila a fungovala jiná pravidla, než v ostatních restauračních zařízeních.²³⁶ Například v hospodě Na Vršíčku se scházely důlní party z různých šachet:

[...] tam sloužila stará paní, která tam měla i svůj příbytek. A tak se tam všichni sešli, hovořilo se a paní povídá: „panáčkové, je osm hodin, já si jdu lehnout, je to vaše.“ Tak si šla lehnout, my jsme si tam točili, dělali jsme si čárky, sranda byla, a když bylo asi půl pátý ráno, tak akorát přišla a povídá: „dobré ráno, co si dáte k snídani?“ No tak povídáme: „jako obvykle.“ No a jako obvykle šachtácká snídane byla slanina s vejcem [...] Tak se to snědlo, pak se zaplatilo a nikdo jí neokradl. Proč by jí okradl? Peníze byly, pivo bylo za korunu osmdesát, tak proč by jí okradl?²³⁷

Podobným stylem to fungovalo i v hospodě U Cempíra:

[...] tam jsme dostali klíče, ať za sebou zamkneme, až tam skončíme, ale to nebylo potřeba, my jsme končili až druhý den.²³⁸

V obou případech lze zaznamenat důvěru mezi majiteli a návštěvníky, kteří tam pobývali ve společnosti alkoholu až do samotného rána. Právě alkohol je s horníky velmi často spojován a ani oni sami se netají tím, že na uranu se ho opravdu hodně vypilo. Zajímal mě názor samotných horníků, přičemž se několikrát opakovalo jedno a to samé vysvětlení:

Představte si, že děláte v teple. My jsme celou šichtu dělali při teplotách okolo 30 stupňů. A nemůžete dole hodně pít, protože to, co vypijete, se dole okamžitě vysráží na kůži a steče to po vás dolů a máte plný boty potu. Musíte si na to nějak zvyknout a adaptovat organismus [...] když jsem ze začátku vypil pět litrů čehokoli na směnu, tak jsem zjistil, že to není to pravý, tak jsem omezil příjem tekutin na litr. Ale když vyfáráte, tak ten příjem tekutin musíte doplnit. Nejlepší na to je sedmička pivo. Takže většinou to bylo tak, že blízko šachty byla hospoda, kde točili sedmičku nebo desítku, tam se čekalo na autobus, takže než přijel autobus, tak on mě natočený pivo, který nebylo studený, spíš vlažný, tak jste tam vlítla, on vám tři půllitry podal a tím se doplnila ta první tekutina na doplnění organismu. A samozřejmě když potom byla velká žízeň, tak se šlo do hospody a tam už to bylo jasné a jelo dál. Takže to bylo proto, že ti lidi potřebovali ten organismus zavodnit.²³⁹

Na jednu stranu úsměvná situace vzhledem k tomu, že alkohol organismus ještě více dehydratuje, na stranu druhou aktuální účel splněn byl. Skutečnost, že místo piva by byla vhodnější voda, je v případě horníků neobhájitelná. Nakonec výše uvedená výpověď mohla být pro požívání alkoholu vhodným argumentem.

²³⁶ V rámci mapování terénu pro tento výzkum jsem jeden takový podnik v Příbrami navštívila a skutečně tam panují jiná pravidla, než v běžných restauracích. Prvním z nich je, že při vstupu je žádoucí pozdravit nahlas a zřetelně Zdař Bůh! Druhým, že si všichni tykají. Třetím, že jednotlivé účty jsou vedeny na každého havíře zvlášť nikoli pod jménem, ale osobním číslem ze šachty.

²³⁷ Rozhovor s Jaroslavem Fousem vedla Tereza Fechtnerová, Žebrakov, 11. června 2021

²³⁸ Rozhovor s Václavem Šultyssem vedla Tereza Fechtnerová, Třebusice, 29. června 2021

²³⁹ Rozhovor s Vlastimilem Altnerem vedla Tereza Fechtnerová, Praha, 21. srpna 2019

Horší bylo, když se alkohol dostal i na pracoviště. Pití alkoholu na pracovištích bylo poměrně hojně rozšířené a v době tzv. normalizace se stalo běžnou součástí i pracovního života, aniž by se nad tím někdo příliš pozastavoval.²⁴⁰ Ani na uranu nebyl alkohol na pracovišti překvapením. Za jeho požívání hrozil horníkům tvrdý trest, a to propuštění se ztrátou důvěry, které znamenalo jediné – zákaz fárání. Proto se někteří ve svízelné situaci chovali až bláznivě, aby situaci zachránili:

Já si pamatuju, že mi nastoupil jednou nějaký brigádník slovenskej, o kterým bylo známo, že chlastá. Několikrát jsem si na něj s bezpečákem počkal a ani ťuk. Až jednou jsem ho vychytil, když měl zjevně napito tak tři promile na žíle, tak jsem mu vrazil trubičku, on ji nafoukl, ta byla zelená jak brčál, tak jsem ho vedl k bezpečákovi a my měli baráky, který měly okna v přízemí asi jen metr a půl nad okolním terénem. Bezpečák měl otevřené okno, ten kluk mi vytrhl tu zelenou trubičku z ruky, sežral jí, vyskočil z toho okna a řval: „a zase na mě máte hovno.“²⁴¹

Z této citace není ani tak důležitý postoj člověka, který byl na pracovišti opilý, jako spíše daného narátora, který se ho snažil chytit při činu. Dle mého soudu to činil čistě z bezpečnostních důvodů, protože jakákoli chyba na díle, způsobená opilým horníkem, mohla mít fatální následky. Nelze tak tvrdit, že by se konzumace na pracovišti stala tolerovanou. Ostatně žádný jiný narátor nepotvrdil, že by se na pracovišti alkohol užíval.

Mezi sebou havíři skutečně využili téměř každé příležitosti k zábavě ve společnosti s alkoholem. Nebylo zvláštností, že když dostal horník výplatu, odjel mimo město (zpravidla do Prahy nebo Karlových Varů) a veškeré peníze prohrál v kartách a utratil za alkohol, aby je druhý den začínal s kocovinou a vyfasovanou svačinou na šachtě znovu vydělávat.²⁴² Domnívám se, že alkohol hrál v životech havířů tak velkou roli jednak proto, že se jednalo ryze o mužský kolektiv, jednak si jej mohli finančně dovolit a nakonec fungoval jako prostředek určený k pocitu sounáležitosti v kolektivu. Nehledě na to, že to nabízela doba a situace spojená s nedostatkem zboží; ačkoli Příbram, jak jsem již uvedla, byla lépe zásobovaná, rychlé vykoupení zboží mohlo v domácnostech způsobit hromadění peněz, které neměly své využití. Rozhodnutí jít na pivo a bavit se v opojení alkoholem mohla být pro havíře jednodušší variantou za podmínek, jestliže měli ušetřené peníze, a jestliže jim město neumožňovalo tyto peníze investovat do sortimentu různého druhu nebo poskytování služeb.

Z vyprávění narátorů lze navíc usoudit, že alkohol mohl sloužit jako *berlička* po fyzicky namáhavé práci a útěk z pocitů frustrace, kterou mohl způsobit stres z vědomí toho, že vykonávají činnost životu nebezpečnou. Úrazy, kterých nebylo málo, a smrtelné události mohly horníky vést k emoční disbalanci a vtíravým myšlenkám o přátelství a smrti, přičemž nejlépe dostupným pomocníkem v tuto chvíli byl alkohol.

²⁴⁰ VANĚK, Miroslav, KRÁTKÁ, Lenka, ed. *Příběhy (ne)obyčejných profesí: česká společnost v období tzv. normalizace a transformace*. Praha: Karolinum, 2014. Orální historie a soudobé dějiny, s. 249.

²⁴¹ Rozhovor s Františkem Valentou vedla Tereza Fechtnerová, Lhota Bubeneč, 17. září 2019

²⁴² Rozhovor s Františkem Valentou vedla Tereza Fechtnerová, Lhota Bubeneč, 17. září 2019

3.11 Odchod do důchodu

Odchod do důchodu znamenal pro horníky jisté právo volby čili další benefit. Bylo pravidlem, že odfárá-li horník alespoň deset let, pak má zajištěný odchod do důchodu v padesáti letech. To se týkalo horníků, jejichž hlavním pracovištěm bylo podzemí. Pro havíře z povrchu platil odchod do důchodu v šedesáti letech. Po roce 1968 se ale kritéria zpřísnila. Aby horník mohl odejít do starobního důchodu v padesáti a později v pětapadesáti letech, musel odpracovat stanovený počet směn v podzemí. Tento počet směn byl na konci využití uranového ložiska stanoven na 2 100 směn.²⁴³ U zrodu této důležité změny stál jeden z narátorů, který dělal na odborové centrále v Praze zástupce za podnikové odbory pro UD:

[...] změna nejvyšší přípustné expozice, která předtím byla 3200 směn, a nám odborářům se podařilo přesvědčit Ministerstvo zdravotnictví, že je nutná doba tý expoziční doby, tak se snížila na 2100, čímž se otevřel prostor, jak ty lidi vyvést z podzemí, aby měli nějaký odškodnění.²⁴⁴

V praxi to znamená, že napřed byli z podzemní činnosti vyřazeni ti, kteří expoziční dobu hluboce převyšovali a měli odpracováno od 2100 do 3200 směn. Museli projít výstupní prohlídkou v ZÚNZU, kde se zjišťovalo, zda mají nemoc z povolání či nikoli. Poté odešli buď přímo do starobního důchodu (splňovali-li již zmíněný věk 50 a později 55 let), na povrchovou činnost nebo úplně opustili UD a našli si zaměstnání jiné.

Všichni horníci, kteří již nepracovali dále v podzemí a dostali se na povrchové práce v podniku, měli nárok na zvláštní příspěvek ve výši šestinásobku průměrné mzdy. Pokud zaměstnání změnili úplně, pak se tento příspěvek ještě zdvojnásobil, takže jeho výše dosahovala dvanásobku průměrné mzdy.²⁴⁵ Toto věnostní odstupné představovalo jednorázovou sazbu a domnívám se, že mohlo znamenat velmi dobré přilepšení k odchodu do penze a vyřešení finančního zatížení jakéhokoli druhu:

My jsme stavěli barák, takže jsme udělali dluh asi padesát tisíc, a když jsem dostal odstupný [...] tak ten dluh jsme zaplatili najednou [...] A zůstali jsme díky tomu úplně bez dluhu.²⁴⁶

Zákoník práce umožňoval ještě jeden důležitý aspekt při dodatečné roční práci na povrchu, a to stejnou mzdu, kterou měl horník v podzemí. Vedle tohoto zvláštního příspěvku pak měli všichni havíři, kteří již byli z podzemí vyřazeni, nárok na měsíční rentu, která jim náležela až do nástupu do starobního důchodu, nehledě na to, u jakého zaměstnavatele jsou zaměstnáni. Tato renta byla fixní a nejprve čítala nezdaněných tisíc korun, později nezdaněných devatenáct set korun.²⁴⁷ Vzhledem k tomu, že v roce 1977 byl průměrný měsíční výdělek

²⁴³ Archiv DIAMO, Fond UD PB - NAD 5, lok. č. 212/586, evid. č. 199, kar. 2 – Expozice od r. 1979.

²⁴⁴ Rozhovor s Vlastimilem Altnerem vedla Tereza Fechtnerová, Praha, 21. srpna 2019

²⁴⁵ Archiv DIAMO, Fond ČSUP GŘ, lok. č. 217/2/4/5, evid. č. 1, kar. - Důchody, 1990.

²⁴⁶ Rozhovor s Václavem Králem vedla Tereza Fechtnerová, Vlašim, 5. července 2019

²⁴⁷ Archiv DIAMO, Fond ČSUP GŘ, lok. č. 217/2/4/5, evid. č. 1, kar. - Důchody, 1990.

2536 Kčs a v dalších letech jen nepatrně stoupal,²⁴⁸ pak zmíněná renta mohla představovat velmi příjemné finanční zpestření v životě po uranu:

*Těch devatenáct set, to bylo výborný, to byly velký prachy a většinou ti horníci šli ještě někam makat, takže měli normální vejplatu a k tomu ještě tohle.*²⁴⁹

Podobnou odměnou byl tzv. věrnostní příspěvek horníků, známý mezi horníky pod jednoduchou zkratkou VPH. VPH se vyměřoval podle odpracovaných let, přičemž nárok na něj měli od pátého roku v podzemí nehledě na těženy materiál.²⁵⁰

Dalším typem renty bylo úrazové odškodnění pro zdravotně postižené pracovníky, tedy pracovníky, kteří utrpěli úraz na pracovišti. Vypočítávala se z průměrného výdělku před úrazem a z výdělku po něm nebo po zjištěné nemoci z povolání. Při vyměřování renty docházelo někdy k nedorozuměním a nepříjemným konfliktům:

*Mně tu rentu posílali na nemoc z povolání, protože mám vazoneurózu, se mi neprokrvujou ruce, ale po pádu horniny jsem měl poškozenou i páteř, takže jsem měl dvě nemoce. Tak jsem si zažádal o invalidní důchod, ale komise zjistila, že mi dávají invalidní důchod na páteř, ale nemoc z povolání, na co mám rentu, na ty ruce, takže na to mi to dávat nebudou. Takže mi tu rentu vzali. Že mi to dají na záda, ale ne na ruce, tak mi rentu vzali. Tak jsem je prásknul k soudu, soudil jsem se rok a vysoudil jsem to nazpátek.*²⁵¹

Nehledě na posuzování pracovního úrazu, kdy se mnohdy řešilo, zda jej skutečně posoudit jako pracovní úraz nebo úraz z nedbalosti. Při tomto vyšetřování byla přítomna vojenská správa jako nezávislá komise, a podnikový lékař:

*[...] šéf posudkový uranový komise říká „my to musíme posoudit ještě z jiného uhlu“, tak hledali ty úhly a našli, že jsem mrzák, tak mi to dali, ale dělali s tím oplejtačky.*²⁵²

Odchod do částečného nebo plného invalidního důchodu se týkal větší poloviny narátorů. Nejnižší věk, ve kterém šli narátoři do invalidního důchodu, byl pouhých 39 let.

3.12 Síla kolektivu

Kolektiv horníků je velmi silným společenstvím lidí, jejichž vzájemná soudržnost a laskavost vůči druhému je jen těžko popsatelná. Troufám si tvrdit, že to je dáno jednou důležitou okolností z podzemí, a to poznáním toho, že smrt je nevyzpytatelná a život pomíjivý. Vzhledem k tomu, že každý z narátorů zažil na svém pracovišti smrtelný úraz, a apelují na to, že ačkoli se bezpečnost práce velmi zlepšila, nebylo horníka, který by *smrták* nezažil, byli si

²⁴⁸ Průměrná hrubá měsíční mzda zaměstnanců v civilním sektoru národního hospodářství podle ekonomické činnosti (sekce OKEČ) a sfér, 1955 – 1992. Dostupné z:

<https://www.czso.cz/documents/10180/35067255/1100251539.pdf/afd4b303-aa1d-42f6-a1e8-8bab1b3f58ae?version=1.1>

²⁴⁹ Rozhovor s Jaroslavem Fousem vedla Tereza Fechtnerová, Žebrakov, 11. června 2021

²⁵⁰ Archiv DIAMO, Fond ČSUP GŘ, lok. č. 217/2/4/5, evid. č. 1, kar. - Důchody, 1990.

²⁵¹ Rozhovor s Josefem Králem vedla Tereza Fechtnerová, Žebrakov, 11. června 2021

²⁵² Rozhovor s Jaroslavem Fousem vedla Tereza Fechtnerová, Žebrakov, 11. června 2021

horníci jako jedna z mála profesí vědomi toho, že sfárat může každý, ale i drobná chyba může mít fatální následky.

Horníci byli v podzemí daleko od jiných lidí, odkázáni pouze sami na sebe. Ať potřebovali jen podržet lampu, připálit cigaretu nebo vyhrabat ze závalu a poskytnout první pomoc, byli to pouze oni sami, na koho se mohli obrátit a spolehnout. Neměli na výběr, a pokud jej chtěli mít, pak v podzemí pravděpodobně dlouho nezůstali, protože přesně o tom podzemí a důlní činnost byla: buď to člověk zvládnul a stal se součástí hornického života a kolektivu, vědomý si rizika, které s sebou důlní činnost nese, nebo musel odejít.

Uvědomění si smrtelnosti způsobilo u některých horníků změnu jejich myšlení a často se z nich stávali fatalisté:

[...] když jsem dělal rekonstrukce důlních děl, tak to byly zhavarovaný chodby, kde většinou někdo zůstal, takže jsme likvidovali ty následky původní havárie, že to na někoho spadlo. To v člověku zanechá takovej pocit, že ať dělá, co dělá, tak je to jedno, protože když bude špatnej okamžik v jeho životě, tak to stejně přijde.²⁵³

V těžkých chvílích pak jako útěk od reality mohl pomoci již zmiňovaný alkohol. Každodenní stres o život svůj i svých přátel a odpovědnost za ně mohly způsobovat tlak, který bylo potřeba prostě vyventilovat, aby se nekumuloval a nezpůsobil horší problémy:

V roce sedmdesát devět byl velký výbuch na dole a tam zařvalo 68 lidí a z toho 35 lidí z mý směny [...] A po tý šichtě se prostě na to pivo šlo i proto, že to muselo ven z těch lidí.²⁵⁴

Nakonec sejít se po práci v hospodě, vypít nějaký alkohol a popovídat si na čerstvém vzduchu mohlo nevědomě představovat i jakousi symbolickou oslavu života; toho, že havíři ve zdraví vyfárali po práci nahoru, protože – jak to vystihl jeden z narátorů mimo rozhovor – smrt si ani tam dole nevybírá.²⁵⁵

Vzhledem k výše uvedenému prakticky neexistovala v podzemí šikana a jiné projevy nadřazenosti. Horníci si kromě pracovní hierarchie byli jako lidé sobě rovni. Hledělo se pouze na to, jak je člověk zručný, zda umí vykonávat svou profesi a má výkony. Aspekty jako národnost, původ, barva pleti nebo sexualita nehrály prakticky žádnou roli. Stejně tak neexistovala v podzemí ani závist. Všichni pracovníci, a to i z povrchu, věděli, jaká ohromná námaha se za práci havířů skrývá:

Chlapi si tam peníze nezáviděli, protože věděli, že jsou to vydřený prachy. Závidět může jenom blbec nebo ten, kdo vůbec neví, o čem to je, protože ten kdyby tam přišel, tak se tam posere.²⁵⁶

²⁵³ Rozhovor s Vlastimilem Altnerem vedla Tereza Fechtnerová, Praha, 21. srpna 2019

²⁵⁴ Rozhovor s Františkem Valentou vedla Tereza Fechtnerová, Lhota Bubeneč, 17. září 2019

²⁵⁵ Z rozhovoru s Jaroslavem Fousem, mimo nahrávací zařízení

²⁵⁶ Rozhovor s Františkem Valentou vedla Tereza Fechtnerová, Lhota Bubeneč, 17. září 2019

Kvůli zachování bezpečnosti v podzemí nemohli horníci své osobní problémy tahat s sebou na dílo. Bylo zapotřebí a v zájmu každého z party zachovat veškerou zášť na povrchu, protože v případě problému a životu nebezpečné situace vzniklé daleko od jiných lidí hluboko v podzemí a nemožnosti vyfárat okamžitě na povrch by jakékoli zloby a osobní nesrovnalosti mohly způsobit nenávratné škody na tom nejcennějším, co v podzemí bylo, a to lidské životy. Horníci si toho byli dobře vědomi, a proto byla v partě tolik důležitá komunikace na povrchu, kde se spory řešili ryze *chlapsky*:

[...] třeba na povrchu by si dali přes hubu, když se to vyhrotilo. Ale sfáralo se a nikdo zášť proti druhému neměl prostě, to šlo stranou [...] Takhle to řešili chlapi a takhle to řešili horníci. A protože horníci je banda chlapů, sakra tvrdejch chlapů, tak to bylo dobrý.²⁵⁷

Následující řádky věnuji několika přímým citacím z rozhovorů s horníky bez vlastních zásahů a interpretace. Činím tak proto, že tematika pracovního kolektivu byla natolik citlivou oblastí, že některým pamětníkům skutečně začaly dojetím a při vzpomínkách na své kolegy téci slzy. Jsem si vědoma toho, že následující výčty narací jsou pro odborný text příliš rozsáhlé, nicméně bych tím ráda vyjádřila respekt všem pamětníkům, kteří mi rozhovor poskytli a všem jejich kolegům, o kterých jsme mluvili i nemluvili, stejně tak i úctu a vděk, že své emoce přede mnou odkryli:

Za prvé tam byli lidi, který se tam sešli z celýho státu. U mě v kolektivu byli lidi z Mostecká, Příbrami, z rudných dolů. Sešli se a šlo to s nima prostě. Byla to velmi specifická sorta lidí. Bylo to velká škola života i pro ty techniky, byla to taková ukázka lidský soudržnosti, tam by nenechal nikdo nikoho ve štychu. Těžko se to vysvětluje, ale dodneška na to hrozně rád vzpomínám. (pláče) Neexistovalo, že by si dolů tahal někdo nějaký problémy. Když se vyfáralo, tak všichni směnový předáci museli přijít a zapsalo se do důlních knih, co se udělalo. Pravidla se respektovaly. Tam se netolerovalo, tam nebyly nějaký situace, že by někdo toleroval někoho nějaký jeho výstřelky, když se řeklo, že něco bude, tak to tam bylo. Platilo, že se respektovaly pravidla a platilo, že se respektoval každej zvlášť.²⁵⁸

Pracovní kolektiv, jako jsou horníci, ty vztahy, který mezi horníkama jsou, to se mezi normálníma lidma prostě nenajde. Když budu mluvit ze svý zkušenosti, tak ta hornická parta, to je tak silnej kolektiv, kterej drží pohromadě, že se nedá přirovnat k ničemu. Když se nahoře ty chlapi pohádají, dali by si po papuli, ale když se sfárá, tak nikdo žádnou zášť proti druhému nemá. To neexistuje v hornickom povolání. To je parta, která jde za druhýho. Takovýto omletý jeden za všechny, všichni za jednoho. Ale je to tak. Hornická parta to se nedá přirovnat k žádnému jinému pracovišti. Neznám jiný pracoviště, který by drželo tak pohromadě jako havíři.²⁵⁹

Každej to vidí jinak, ale já to vidím, že to byly ty nejlepší roky, už kvůli lidem tam. Časem člověk pozná, že už to není jenom o penězích, ale hlavně o tom, co tam ty lidi

²⁵⁷ Rozhovor s Václavem Králem vedla Tereza Fechtnerová, Vlašim, 5. července 2019

²⁵⁸ Rozhovor s Vlastimilem Altnerem vedla Tereza Fechtnerová, Praha, 21. srpna 2019

²⁵⁹ Rozhovor s Václavem Králem vedla Tereza Fechtnerová, Vlašim, 6. června 2021

drželo, když už do toho spadli, že ty lidi byli jiný než venku. Že ti horníci jsou taková pakáž, která drží při sobě, ale dokážou se pohádat. Když se vyfáralo, předávala se práce a někdo to poslouchal, tak si říkal „ty se zavražděj“. A oni vylezli před vrátnici a přešlo to. Ty lidi drželi při sobě a nepotřebovali ani žádný velení a vedení.²⁶⁰

Kdybych byl mladej, tak bych znovu šel, nevadilo by mi to. Vypíchl bych kolektiv, ty lidi byli víc k sobě, ale to bylo i dobou. Ta parta lidí, která byla v podzemí, musela táhnout za jeden špagát. Tam nešlo říct „vlez mi na záda“, protože byli třeba dva na jednom pracovišti deset metrů v podzemí. A nahoře to nikdo neřídil, co se děje dole. To podzemí si vybíralo svojí daň tím, že třeba jednou za rok se stal nepřijemnej úraz nebo smrták.²⁶¹

Supr, tam prostě neexistoval vůbec podraz. (pláče) Žádný takový povyšování, vůbec. A potom my jsme dělali na tom hloubení, tak tam byli i ty bombardáči, který sami sobě se věnovali, aby se jim prostě něco nestalo. To znamená, když měl třeba doma průser, tak šli a třeba jako kamarádi se to všechno vyžehlilo, neexistovalo nějaký napadání se. Když makal špatně, tak se to v hospodě vyřešilo, dostal vynadáno, dostal přes držku a druhý den šel znovu, no. Znáám jich hodně, kteří fungovali třeba na jiných šachtách a všechno to jsou taková správní hříbci, srandisti, pohodoví. My jsme si na nic nehráli. My jsme byli prostě chlapi, tvrdý chlapi, abysme zvládli tu raubírínu dole, protože jsme potřebovali uživit rodinu a dobrej peníz. Nebyli jsme žádný jako tvrdáci průseráři, my to dělali všechno pro tu rodinu, možná na díle jsme byli tvrdáci, ale jinak měkkoty.²⁶² (smích)

Já bych šel na šachtu znova. Šel. Lidi jsou čím dál tím větší svině, tam to nebylo, ale to se možný změnilo tou dobou. Bylo tam úplně jiný jednáni a dneska to stojí za hovno. Normální člověk, kdo na šachtě nebyl, tak nedokáže pochopit, jaký to tam bylo. To se musí zažít. (pláče) Na šachtě to bylo všechno jiný. Jestli mně bylo jako novému klukovi dvacet a tomu mazákovi čtyřicet, padesát ... byli si rovní. Já jsem Franta, já jsem Lojza, zdař bůh a jedeme. Ta šachta měla svý specifika, že se nedělaly rozdily, že ty jsi takovej a ty makovej. Tady jsme MY. A to bylo krásný. Nikdo ti nedával najevo, že jsi cucák, všichni ti poradili, pomohli, nikdo se nad nikoho nepovyšoval. Byli to obyčejný prostý lidi, slušný a hodný. Byl na ně spoleh a byli féroví, to bylo to nejdůležitější. Říkalo se, že do šachty zrzaví lidi a křivý dříví nepatří. Vrátil bych se. Z fleku, ani chvíličku bych se nerozmejšlel. (pláče) Byly to krásný roky, byl tam hrozně silnej kolektiv správných lidí. Když lidi jsou kolektiv a dovedou držet, tak dovedou udělat nemožný.²⁶³

²⁶⁰ Rozhovor s Jaroslavem Fousem vedla Tereza Fechtnerová, Žebrakov, 11. června 2021

²⁶¹ Rozhovor s Václavem Šultyssem vedla Tereza Fechtnerová, Třebusice, 29. června 2021

²⁶² Rozhovor s Bohumilem Habrem vedla Tereza Fechtnerová, Příbram, 4. června 2021

²⁶³ Rozhovor s Františkem Valentou vedla Tereza Fechtnerová, Lhota Bubeneč, 17. září 2019

ZÁVĚR

V předkládané diplomové práci jsem se pokusila o zachycení každodenního života horníků, kteří pracovali v uranových dolech v období tzv. normalizace. Sondu do jejich života jsem uskutečnila na základě zajištění relevantních informací z dostupných archivních materiálů, odborné literatury, ale zejména prostřednictvím metody orálního historie, díky které jsem získala rozhovory k danému tématu od sedmi narátorů.

Podnik uranové doly v Příbrami byl v provozu déle než 50 let. Byl stabilním zaměstnavatelem a svým zaměstnancům, potažmo horníkům, nabízel nejen možnost nadstandardních výdělků, ale i pestrou škálu zaměstnaneckých benefitů a služeb. V této práci jsem se věnovala těm, které zasáhly do pracovních i mimopracovních životů havířů.

Nejprve jsem se zaměřila na motivy, které vedly mladé muže k rozhodnutí vykonávat hornickou profesi. Z analýzy rozhovorů vyplynula základní motivace, a to jednoznačně nadstandardní výdělky, kvůli kterým snášeli horníci fyzicky namáhavou práci a díky kterým se i oni sami do jisté míry považovali za elitu ve společnosti. Dle jejich výpovědí byla výplata horníka na uranových dolech dvakrát až třikrát vyšší než jiného dělníka. Vysoké výdělky jim a jejich rodinám umožnily životy na velmi dobré úrovni, kterou vnímali jako udržitelnou pouze za předpokladu vykonávání profese u uranových dolů.

Druhým neméně významným motivem byla úleva od dvouleté základní vojenské služby, ale s ohledem na výše zmíněné finanční ohodnocení, v jednom případě s ohledem na rodinu, která by dvouleté odloučení existenčně nezvládla, v druhém kvůli ztrátě času dvouletým vojenským výcvikem. I v tomto případě tak narátoři kladli stále důraz na nadstandardní příjem, který byl pro ně (ať už z jakéhokoli důvodu) důležitějším aspektem, než absolvovat základní vojenskou službu.

Dědičnost povolání se nepotvrdila zcela. Kromě dvou narátorů, jejichž přímí příbuzní sloužili v těžebním průmyslu jako takovém (pouze jeden případ z nich byl uranový průmysl), se nepodařilo vysledovat znaky dědičné profese. Domnívám se, že tento výsledek je způsobený vzorkem narátorů, který jsem v rámci výzkumu měla k dispozici; narátoři pocházeli z různých měst a obcí Československa, kde se těžební průmysl nevyskytoval. Pouze jeden byl z rodné Příbrami. Věřím, že kdyby byl vzorek narátorů více homogenní, výsledky ohledně dědičnosti hornického povolání by byly jiné.

Dále jsem se snažila poskytnout náhled na obyčejný život horníka na uranu. Kromě běžných věcí, které s sebou pracoviště podzemí neslo, bylo ze zaměstnaneckých benefitů jmenováno občerstvení na šachtě zdarma a bezplatná doprava na pracoviště autobusovou linkou. Na svačiny všichni narátoři velmi apelovali, a to z toho důvodu, že dostávali kvalitní potraviny, případně potraviny, které nebyly dobře dostupné. Co se týče dopravy zdarma, této služby nikdo z narátorů nevyužíval; všichni disponovali vlastním dopravním prostředkem a jezdili po své ose na vlastní náklady. Domnívám se, že to potvrzuje fakt, že horníci byli dobře placeni.

Kromě vysokého finančního ohodnocení s sebou hornictví neslo i další benefity, z nichž nejvýznamnější bylo poskytnutí podnikového bydlení. Ačkoli dobové prameny avizují čekací

lhůtu pro přidělení bytu do dvou let, skutečnost byla jiná a nelze tento fakt potvrdit. Všichni narátoři měli s přidělením podnikového bytu problémy a čekali na něj velmi dlouho. Často se museli odvolávat na jiné instituce, případně využívat kontaktů na *správné* osoby. Nakonec však uznali, že i přes dlouhé čekání byl podnikový byt dalším velmi příjemným příspěvkem.

Lékařskou péčí v podnikové nemocnici ZÚNZ všichni narátoři jednoznačně označili za špičkovou. Byli spokojeni s tamními lékaři i službami, které nemocnice pro horníky poskytovala. Jednou z nich bylo roční preventivní vyšetření, které mělo za cíl předejít nemocem z povolání. Naopak si stěžovali na záchrannou službu, která v případě úrazu na pracovišti představovala první kontakt zraněného s lékařem. Její služby považovali za nedostatečně rychlé a neadekvátní ke skutečnosti, že mají zachránit lidský život v podzemí.

Ve spojitosti s lékařskou péčí nelze opomenout ani ozdravné pobyty v lázních, kterých se měli havíři účastnit povinně jednou za tři roky. Ačkoli by člověk předpokládal, že tento benefit zaměstnanci ocení, ve skutečnosti nebyli zcela spokojeni, a to zejména kvůli nedostatečně zajištěné volné zábavě po lázeňských procedurách. Ukázalo se, že horníci volný čas v lázních trávili raději ve společnosti s alkoholem; není proto divu, že lázeňské pobyty byly obecně vnímány jako třítydenní alkoholové radovánky. Problémem bylo rovněž finanční vypořádání; ozdravné pobyty byly hrazeny nemocenskou dávkou, což se horníkům – vzhledem k výši jejich měsíčních příjmů – nezdálo atraktivní.

Vedle lázeňských pobytů byly pro horníky pořádány i zahraniční rekreace; dospěla jsem k poznatku, že státní podnik, který chtěl nechtěl byl pod silou vládnoucího režimu, dozíral na to, aby do zahraničí jezdili dostatečně loajální lidé, a to nejen kvůli tomu, aby *nepohodlný* horník neemigroval, což by znamenalo ztrátu důležité pracovní síly, ale zejména aby jako pracovník se strategicky významnou surovinou nevynášel informace o těžbě uranu ven. Třetí důvod, aby nepoškozoval stát z propagandistického hlediska, beru jako samozřejmost.

Významným aspektem v životě horníka byl odchod do důchodu, protože i k němu se pojily nadstandardní příspěvky a renty. Téměř všichni narátoři opustili uranové doly se zraněním; odešli tak do plného nebo částečného invalidního důchodu. Svůj odchod hodnotili neutrálně. Nelze tvrdit, že by se nějak změnil jejich status ve společnosti nebo mezi samotnými horníky.

Hornické povolání nebylo limitem pro trávení volného nebo rodinného času. Objevily se vzpomínky na bohatý kulturní život v Příbrami v rámci podnikových akcí i těch soukromých. Ukázala se skutečnost, že po nástupu k uranovým dolům začali narátoři trávit více času s novými kolegy a často do těchto volnočasových aktivit zapojili i rodinné příslušníky. Nikdo z narátorů nepotvrdil, že by volný čas se svými kolegy nerad trávil; ba naopak lze z výpovědí zaznamenat, že trávením volného času se z kolegů horníků stali přátelé na celý život.

Z každodenních aspektů jsem se zajímala o hodnocení (ne)dostatku spotřebního zboží. Bylo potvrzeno, že Příbram, jakožto hornické město, bylo lépe zásobené, než okolní obce. Rovněž se ukázalo, že zde právě kvůli *bohatým* horníkům převládala silná kupní síla a zboží zde bylo podstatně dražší, než jinde. To ale pro tamní horníky nebyla překážka. Naopak museli čelit spíše problému, že zboží bylo velmi rychle vyprodáno. V tomto ohledu zažívali podobná úskalí se sháněním zboží, jako jiní lidé v Československu.

Zajímala jsem se také o život v organizacích, které byly pro období tzv. normalizace typické, a o vztah ke Komunistické straně. Dospěla jsem k závěru, že pro hornické povolání nebylo členství v KSČ předpokladem, byť jistě bylo vítaným aspektem. Horníci, kteří nebyli členy ve straně, nepocítili žádné větší znevýhodnění, kromě snahy režimu zasáhnout do vzdělání jejich dětí na školách (sami je ale jako znevýhodnění neprezentovali). Neprokázano se, že by narátoři byli ke vstupu do strany nuceni. Zároveň ale byla tato skutečnost vyvažována angažovaností v organizacích, minimálně v povinných odborech a v rámci BSP. Nikdo z narátorů je ale takto nevnímal. Obecně vzato z rozhovorů s narátory vyplývá, že politika pro ně nebyla důležitá a odehrávala se mimo jejich pracovní i osobní život. Na samotném pracovišti se nehledělo na politické přesvědčení, ale primárně na výsledky odvedené práce.

Zajímavá zjištění se mi dostala v tematicke týkající se strachu o svůj život v podzemí. Ačkoli jsou negativa hornické profese zřejmá, sami narátoři se o nich ve svých výpovědích prakticky vůbec nezmínili. Na riziko úrazu odkazovali nepřímou, a to jen když kladli důraz na dodržování bezpečnosti práce na pracovišti. Jakoby nebezpečí, které v podzemí hrozilo, bylo bráno v potaz, ale nikdo na něj nechtěl upozorňovat. Kladu si otázku, jak je možné, že se o negativěch hornického povolání mezi samotnými horníky nehovoří? Odpověď vidím ve skutečnosti, že každý člověk je schopen popírat reálná nebezpečí, aby mohl v tomto nebezpečí fungovat. Narátoři vypověděli, že strach mít prakticky nemohli; jejich obavy o vlastní život se naopak přeměnily v respekt k důlní činnosti a podzemí samotnému.

Jiným zajímavým tématem, na které jsem při zpracování rozhovorů narazila, byl kolektiv horníků. Narátoři hodnotí své pracovní kolektivy velmi dobře; svou sounáležitost vyjadřují i tím, že o sobě hovoří jako o *my uraňáci*. Dospěla jsem k závěru, že kolektiv horníků je specifický svou vzájemnou solidaritou, která vycházela z nebezpečí, které hrozilo každému v podzemí. Téma pracovního kolektivu bylo pro narátory velmi emoční záležitostí, kterou lze jen těžko vyjádřit slovy. Z kolegů z podzemí se stali přátelé na celý život a jejich vzájemný vztah nepopíše lépe nic jiného, že vyjádření dvou narátorů: jeden za všechny, všichni za jednoho.

Na základě toho, že jsem se v této diplomové práci pokusila o interpretaci pracovních i mimopracovních vzpomínek bývalých horníků z uranových dolů, mohu potvrdit, že všichni narátoři měli podnik velmi rádi a práce je i přes negativní dopad na jejich zdraví naplňovala. Jako velká pozitivum narátoři jmenovali jistotu zaměstnání a výše uvedené benefity. Své působení v podniku hodnotili jako nejlepší období svého života. Na otázku, zda by se na šachtu vrátili, všichni jednoznačně odpověděli kladně.

SEZNAM ZKRATEK

UD – Uranové doly

ČSUP – Československý uranový průmysl

ZRUP – Základna rozvoje pro uranový průmysl

ZÚNZ – Závodní ústav národního zdraví

KSČ – Komunistická strana Československa

BSP – Brigáda socialistické práce

ROH – Revoluční odborové hnutí

VPH – Věrnostní příspěvek horníků

mukl – muž odsouzený k likvidaci (potažmo vězeň na UD)

UD PB – NAD 5 – fond Uranové doly Příbram NAD 5 z archivu DIAMO Příbram

ČSUP GŘ – fond Československý uranový průmysl, generální ředitelství z archivu DIAMO Příbram

BIBLIOGRAFIE

Rozhovory

KRÁL, Václav. Rozhovor z 5. 7. 2019, Vlašim.

ALTNER, Vlastimil. Rozhovor z 21. 8. 2019, Praha.

VALENTA, František. Rozhovor ze 17. 9. 2019, Lhota Bubeneč.

HABR, Bohumil. Rozhovor ze 4. 6. 2021, Příbram.

KRÁL, Václav. Rozhovor z 6. 6. 2021, Vlašim.

FOUS, Jaroslav. Rozhovor z 11. 6. 2021 Žebrakov.

KRÁL, Josef. Rozhovor z 11. 6. 2021, Žebrakov.

ŠULTYS, Václav. Rozhovor z 29. 6. 2021, Třebusice.

Archivní prameny

Archiv DIAMO, Fond Uranové doly Příbram - NAD 5, lok. č. 212/586, evid. č. 97 kar. 9 - Dohoda o spolupráci, 1945.

Archiv DIAMO, Fond Uranové doly Příbram - NAD 5, lok. č. 212/586, evid. č. 295, kar. 7 - Zápisy ze schvalování plánů UD Příbram n. p. Konětopy

Archiv DIAMO, Fond Uranové doly Příbram - NAD 5, lok. č. 212/586, evid. č. 226, kar. 5 - Mzdové údaje JD n. p. 1955-1960

Archiv DIAMO, Fond Uranové doly Příbram - NAD 5, lok. č. 212/586, evid. č. 1, kar. 5 - Práce a mzdy 1953-1955

Archiv DIAMO, Fond Uranové doly Příbram - NAD 5, lok. č. 212/586, evid. č. 1, kar. 2 - Přehled stavu lidí, brigády, 1957.

Archiv DIAMO, Fond Uranové doly Příbram - NAD 5, lok. č. 212/586, evid. č. 1, kar. 1 - Stav zaměstnanců, mzdové třídy, základní platy, 1958.

Archiv DIAMO, Fond Uranové doly Příbram - NAD 5, lok. č. 212/586, evid. č. 1, kar. 8 - Přehled stavu lidí, plnění norem, průměrné výdělky, mzdové fondy, 1975

Archiv DIAMO, Fond Uranové doly Příbram - NAD 5, lok. č. 212/586, evid. č. 198, kar. 12 - Normy, BOZP, 1977-1980.

Archiv DIAMO, Fond Uranové doly Příbram - NAD 5, lok. č. 212/586, evid. č. 199, kar. 2 - Expozice od r. 1979.

Archiv DIAMO, Fond Uranové doly Příbram - NAD 5, lok. č. 212/586, evid. č. 145, kar. 4 - Vnitřní směrnice lázně a ozdravné pobyty.

Archiv DIAMO, Fond Uranové doly Příbram - NAD 5, lok. č. 212/586, evid. č. 52, kar. 1 - Rekreační 1975-1989.

Archiv DIAMO, Fond Uranové doly Příbram - NAD 5, lok. č. 212/586, evid. č. 205, kar. 13 - Bytová výstavba - zákony, směrnice GŘ, 1959-1972.

Archiv DIAMO, Fond Uranové doly Příbram - NAD 5, lok. č. 212/586, evid. č. 307, kar. 8 - Bytová problematika, souhrny přidělených bytů, směrnice, 1987.

Archiv DIAMO, Fond Uranové doly Příbram - NAD 5, lok. č. 212/586, evid. č. 26, kar. 2 - Socialistická soutěž, od r. 1968.

Archiv DIAMO, Fond ČSUP GŘ, lok. č. 217/2/4/5, evid. č. 42, kar. 1 – Referát péče o pracující - byty, rekreace, ZÚNZ, stravování, pracovní síly.

Archiv DIAMO, Fond ČSUP GŘ, lok. č. 217/2/4/5, evid. č. 11, kar. 4 - Stravování, 1979.

Archiv DIAMO, Fond ČSUP GŘ, lok. č. 217/1/1/1, evid. č. 55, kar. 4 - Hodnocení a statistiky, 1974.

Archiv DIAMO, Fond ČSUP GŘ, lok. č. 217/1/1/1, evid. č. 75, kar. 8 - Směrnice a nařízení k podmínkám na díle, 1982.

Archiv DIAMO, Fond ČSUP GŘ, lok. č. 217/2/4/5, evid. č. 41, kar. 2 - Byty, rekreace, ZÚNZ, stravování, pracovní síly, 1987.

Archiv DIAMO, Fond ČSUP GŘ, lok. č. 217/2/4/5, evid. č. 19, kar. 2 - Stavby zaměstnanců, 1974-1990.

Archiv DIAMO, Fond ČSUP GŘ, lok. č. 217/2/4/5, evid. č. 1, kar. - Důchody, 1990.

Literatura

BOČEK, Karel. *Ani gram uranu okupantům!*. Praha: Akropolis, 2005. ISBN 80-7304-060-3.

CUHRA, Jaroslav. *České země v evropských dějinách. Díl IV. Od roku 1918*. Praha: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-794-7.

DANIŠ, Stanislav. *Atomová fyzika a elektronová struktura látek*. Praha: Matfyzpress, 2019. ISBN 978-80-7378-376-1.

FRYŠ, Josef. *Hornická Příbram v proměnách času*. Plzeň: Starý most, 2018. ISBN 978-80-87338-90-2.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-0982-9.

HENDL, Jan. Kvalitativní výzkum v pedagogice. Dostupné z:
<http://web.ftvs.cuni.cz/hendl/metodologie/kvalvyzkpedhendl.pdf>

KUBEŠ, Jiří. Dějiny každodennosti II.(1500-1750), díl I. Dostupné online z:
https://ff.upce.cz/sites/default/files/public/st49717/dejiny_kazdodennosti_ii_140598.pdf

LEPKA, František. *Český uran 1945 – 2002: Neznámé hospodářské a politické souvislosti*. Liberec: Knihy 555, 2003. ISBN 80-86660-05-2.

NEBOJSA, Bořivoj. *Normalizace, to je ono!* Brno: Sursum, 2001. ISBN 80-85799-93-6.

OTÁHAL, Milan. *Ze života dělníků za tzv. normalizace*. In: TŮMA, Oldřich, VILÍMEK, Tomáš ed. *Opozice a společnost po roce 1948*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2009. ISBN 978-80-7285-122-5.

PORTELLI, Alessandro. *What makes oral history different*. In: PERKS, Robert, THOMSON, Alistair (eds.). *The oral history reader*. London, 1998.

SEDLÁK, Petr. *Každodennost jako předmět a koncept dějepisného poznání*. In: *Soudobé dějiny*. Roč. 20, 2013. ISSN: 1210-7050.

SMOLOVÁ, Věra, Jana, BAREŠOVÁ, Lenka, BLAŽKOVÁ, et al. *Příbram*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2016. Dějiny českých, moravských a slezských měst. ISBN 978-80-7422-489-8.

ŠIMEČKA, Milan. *Obnovení pořádku*. Brno: Atlantis, 1990. ISBN 80-710-8002-0.

TINDALL, George Brown, SHI, David E. *Dějiny Spojených států amerických. 5. dopl. vyd.* Praha: NLN, 2008. ISBN 978-80-7106-588-3.

TOMEK, Prokop. *Československý uran 1945-1989: těžba a prodej československého uranu v éře komunismu*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 1999. Sešity Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, č. 1.

VALENTA, Vladimír. *Organizační struktura uranového průmyslu v Příbrami*. In: *Podbrdsko: sborník Státního okresního archivu v Příbrami*. Příbram: Okresní úřad v Příbrami, 1994. ISSN 1211-5169.

VALTA, Karel. *Po stopách utrpení i slávy hornictva na Příbramsku*. Příbram: Knihtiskárna Ant. Pelze v Příbrami, 1936.

VANĚK, Miroslav; MŮCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. 2. přeprac. a dopl. vyd. Praha: Karolinum, 2015. Orální historie a soudobé dějiny. ISBN 978-80-246-2931-5.

VANĚK, Miroslav; MÜCKE, Pavel, PELIKÁNOVÁ, Hana. *Naslouchat hlasům paměti. Teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7285-089-1.

VANĚK, Miroslav, KRÁTKÁ, Lenka, ed. *Příběhy (ne)obyčejných profesí: česká společnost v období tzv. normalizace a transformace*. Praha: Karolinum, 2014. Orální historie a soudobé dějiny. ISBN 978-80-246-2813-4.

VELFL, Josef. *Příbram v průběhu staletí*. 2. vyd. Příbram: Městský úřad, 2003. ISBN 80-239-1174-0.

YOW, Raleigh Valerie. *Analysis and Interpretation*. In: *Recording Oral History: A Guide for the Humanities and Social Sciences*. Second edition. Oxford, 2005.

YOW, Raleigh Valerie. *Do I Like Them Too Much? Effect of the oral history interview on the interviewer and vice-versa*. In: *The Oral History Review, Volume 24, Issue 1*. 1997.

70. let od zahájení těžby uranu na Příbramsku. Příbram: DIAMO, státní podnik, odštěpný závod uranových ložisek, 2019.

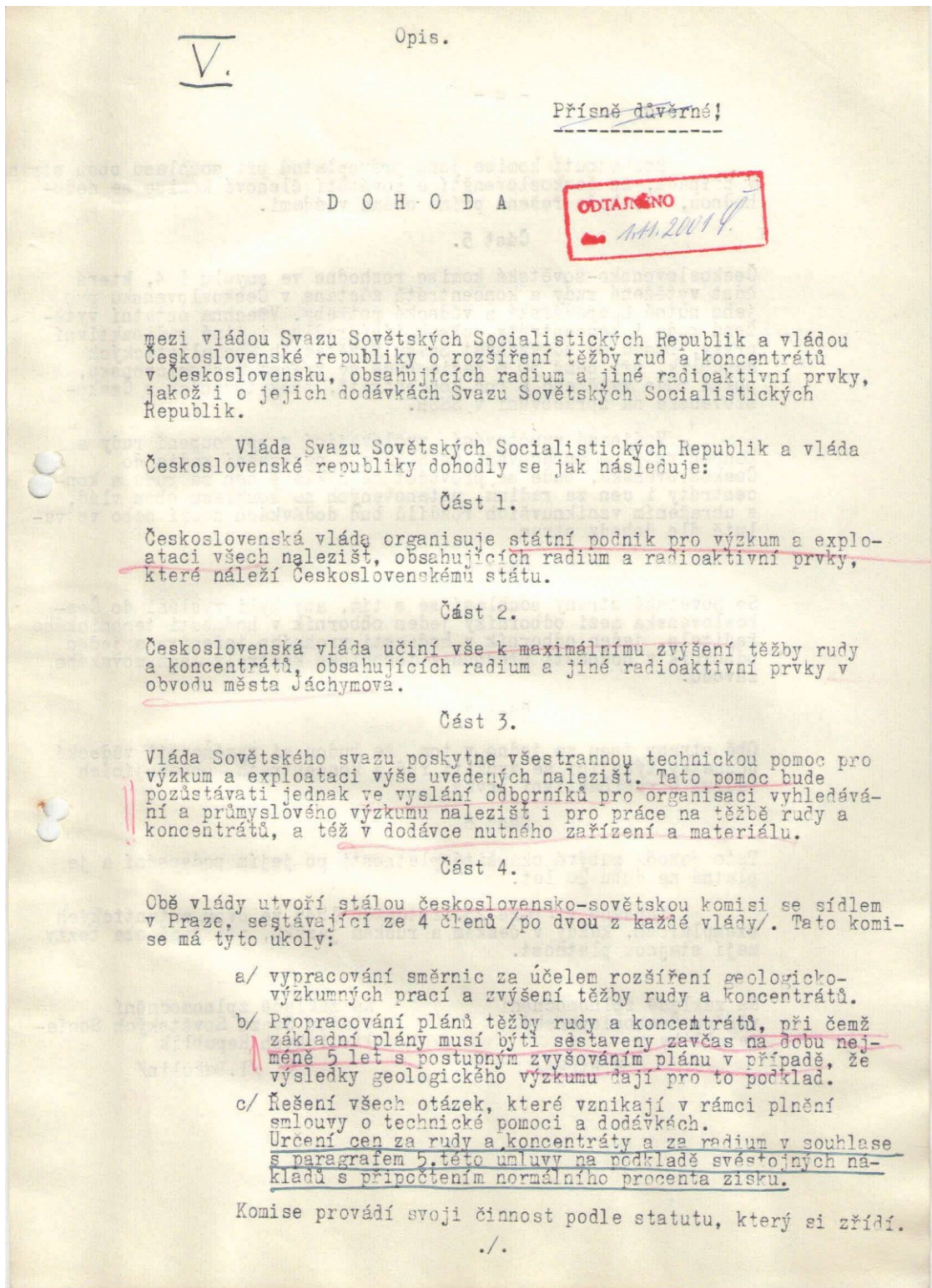
Webové zdroje

DIAMO, státní podnik: <https://www.diamo.cz/cs>

Hornické muzeum Příbram: <https://www.muzeum-pribram.cz>

PŘÍLOHY

Obrazová příloha

Rozhodnutí komise jsou právoplatná při souhlasu obou stran. V případě, že českoslovenští a sovětské členové komise se nedohodnou, věc bude řešena přímo oběma vládami.

Část 5.

Československo-sovětská komise rozhodne ve smyslu § 4, které část vytěžené rudy a koncentrátů zůstane v Československu pro jeho nutné hospodářské a vědecké potřeby. Všechna ostatní vytěžená ruda i koncentráty, obsahující radium i jiné radioaktivní prvky, budou se odevzdávat Svazu Sovětských Socialistických Republik, při čemž 50 % radia bude se vracet Československu, pokud bude vytěženo z rud koncentrátů, poskytovaných z Československa na zpracování v SSSR.

Vzájemné vyúčtování, vyplývající z postoupení rudy a koncentrátů na zpracování do SSSR a z navrácení radia do Československa, bude se provádět na základě cen za rudu a koncentráty i cen za radium, ustanovených za souhlasu obou vlád, s uhrazením vzniklých rozdílů buď dodávkách zboží nebo ve valutě dle dohody stran.

Část 6.

Se Sovětské strany souhlasí se s tím, aby byli vysláni do Československa mezi odborníky jeden odborník v hodnosti technického ředitele, jeden odborník v hodnosti vrchního inženýra a jeden odborník v hodnosti přednosta technické kontroly Jáchymovského závodu.

Část 7.

Obě strany jsou za jedno v tom, že budou si vyměňovati vědecké poznatky, týkající se využití rud a koncentrátů, obsahujících radium a radioaktivní prvky.

Část 8.

Tato dohoda nabývá okamžité platnosti po jejím podepsání a je platná na dobu 20 let.

Sepsáno v Praze 23. listopadu 1945 ve dvou autentických exemplářích, každý v českém a ruském jazyku, při čemž oba texty mají stejnou platnost.

Na základě zmocnění
vládou Československé
republiky

/H. Ripka/

Na základě zmocnění
vládou Svazu Sovětských Socialistických Republik

/I. Bakulin/

Obr. 1: Dohoda mezi vládou SSSR a vládou ČSR o rozšíření těžby rud a koncentrátů v ČSR, obsahující radium a jiné radioaktivní prvky, jakož i o jejich dodávkách SSSR. Archiv DIAMO, Fond UD PB - NAD 5, lok. č. 212/586, evid. č. 97 kar. 9 - Dohoda o spolupráci, 1945.

Obr. 2: Člen BSP. Ze sbírky Václava Krále.

Obr. 3: Nejlepší pracovník oboru, podnikové vyznamenání. Ze sbírky Václava Krále.

Obr. 4: Vzorný pracovník. Ze sbírky Václava Krále.

Obr. 5: Zasloužilý pracovník podniku. Ze sbírky Václava Šultyse.

Obr. 6: Vzorný pracovník, ministerské vyznamenání. Ze sbírky Václava Šultyse.

Tabulky

<i>Jméno</i>	<i>Narozen</i>	<i>Nástup</i>	<i>Odchod</i>	<i>Pracovní pozice</i>
V. Král	1943	1964	1977	strojní zámečnick, lamačské a trhací práce
B. Habr	1952	1974	1991	strojník
J. Král	1950	1969	1988	důlní zámečnick, lamačské a trhací práce
J. Fous	1946	1968	1988	důlní zámečnick, lamačské a trhací práce
V. Šultys	1949	1970	1983	důlní zámečnick, lamačské a trhací práce
V. Altner	1946	1976	2009	elektrotechnik
F. Valenta	1958	1981	1998	strojník, důlní zámečnick

Tabulka 1: Narátoři a jejich základní charakteristika.